

**РОЗВИТОК
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В
ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет права, публічного управління і менеджменту
Кафедра публічно-правових дисциплін

**РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Монографія

Вінниця – 2026

УДК 342(477):061.1ЄС

Р64

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №13 від «18» березня 2026 року)

Рецензенти:

Грібов М. Л., доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, адвокат

Кудерська Н. І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Розвиток законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції : Монографія / [Мельничук О.Ф., Оверковська Т.К., Остапенко О.Є., Пащенко І.І., Самборська О. Ю., Скічко І.А., Тарасевич Т. Ю., Чернищук Н.В.]; заг. ред., передмова О. Ф. Мельничук. Вінниця : ТОВ «Твори», 2026. 126 с.

Монографія є підсумком науково-дослідницької роботи колективу кафедри публічно-правових дисциплін факультету права, публічного управління і менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського на тему: «Розвиток законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер: 0121U113446), яка виконувалась упродовж 2022 – 2026 рр.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам, практикам, здобувачам вищої освіти, усім, хто цікавиться проблемою розвитку законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції.

ISBN

Матеріали опубліковано в редакції авторів

© Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 2026

© ТОВ «Твори», 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	9
1.1. Понятійно-категорійний апарат дослідження розвитку законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції.....	9
1.2. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: теоретико-правовий аналіз.....	17
РОЗДІЛ 2. ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	26
2.1. Теоретико-деонтологічні засади публічної діяльності юриста.....	26
2.2. Європейські стандарти та етичні практики юриста.....	30
2.3. Формування професійної доброчесності юриста в умовах євроінтеграції.....	33
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	40
3.1. Теоретико-організаційні засади управління людськими ресурсами в публічному секторі України в умовах євроінтеграції.....	40
3.2. Напрями розвитку системи управління людськими ресурсами в публічному секторі України: євроінтеграційний вимір.....	46
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДПОВІДНОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИМ ЦІЛЯМ	53
4.1. Правові засади державної кліматичної політики.....	53
4.2. Основні правові заходи охорони клімату в контексті євроінтеграції.....	59
РОЗДІЛ 5. ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ В МЕХАНІЗМІ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	71
5.1. Роль Конституційного Суду України в гарантуванні прав громадян.....	71
5.2. Реформування органів прокуратури в умовах євроінтеграційного процесу.....	82
5.3. Соматичні права людини та сучасні біотехнології: динамізм в умовах євроінтеграції.....	92
РОЗДІЛ 6. ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ	110

6.1. Теоретико-правові основи гармонізації кримінального законодавства України з правом Європейського Союзу.....	110
6.2. Гармонізація кримінального права України в аспекті європейських стандартів прав людини.....	114
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	126

ПЕРЕДМОВА

Євроінтеграційний вибір України, закріплений на конституційному рівні та підтверджений сучасними суспільно-політичними трансформаціями, зумовлює глибинні зміни у всіх сферах публічного життя. В умовах повномасштабних викликів державності, демократичного розвитку та відновлення країни особливого значення набуває розвиток законодавства України в публічній сфері відповідно до права Європейського Союзу, європейських цінностей, стандартів верховенства права, прав людини та належного врядування.

Монографія, підготовлена у межах науково-дослідницької роботи колективу кафедри публічно-правових дисциплін факультету права, публічного управління і менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського на тему: «Розвиток законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер: 0121U113446), яка виконувалась упродовж 2022 – 2026 рр. Вона є комплексним науковим дослідженням, спрямованим на теоретико-правове осмислення та прикладний аналіз ключових напрямів трансформації національного законодавства в контексті євроінтеграційного процесу. Видання поєднує фундаментальні теоретичні підходи з аналізом сучасних реформаторських практик і є відповіддю на актуальні потреби правової науки та публічного управління.

Метою монографії є комплексне теоретико-правове осмислення закономірностей, тенденцій і механізмів розвитку національного законодавства України в публічній сфері в контексті євроінтеграційних процесів, а також наукове обґрунтування напрямів його адаптації, гармонізації та вдосконалення відповідно до права Європейського Союзу, європейських стандартів верховенства права, прав людини, належного врядування та сталого розвитку.

У межах досягнення зазначеної мети колектив авторів визначив такі завдання:

- формування понятійно-категорійного апарату дослідження розвитку законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції;
- аналіз теоретико-правових засад адаптації та гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу;
- дослідження деонтологічних і етичних основ публічної діяльності юриста та формування професійної доброчесності в євроінтеграційному вимірі;
- визначення сучасних підходів до розвитку системи управління людськими ресурсами в публічному секторі України відповідно до європейських стандартів;

- обґрунтування правових засад державної кліматичної політики України та механізмів охорони клімату в контексті євроінтеграційних цілей;

- аналіз ролі державних органів у механізмі гарантування прав людини, з урахуванням сучасних викликів та європейської правової практики;

- дослідження проблем і перспектив гармонізації кримінального законодавства України з правом Європейського Союзу в аспекті забезпечення європейських стандартів прав людини.

Досягнення зазначеної мети та вирішення цих завдань покликане сприяти розвитку наукових підходів до публічного права, удосконаленню законодавчої та правозастосовної практики, а також підвищенню ефективності євроінтеграційних реформ в Україні.

У першому розділі монографії розкрито теоретико-правові засади дослідження розвитку законодавства України в публічній сфері, сформовано понятійно-категорійний апарат, а також здійснено ґрунтовний аналіз адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу як ключового механізму євроінтеграції. Це створює методологічну основу для подальших міждисциплінарних і галузевих досліджень.

Другий розділ присвячено деонтологічним засадам публічної діяльності юриста в умовах євроінтеграції. Акцентовано увагу на професійній етиці, європейських стандартах правничої діяльності та формуванні професійної доброчесності як передумови довіри до публічної влади і правової системи загалом.

У третьому розділі проаналізовано розвиток системи управління людськими ресурсами в публічному секторі України з урахуванням європейських підходів до публічної служби, стратегічного управління персоналом, професіоналізації та інституційної спроможності органів публічної влади.

Четвертий розділ монографії зосереджений на розвитку правових засад державної кліматичної політики України в контексті відповідності євроінтеграційним цілям. У ньому розглянуто правові механізми охорони клімату, імплементацію європейських екологічних стандартів та роль публічного права у забезпеченні сталого розвитку.

У п'ятому розділі досліджено місце і роль державних органів у механізмі гарантування прав людини в умовах євроінтеграції, зокрема діяльність Конституційного Суду України, реформування органів прокуратури, а також розвиток соматичних прав людини в умовах стрімкого розвитку біотехнологій.

Шостий розділ присвячено проблематиці гармонізації кримінального законодавства України з правом Європейського Союзу, з особливим акцентом на забезпечення європейських стандартів прав людини та гуманізацію кримінально-правової політики.

Монографія вирізняється міжгалузевим підходом, системністю викладу та актуальністю порушених проблем. Вона розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти, практичних працівників органів публічної влади, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку публічного права та євроінтеграції України.

Авторський колектив висловлює сподівання, що результати цього дослідження сприятимуть подальшому розвитку національної правової науки, удосконаленню законодавства України та формуванню ефективної, демократичної і європейсько орієнтованої системи публічної влади.

***Керівник науково-дослідницької теми –
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
публічно-правових дисциплін Ольга Мельничук***

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Понятійно-категорійний апарат дослідження розвитку законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції

В умовах європейської інтеграції понятійно-категорійний апарат дослідження публічної сфери, публічного управління та публічного права набуває особливої ваги, оскільки саме через ці категорії здійснюється адаптація національного законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis communautaire*). Євроінтеграційні процеси зумовлюють переосмислення ролі публічної влади, трансформацію механізмів її діяльності, а також посилення значення принципів відкритості, участі громадськості, належного врядування та субсидіарності.

У цьому контексті публічна сфера розширюється за рахунок інституціоналізації нових форм громадської участі, зокрема електронних консультацій, партисипативного бюджетування, цифрових платформ взаємодії влади й громадян. Такі інструменти відповідають європейським стандартам демократичного врядування та сприяють формуванню інклюзивного публічного простору, у якому громадськість виступає не лише об'єктом управлінського впливу, але й повноцінним суб'єктом формування та реалізації публічної політики.

Публічне управління в умовах євроінтеграції дедалі більше орієнтується на сервісну модель держави, що передбачає відхід від суто владно-розпорядчих підходів і перехід до партнерської взаємодії між державою, органами місцевого самоврядування, бізнесом і громадянським суспільством. Така трансформація знаходить відображення у впровадженні стандартів належного адміністрування, результативності, орієнтації на потреби людини та забезпечення якості публічних послуг.

Водночас публічне право в євроінтеграційному вимірі виконує системоутворюючу функцію, забезпечуючи нормативне закріплення європейських принципів верховенства права, правової визначеності, пропорційності, недискримінації та ефективного судового захисту. Гармонізація публічно-правових норм України з правом ЄС сприяє підвищенню рівня правових гарантій для громадян,

зміцненню довіри до публічної влади та формуванню стабільного правового середовища.

У процесі європейської інтеграції взаємодія публічної сфери, публічного управління та публічного права набуває нового якісного змісту. Вона перетворюється на багаторівневу систему демократичного врядування, у якій публічна сфера забезпечує легітимацію управлінських рішень, публічне управління - їх ефективну реалізацію, а публічне право - нормативну впорядкованість і відповідність європейським стандартам. Саме в такій взаємодії закладаються підвалини сталого розвитку України як демократичної, правової та соціальної держави. Тому розглянемо їх поняття та співвідношення.

Питання про публічну сферу настільки важливе, що науковці порівнюють його із проблемою про долю української демократії, оскільки власне публічна сфера є атрибутом і ознакою демократичного суспільства [1, с. 5]. О. Крупчан вважає, що «з її розвитком пов'язана ціла низка таких інститутів як держава, громадські організації, профспілки, політичні партії, громадські рухи, засоби масової інформації (газети і журнали, телебачення і радіо, мережа «Інтернет»), а також інші засоби забезпечення публічного простору, такі як: парки, кафе та інші громадські місця, а також культура, що сприяють публічному життю» [2]. Вона охоплює все, що стосується суспільства в цілому [3, с. 133].

Публічна сфера стосується формування і реалізації інтересів суспільства. Її можна розглядати з в декількох аспектах: політико-правовому, соціально-комунікативному та в контексті публічного управління.

У політико-правовому розумінні публічна сфера - це сфера діяльності публічної влади, спрямована на задоволення суспільних потреб, реалізацію публічного інтересу та забезпечення прав і свобод громадян. Сюди належать державне управління, місцеве самоврядування, публічні фінанси, безпека, освіта, охорона здоров'я тощо.

У соціально-комунікативному сенсі публічна сфера - це простір відкритого обговорення суспільно значущих питань, де громадяни можуть брати участь у формуванні політичної волі, впливати на владу через дискусію, аргументи й громадську думку. Так, Ю. Хабермас визначив публічну сферу як «сферу соціального життя, де формується громадська думка» [4].

У контексті публічного управління публічна сфера - це система відносин між суб'єктами публічного управління (державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими інституціями) та громадянами, спрямована на реалізацію публічних функцій і забезпечення публічного блага.

Відтак публічна сфера - це інституційно та комунікативно оформлений простір суспільного життя, у межах якого відбувається взаємодія держави, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та громадян з метою формування, реалізації й захисту публічних інтересів, забезпечення відкритості, підзвітності та ефективності публічної влади.

Ключовими ознаками публічної сфери є: відкритість і прозорість; орієнтація на суспільний інтерес; участь громадськості; підзвітність влади; правове регулювання діяльності публічних інституцій.

Виникає питання, як співвідноситься публічна сфера з публічним управлінням? З цією метою розкриємо сутність поняття «публічне управління».

Поняття «публічне управління» Д. Кілінг визначив як «пошук найкращого способу використання ресурсів для досягнення пріоритетних цілей державної політики» [5, с. 15]. Наразі під публічним управлінням дослідники розуміють «діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства, що здійснюється в межах наданих законом повноважень і обов'язків, з метою формування та впровадження управлінських рішень, що мають суспільне значення, а також реалізації політики розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць» [6, с. 144]. На думку Б. Мельниченко, «публічне управління – це одна із форм прояву публічної влади, в основу якої покладено принцип народного суверенітету, що проголошує народ його носієм і єдиним джерелом влади, здійснюється в інтересах і з метою задоволення потреб усього суспільства. Серед основних ознак публічного управління дослідниця виокремлює такі: 1) є формою прояву публічної влади; 2) в його основу покладено принцип народного суверенітету, який проголошує народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в суспільстві; 3) здійснюється в інтересах і з метою задоволення потреб усього суспільства» [7, с. 35-36].

Науковці виділяють такі ознаки публічного управління: «спирається на державну владу, підкріплюється та забезпечується нею; забезпечує взаємодію інтересів держави та населення; залучення населення до участі в політичному, соціально-економічному, громадському, суспільному процесах; поширюється на суспільство у сфері проведення міжнародної політики; держава наділяє таке управління системною якістю; здійснюється в межах панування верховенства права, завдяки законодавчо відрегульованому й практично діючому механізму контролю суспільства над органами державної влади та місцевого самоврядування; діє

системно, поєднуючи функціонування таких структур, як механізм держави, державний апарат, державну службу і публічні прояви суспільства» [8, с. 58].

I. Криворучко виділяє такі особливості системи публічного управління: «публічне управління втілюється в рамках реалізації державної політики публічного управління з врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни; рішення, що приймаються в процесі впровадження публічного управління, вибудовуються на думці експертного суспільства в тій чи іншій сфері, а також представників громадськості; в якості суб'єктів системи публічного управління виступають органи влади, суб'єкти підприємницької діяльності, негромадські організації й об'єднання; діяльність органів влади підконтрольна й підзвітна суспільству; публічна влада децентралізована». Визначальним для публічного управління «має характер управлінського впливу, що здійснюється суб'єктом управління на об'єкт управління. Відповідно, якщо державне управління виконує цілі та завдання, що поставлені державою, то публічне управління спрямоване на досягнення суспільно важливого результату [9, с. 41].

Відтак публічне управління - це цілеспрямована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, спрямована на реалізацію публічних інтересів і завдань держави. Якщо публічна сфера – це соціально-комунікативний простір, де громадяни обговорюють і формують суспільні пріоритети, то публічне управління – це організаційно-правовий механізм реалізації цих пріоритетів через діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Відобразимо порівняльну характеристику публічної сфери та публічного управління у вигляді таблиці (Табл. 1.)

Таблиця 1. Порівняльна характеристика публічної сфери та публічного управління

[укладено автором]

Критерій	Публічна сфера	Публічне управління
Сутність поняття	Простір суспільного спілкування, де громадяни обговорюють спільні проблеми, формують громадську думку та впливають на прийняття політичних рішень	Цілеспрямована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, спрямована на реалізацію публічних інтересів і завдань держави
Природа	Соціально-комунікативна, політична, культурна категорія	Організаційно-управлінська категорія
Основна мета	Забезпечення участі громадян у суспільному житті, контролю за владою,	Ефективна організація суспільних процесів, реалізація державної політики, надання публічних послуг

	формування публічної думки	
Суб'єкти	Громадяни, громадські організації, медіа, науковці, експерти, держава як учасник публічного діалогу	Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державні та муніципальні службовці
Об'єкт впливу	Суспільна свідомість, практика, політичні процеси	Суспільні процеси, галузі управління (економіка, освіта, охорона здоров'я, безпека тощо)
Механізми функціонування	Діалог, публічні дебати, медіа, громадські обговорення, петиції, мітинги, соціальні мережі	Адміністративні процедури, управлінські рішення, нормативні акти, стратегічне планування, контроль
Рівень формалізації	Неформалізована: ґрунтується на свободі слова, думки й асоціацій	Формалізована: регламентована законами, підзаконними актами, інструкціями
Ключові принципи	Гласність, відкритість, свобода слова, участь, прозорість, комунікація	Законність, ефективність, підзвітність, відповідальність, служіння суспільним інтересам
Роль держави	Один із учасників діалогу, об'єкт критики й контролю громадськості	Основний суб'єкт, що реалізує владні повноваження та координує суспільні процеси
Приклади прояву	Громадські слухання, публічні консультації, журналістські розслідування, соціальні дискусії	Урядова діяльність, адміністративні послуги, місцеве самоврядування, державна політика

Поняття «публічна сфера» та «публічне право» нетотожні, оскільки публічна сфера - це соціальний простір, де формується громадська думка та відбувається взаємодія суспільства і публічної влади, а публічне право – це нормативна основа, що визначає правила функціонування публічної влади та захисту публічних інтересів. С. Погребняк вважає, що «у найбільш загальному вигляді публічне право можна визначити як підсистему права, яка регулює відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування» [10, с. 3-17].

Вітчизняна правова доктрина визначає публічне право як систему правових норм, спрямованих на регулювання суспільних відносин у сфері здійснення публічної влади [11, с. 197]. Такі відносини виникають у процесі реалізації публічних інтересів держави та органів місцевого самоврядування і регулюються за допомогою імперативного методу правового впливу. Предмет публічного права становлять суспільні відносини, пов'язані з реалізацією публічних інтересів, які, як правило, формуються між суб'єктами владних повноважень, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками правових відносин. Специфікою таких відносин є їх владно-

організаційний характер, зумовлений особливим правовим статусом сторін. Метод правового регулювання у публічному праві являє собою систему юридичних прийомів і засобів, що забезпечують регулювання відповідних відносин на засадах владності та підпорядкування. Йому притаманний імперативний характер, що проявляється у побудові правовідносин за моделлю «влада – підпорядкування», наділенні одного із суб'єктів владними повноваженнями, компетенцією та можливістю одностороннього владного впливу. Структурно публічне право охоплює як матеріальні публічно-правові галузі, зокрема конституційне, адміністративне, кримінальне, фінансове право та інші, так і процесуальні галузі публічного права - кримінальне процесуальне, цивільне процесуальне, адміністративне процесуальне право тощо [12, с. 21].

Відобразимо співвідношення публічної сфери та публічного права у порівняльній таблиці (Табл. 2).

Таблиця 2. Порівняльна характеристика публічної сфери та публічного права

[укладено автором]

Критерій	Публічна сфера	Публічне право
Сутність поняття	Простір суспільного спілкування, де громадяни обговорюють спільні проблеми, формують громадську думку та впливають на прийняття політичних рішень	Сукупність правових норм, що регулюють відносини між державою, її органами та приватними особами з метою захисту публічного інтересу
Природа	Соціально-комунікативна, політична, культурна категорія	Юридична категорія
Основна мета	Забезпечення участі громадян у суспільному житті, контролю за владою, формування публічної думки	Забезпечення законності, публічного порядку, захисту публічних інтересів і прав громадян
Суб'єкти	Громадяни, громадські організації, медіа, науковці, експерти, держава як учасник публічного діалогу	Держава, її органи, посадові особи, публічні службовці, юридичні та фізичні особи у відносинах із державою
Об'єкт впливу	Суспільна свідомість, практика, політичні процеси	Публічно-правові відносини
Механізми функціонування	Діалог, публічні дебати, медіа, громадські обговорення, петиції, мітинги, соціальні мережі	Законодавство, правозастосування, адміністративні процедури, судовий контроль
Рівень формалізації	Неформалізована: ґрунтується на свободі слова, думки й асоціацій	Високий рівень формалізації, регулюється нормами права

Ключові принципи	Гласність, відкритість, свобода слова, участь, прозорість, комунікація	Законність, верховенство права, відповідальність держави, підзвітність влади, рівність перед законом, захист прав людини
Роль держави	Один із учасників діалогу, об'єкт критики й контролю громадськості	Основний суб'єкт, що встановлює і забезпечує виконання правових норм
Приклади прояву	Громадські слухання, публічні консультації, журналістські розслідування, соціальні дискусії	Конституційне, адміністративне, фінансове, кримінальне право

Охарактеризувавши поняття публічного права та окресливши поняття публічного управління, можемо порівняти ці два інститути шляхом укладання таблиці (Табл. 3).

Таблиця 3. Порівняльна характеристика публічної сфери та публічного права

[укладено автором]

Критерій	Публічне право	Публічне управління
Сутність поняття	Сукупність правових норм, що регулюють відносини між державою, її органами та приватними особами з метою захисту публічного інтересу	Система організаційних, правових і управлінських дій органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на реалізацію публічного інтересу
Природа	Юридична категорія	Організаційно-управлінська категорія
Основна мета	Встановити правові рамки діяльності держави та забезпечити дотримання законності у сфері публічних відносин	Реалізувати державну політику, організувати виконання законів, забезпечувати ефективне функціонування державного апарату
Функції	Регулятивна, охоронна, правозахисна, контрольна	Організаційна, координаційна, виконавча, контрольна
Суб'єкти	Держава, її органи, органи місцевого самоврядування, посадові особи, фізичні особи, юридичні особи у правових відносинах із державою	Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державні та муніципальні службовці
Об'єкт впливу	Публічно-правові відносини	Суспільні процеси, галузі управління (економіка, освіта, охорона здоров'я, безпека тощо)
Інструменти реалізації	Норми права, правові акти, судові рішення	Управлінські рішення, програми, стратегії,

		адміністративні процедури, ресурси
Рівень формалізації	Формалізований: ґрунтується на правових нормах і принципах права	Формалізований; базується на практичних механізмах реалізації правових норм
Ключові принципи	Законність, верховенство права, відповідальність держави, підзвітність влади, рівність перед законом, захист прав людини	Ефективність, відкритість, результативність, служіння суспільним інтересам
Роль держави	Гарант дотримання публічного інтересу	Організатор реалізації публічного інтересу
Приклади прояву	Конституційне, адміністративне, фінансове, кримінальне право	Виконавча діяльність уряду, робота місцевих адміністрацій, органів місцевого самоврядування

Отже, публічна сфера, публічне управління та публічне право становлять взаємопов'язану систему інститутів демократичного врядування, яка забезпечує формування, реалізацію та правове закріплення публічних інтересів. Їхнє функціонування є визначальним чинником розвитку демократії, прозорості влади та активної участі громадян у суспільному житті. Взаємозв'язок між цими категоріями має системний характер: публічна сфера формує суспільні очікування та публічну думку; публічне управління забезпечує практичну реалізацію публічних рішень і політик; публічне право визначає юридичні межі цієї діяльності, надає їй легітимності та правової визначеності. Така взаємодія є запорукою ефективного функціонування демократичної держави та розвитку громадянського суспільства.

Отже, проведений аналіз понятійно-категорійного апарату дослідження розвитку законодавства України у публічній сфері в умовах європейської інтеграції дозволяє дійти висновку, що категорії публічна сфера, публічне управління та публічне право перебувають у тісному взаємозв'язку та формують цілісну систему інститутів демократичного врядування. Їх комплексне осмислення є необхідною передумовою для належного теоретико-методологічного забезпечення процесів реформування публічної влади та адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

Публічна сфера постає як інституційно та комунікативно організований простір суспільного життя, у межах якого формується громадська думка, визначаються суспільні пріоритети та здійснюється контроль за діяльністю публічної влади. Вона виконує ключову функцію демократичної легітимації управлінських рішень і виступає важливим індикатором рівня розвитку громадянського суспільства. В умовах євроінтеграції її значення посилюється завдяки впровадженню нових форм

громадської участі та комунікації, що відповідають принципам відкритості, прозорості та інклюзивності.

Публічне управління розглядається як організаційно-правовий механізм реалізації публічних інтересів і суспільно значущих цілей. Його сучасна модель в Україні трансформується у напрямі сервісно-орієнтованого, результативного та підзвітного управління, що ґрунтується на принципах належного врядування та партнерської взаємодії між державою, органами місцевого самоврядування й інститутами громадянського суспільства. Така трансформація є безпосереднім наслідком європейського вектору розвитку держави та імплементації стандартів Європейського Союзу у сфері публічного адміністрування.

Публічне право виконує системоутворюючу та нормативно-стабілізуючу роль у цій взаємодії, визначаючи правові межі діяльності публічної влади, закріплюючи механізми захисту публічних інтересів і прав людини, а також забезпечуючи правову визначеність і легітимність управлінських процесів. Його розвиток в умовах євроінтеграції пов'язаний із гармонізацією національного законодавства з правом Європейського Союзу, утвердженням принципу верховенства права та підвищенням стандартів правового захисту.

Публічна сфера, публічне управління та публічне право утворюють багаторівневу, функціонально взаємодоповнювану систему, у межах якої публічна сфера забезпечує формування суспільних очікувань і громадської думки, публічне управління - їх практичну реалізацію, а публічне право - нормативне закріплення та правове гарантування. Узгоджений розвиток цих категорій є необхідною умовою становлення ефективної, демократичної та правової держави, здатної відповідати сучасним європейським викликам і забезпечувати сталий розвиток українського суспільства.

1.2. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: теоретико-правовий аналіз

Український народ обрав стратегічний напрям розвитку - інтеграцію з Європейським Союзом (ЄС). 7 лютого 2019 р. відбулася конституціоналізація євроінтеграції – Верховна Рада України закріпила незворотність європейського та євроатлантичного курсу нашої держави та набуття нею повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору на конституційному рівні. Відтак з цього часу євроінтеграційна стратегія України набула

конституційної визначеності, тобто відбулося закріплення на вищому законодавчому рівні вектору розвитку держави [13, с. 52].

Попри те, що процес євроінтеграції тривалий і складний, вже 23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС, а 25 червня 2024 року офіційно розпочалися переговори про вступ України до ЄС. Переговори про вступ до ЄС є «процесом адаптації країни-кандидата до європейських правил, у якому кожен крок на наступний етап потребує згоди всіх країн-членів» [14, с. 26].

З метою набуття членства України в ЄС має відбутися адаптація законодавства України до законодавства ЄС, тобто приведення національної правової системи у відповідність до європейських стандартів, зокрема до *acquis communautaire*. Це відбувається шляхом ухвалення нових законів та внесення змін до чинних, що враховують норми права ЄС. Координацію цього процесу здійснює Міжвідомча координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що діє при Міністерстві юстиції України.

Н. Пархоменко вважає, що «адаптація є складовою інтеграційних процесів, передумовою гармонізації національного законодавства із законодавством міжнародних організацій. Це планомірний процес, що включає декілька послідовних етапів, на кожному з яких має досягатися певний ступінь відповідності національного законодавства міжнародно-правовим нормам і стандартам» [15, с. 339].

Потрібно розмежовувати поняття «адаптація законодавства до законодавства ЄС» та «гармонізація законодавства до законодавства ЄС». Їх відмінності відобразимо у таблиці (Табл. 4).

Таблиця 4. Порівняльна характеристика поняття «адаптація законодавства до законодавства ЄС» та «гармонізація законодавства до законодавства ЄС»

[укладено автором]

Критерій	Адаптація законодавства до законодавства ЄС	Гармонізація законодавства до законодавства ЄС
Поняття	Приведення національної правової системи у відповідність до європейських стандартів, зокрема до <i>acquis communautaire</i>	Узгодження законодавчих актів держав-членів або держав-кандидатів з метою досягнення спільних підходів і усунення розбіжностей у правовому регулюванні
Мета	Забезпечити відповідність українського законодавства до <i>acquis communautaire</i> . Юридичне, економічне та політичне зближення з ЄС і підготовка до членства.	Досягнення правової узгодженості між системами держав, створення єдиного правового простору.

Характер процесу	Односторонній процес (країна адаптує своє законодавство до норм ЄС)	Двосторонній або багатосторонній процес (держави взаємно узгоджують норми)
Результат	Приведення українських норм у відповідність до норм ЄС без зміни норм самого ЄС	Вироблення спільних або уніфікованих правових підходів у межах ЄС
Правова основа	Угода про асоціацію між Україною та ЄС, національні програми адаптації законодавства	Договори ЄС (зокрема Договір про функціонування ЄС), директиви, регламенти, рішення ЄС.
Інституційне забезпечення	Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Мін'юст, Віце-прем'єр з євроінтеграції	Європейська комісія, Рада ЄС, Європейський парламент

На думку дослідників, адаптація законодавства України до права ЄС бере свій початок від підписання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року, яка набула чинності 1 березня 1998 р. [16].

В Україні ухвалена Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЄС), яка «визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики» [17].

Варто погодитися із думкою, що «адаптуючи законодавство України, необхідно забезпечити не лише його відповідність *acquis communautaire*, але й механізм його виконання, оскільки часто навіть найдосконаліший нормативний акт на практиці досить важко реалізувати. Тому доцільно виділяти два аспекти адаптації законодавства: формальний, що передбачає приведення національного законодавства у відповідність до *acquis communautaire*, та практичний, що полягає у створенні умов, необхідних для застосування адаптованого законодавства» [18, с. 47-48].

Адаптація законодавства України буде успішною, якщо втілюватиметься принцип верховенства права та повною мірою гарантуватимуться права людини.

Наразі найбільшою проблемою України, поряд із російсько-українською війною, є проблема корупції, інтеграція антикорупційних заходів у секторні політики, тобто недостатньо створити антикорупційні органи, але й важливо поширювати антикорупційну культуру в різних сферах. У цьому аспекті важливо підвищувати відкритість, прозорість у публічному управлінні, зокрема через антикорупційні інструменти. Для забезпечення прав людини потрібно завершити повну гармонізацію законодавства із Законом України «Про адміністративну процедуру» [19], зокрема в сферах оподаткування, митниці, земельних відносин. Оскільки ці сфери традиційно характеризуються високим рівнем владної дискреції органів публічної адміністрації та можливим втручанням у майнову сферу приватних осіб. Зазначений Закон закладає універсальні стандарти взаємодії особи з органами публічної влади, зокрема принципи верховенства права, рівності перед законом, обґрунтованості адміністративних актів, неупередженості адміністративного органу, відкритості, доступу до ефективних засобів правового захисту та ін. Загалом гармонізація галузевого законодавства із Законом України «Про адміністративну процедуру» повинна здійснюватися не шляхом формального дублювання його норм, а через системний перегляд спеціальних процедурних положень з метою усунення суперечностей, прогалин та винятків, які нівелюють загальні гарантії прав особи. Такий підхід відповідатиме європейським стандартам адміністративного права та сприятиме формуванню в Україні правової держави, у якій публічна адміністрація діє як сервіс для громадянина, а не як інструмент владного примусу.

З метою популяризації серед населення євроінтеграції, для ознайомлення та пошуку інформації на сайті Верховної Ради України створена Єдина інформаційна база даних з питань адаптації законодавства України до положень права ЄС (acquis ЄС) [20]. Тут можна пересвідчитися, що наразі Верховна Рада України з метою гармонізації національного законодавства з правом ЄС ухвалила чимало законопроектів, зокрема щодо: забезпечення запровадження в Україні міжнародного автоматичного обміну інформацією про доходи, отримані через цифрові платформи; утворення Міжвідомчої координаційної комісії у сфері боротьби з організованою злочинністю; підвищення рівня безпеки на транспорті; удосконалення декларацій добросовісності суддів та родинних зв'язків судді та багато ін.

Україні потрібно вжити чимало заходів для удосконалення процесу адаптації законодавства до законодавства ЄС. Передусім, реалізувати Національну програму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС), проект якої затвердила Міжвідомча робоча група. Проект цієї програми «налічує понад 2800

завдань, якими будуть імplementовані понад 1600 актів права Європейського Союзу – об'єднані в єдиний документ обсягом у понад тисячу сторінок» [21].

Серед напрямів модернізації законодавства у публічній сфері варто відзначити удосконалення правового регулювання прав людини у взаємодії з органами публічної влади, впровадження цифрових процедур в наданні адміністративних послуг та контролю за їх ефективністю, здійснення систематизації норм публічного права, розробки та прийняття Адміністративного кодексу України.

Водночас, зазначені напрями модернізації законодавства доцільно розглядати не ізольовано, а в контексті ширшого процесу європеїзації публічного права України. У сучасній європейській правовій доктрині європеїзація розуміється як проникнення норм, принципів і правових стандартів Європейського Союзу у національні правові системи держав-членів та держав-кандидатів, що супроводжується трансформацією моделей публічного управління та правозастосовної практики [22, 23].

Адаптація законодавства до *acquis* ЄС має включати не лише формально-юридичну імplementацію норм, а й зміну парадигми взаємовідносин між публічною владою та особою. Публічне право в умовах євроінтеграції повинно ґрунтуватися на сервісній моделі держави, де пріоритет надається захисту прав людини, законним очікуванням приватних осіб та принципу пропорційності. У цьому зв'язку ключового значення набуває імplementація принципів належного врядування (*good governance*), які закріплені у праві ЄС, документах Ради Європи та практиці Суду Європейського Союзу. До таких принципів належать відкритість, підзвітність, ефективність, участь громадськості у прийнятті управлінських рішень, правова визначеність та недискримінація.

Інституційний аспект адаптації законодавства є не менш важливим. Європейська комісія у своїх щорічних звітах щодо України неодноразово наголошувала, що ефективність імplementації *acquis* ЄС прямо залежить від спроможності публічних інституцій забезпечити його практичне застосування. У цьому контексті адаптація законодавства має супроводжуватися підвищенням професійної компетентності державних службовців, суддів, посадових осіб органів місцевого самоврядування, а також розвитком механізмів міжвідомчої координації та стратегічного планування у сфері євроінтеграції.

Окремого значення набуває роль судової практики у процесі адаптації законодавства. Як свідчить досвід держав-членів ЄС, саме національні суди відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності норм права ЄС через їх тлумачення та застосування. У науковій літературі цей підхід отримав назву «дружнього до ЄС

тлумачення» (EU-friendly interpretation), що передбачає обов'язок національних судів тлумачити норми внутрішнього права у світлі цілей та принципів *acquis* ЄС. Для України розвиток такої практики є особливо актуальним у період переговорів про вступ до ЄС.

Крім того, адаптація законодавства у публічній сфері має враховувати процеси децентралізації та формування багаторівневої системи публічного управління. Європейська інтеграція передбачає активну участь органів місцевого самоврядування у реалізації політик ЄС, що зумовлює необхідність чіткого розмежування повноважень між різними рівнями публічної влади, забезпечення їх фінансової автономії та інституційної спроможності. Без належного розвитку місцевого самоврядування адаптація законодавства до права ЄС не може бути повною та ефективною.

Отже, Україна послідовно реалізує свій стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, що має не лише політичне, а й конституційно-правове підґрунтя. Конституціоналізація євроінтеграційного вектору розвитку держави у 2019 р. надала процесу набуття членства в ЄС незворотного характеру. Отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС у 2022 р. та початок переговорів про вступ у 2024 р. підтвердили значний прогрес на цьому шляху. Ключовим інструментом реалізації євроінтеграційної стратегії є адаптація законодавства України до *acquis communautaire*, що передбачає системне приведення національного законодавства у відповідність до права ЄС. Вона відрізняється від гармонізації законодавства тим, що є одностороннім процесом, спрямованим на підготовку України до членства в ЄС, тоді як гармонізація передбачає взаємне узгодження правових норм держав-членів ЄС з метою формування єдиного правового простору.

Адаптація законодавства України є складним і багаторівневим процесом, який поєднує нормативну, інституційну та ціннісну складові. Важливо забезпечити не лише нормативне наближення, але й дієве застосування адаптованих законів у національній правовій системі. Ефективність процесу адаптації безпосередньо залежить від дотримання принципу верховенства права, утвердження прав людини, подолання корупції та підвищення прозорості у публічному управлінні. Успішна євроінтеграція України потребує не лише законодавчих змін, але й глибинних інституційних реформ, спрямованих на зміцнення правової, адміністративної та судової системи. У цьому контексті важливим завданням є оновлення Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Нова Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу має стати стратегічним документом, що визначає цілі, етапи, терміни, відповідальні органи та механізми

контролю за процесом адаптації. Вона повинна охоплювати не лише формальне наближення актів ЄС, але й інституційні зміни, що забезпечать сталість євроінтеграційних реформ.

Успішність адаптації законодавства визначається не лише кількістю імplementованих актів ЄС, але й здатністю національної правової системи забезпечити їх ефективне застосування, утвердження принципу верховенства права та реальний захист прав і свобод людини. Саме такий підхід відповідає сучасному розумінню європейської інтеграції як процесу глибокої трансформації публічно-правових відносин.

Список використаних джерел:

1. Оболенський О., Лукін С. Публічна сфера, публічне право і публічна політика – співвідношення понять. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 2 (17). С.3-11.

2. Крупчан О. Д. Публічна сфера і право публічної власності. URL: <http://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2017/17/3.pdf>

3. Федорів Т. В. Публічна сфера як середовище формування репутації органів державної влади. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2013/32.pdf

4. Habermas J. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Trans; by T.Burger. Polity Press. Cambridge, 1989. P. 47–72.

5. Keeling D. *Management in Government* (1972), London: Allen & Unwin. 216 p.

6. Публічне управління: термінол. слов. / за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ. НАДУ, 2018. 224 с.

7. Мельничук Б. Публічне управління як форма реалізації публічної влади. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. Випуск 4 (67). С. 32- 38.

8. Обушна Н. І. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні : теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44 (1). С. 53–63.

9. Криворучко І. В. Публічне управління в умовах війни: виклики та перспективи. *Теорія та практика державного управління*. 2023. Вип. 2 (77). С. 38–53. URL: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-03>

10. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 3-17.
11. Руда Н. І., Батанов О.В. Публічне право. Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т.5: П-С. 2003. 736 с.
12. Гамбург І.А., Гамбург С.Л. Сутність публічного права у державах романо-германської та англо-американської правових сімей: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №10. С. 20-23. http://www.lsej.org.ua/10_2021/3.pdf
13. Мельничук О.Ф. Павліченко І. М. Конституційно-правове забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу: становлення та розвиток. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. С. 49-53. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.9>
14. Щербанюк О. Адаптація конституційного законодавства України до права Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи : збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції* (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 25 листопада 2022 р.). Львів : Каменяр, 2023. С. 25-28.
15. Пархоменко Н.М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 338–342.
16. Балануца О.О. Адаптація законодавства України до права ЄС як складова сучасного правотворення в Україні: сучасний стан та виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 656-659. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/153>
17. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЄС) від 18 березня 2004 року № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 29. Ст.367.
18. Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми реалізації. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2036/1/Yakoviuk_37.pdf
19. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст.50.
20. Єдина інформаційна база даних з питань адаптації законодавства України до положень права ЄС (acquis ЄС). URL: <https://www.rada.gov.ua/adaptlegislat>

21. Міжвідомча робоча група затвердила Національну програму адаптації законодавства України до права ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhvidomcha-robocha-hrupa-zatverdyla-natsionalnu-prohramu-adaptatsii-zakonodavstva-ukrainy-do-prava-ies>

22. Gawrich A. Melnykovska I., Schweickert R. Neighbourhood Europeanization trough ENP. The Case of Ukraine. KFG Working Paper Series. 2009. №3. 27 p. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/32959/1/616905394.pdf>

23. Knill C. The Europeanisation of National Administrations: Patterns of Institutional Change and Resistance. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 258 p.

РОЗДІЛ 2.

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Теоретико-деонтологічні засади публічної діяльності юриста

Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений глибокими політичними, соціальними та правовими трансформаціями, що зумовлені стратегічним курсом держави на європейську інтеграцію. Євроінтеграційний вибір України, закріплений у Конституції та Угоді про асоціацію з Європейським Союзом, визначає нові орієнтири розвитку правової системи, державного управління та юридичної професії [1; 3]. У цьому процесі особлива увага приділяється формуванню правової культури та професійної етики юриста як носія публічного авторитету держави та гаранта верховенства права.

Юридична деонтологія виступає ключовим елементом професійної культури юриста, адже визначає морально-етичні стандарти поведінки фахівця, його ціннісні орієнтири та готовність служити суспільству на засадах законності, справедливості та гуманізму [4; 6]. Саме через призму деонтологічних принципів проявляється етична сутність права — його здатність бути не лише системою норм, а й соціальним регулятором, що втілює моральні ідеали цивілізованого суспільства.

В умовах європейської інтеграції роль юриста виходить далеко за межі суто професійних функцій. Він стає представником держави у публічному просторі, посередником між владою та громадянами, гарантом дотримання прав людини та принципів справедливості. Публічна діяльність юриста охоплює не лише правозастосовну практику, а й комунікацію, просвітництво, участь у формуванні суспільних цінностей і правової свідомості [7; 9].

Європейська модель юридичної професії спирається на Кодекс поведінки європейських юристів (Code of Conduct for European Lawyers, CCBE), який визначає такі базові принципи, як незалежність, гідність, добросовісність, конфіденційність, повага до колег і суду [10]. Ці норми формують основу професійної ідентичності сучасного юриста і визначають його місію як служіння суспільству. В Україні, у контексті євроінтеграційних процесів, втілення цих принципів у національну правову

систему є невід'ємною умовою зміцнення демократичних інститутів і довіри до правосуддя.

Важливо підкреслити, що юридична деонтологія — це не лише набір моральних приписів, а й методологічна основа формування внутрішньої культури юриста, його професійної совісті. Вона визначає стандарти поведінки у професійній діяльності, етичні засади взаємодії з клієнтами, колегами, судом і суспільством. Саме моральна відповідальність юриста за свої дії забезпечує довіру до правової системи, а отже, — її стабільність та ефективність [12; 14].

Метою є всебічне дослідження деонтологічних засад публічної діяльності юриста в умовах євроінтеграції, визначення європейських стандартів професійної поведінки, аналіз сучасних викликів у сфері юридичної етики та окреслення шляхів підвищення моральної культури правників в Україні. Завданням є також порівняння українських і європейських підходів до професійної доброчесності, з'ясування ролі юридичної освіти у формуванні етичних компетентностей та виявлення шляхів інтеграції європейських практик у національну систему підготовки юристів.

Отже, дослідження деонтологічних засад публічної діяльності юриста в умовах євроінтеграції має не лише теоретичне, а й практичне значення. Воно спрямоване на розробку концептуальної моделі сучасного українського юриста — професіонала, який поєднує правові знання, моральну зрілість і готовність діяти відповідально в ім'я суспільного блага та європейських цінностей верховенства права, гідності та свободи [15; 16].

Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений глибокими політичними, соціальними та правовими трансформаціями, які визначаються курсом на європейську інтеграцію. Цей процес потребує не лише адаптації національного законодавства до норм Європейського Союзу, але й формування нової моделі правника — високоморального, відповідального та публічно свідомого фахівця.

Юридична деонтологія у цьому контексті виступає не просто навчальною дисципліною, а філософією професії, що визначає моральну позицію юриста, його поведінку у складних етичних ситуаціях і відповідальність перед суспільством.

Публічна діяльність юриста — це не лише правозастосування, а й комунікація з громадянами, участь у правових реформах, формування довіри до судової влади та утвердження принципів верховенства права.

Таким чином, деонтологічні засади публічної діяльності юриста в умовах євроінтеграції постають як комплексна багатовимірна категорія, що поєднує у собі правові, морально-етичні, соціально-психологічні та культурні аспекти професійної

поведінки. Вони визначають не лише зовнішні стандарти професійної діяльності, але й внутрішні переконання фахівця, його здатність діяти на основі совісті, справедливості та служіння суспільному інтересу. Етична культура юриста у цьому контексті розглядається як системоутворюючий чинник, який забезпечує гармонійне поєднання правових знань із моральними цінностями, сприяє підвищенню ефективності правозастосування та формуванню довіри громадян до інститутів державної влади.

Важливим завданням є формування у майбутніх правників усвідомлення того, що професійна відповідальність не обмежується лише дотриманням норм права, а передбачає глибоке розуміння етичної сутності юридичної діяльності, її впливу на суспільну стабільність і розвиток правової держави. Саме на основі деонтологічних принципів вибудовується нова модель сучасного юриста — незалежного, добросовісного, компетентного та публічно орієнтованого.

У цьому сенсі дослідження деонтологічних засад публічної діяльності юриста має стратегічне значення для модернізації національної правової системи та гармонізації її з європейськими стандартами. Воно сприяє формуванню філософії правничої професії, у центрі якої — людина, її права, свободи та гідність як найвищі соціальні цінності. Такий підхід забезпечує не лише якісне оновлення юридичної практики, а й утвердження України як правової, демократичної та європейсько орієнтованої держави [17; 18].

Деонтологія юридичної професії є фундаментом професійної культури правника. Вона визначає етичні принципи поведінки, моральну відповідальність і громадянську позицію юриста. Термін «деонтологія» (грец. *deon* — обов'язок, *logos* — наука) уперше запропонував англійський філософ І. Бентам, підкреслюючи, що моральний обов'язок є ключем до справедливості.

У юридичній сфері деонтологія охоплює систему правил і цінностей, які визначають стандарти поведінки юриста в суді, органах влади, адвокатурі, освіті. Основними принципами є законність, об'єктивність, гуманізм, добросовісність, неупередженість та служіння суспільству [1; 3].

Публічність діяльності юриста означає, що кожне його слово або дія впливають на суспільну довіру до правосуддя. Тому юрист має не лише дотримуватися закону, а й демонструвати високі моральні стандарти. Від його професійної культури залежить ефективність державних інституцій, легітимність рішень та рівень правосвідомості громадян [4]. У демократичному суспільстві юрист є посередником між державою та людиною, а його публічність — гарантія прозорості й довіри.

Важливим аспектом є також формування професійної культури юриста. Вона включає глибокі знання законодавства, комунікативну компетентність, емоційний інтелект, моральну стійкість і здатність приймати рішення, керуючись не лише нормою права, а й совістю.

Розвиток професійної культури можливий через систематичне етичне навчання, менторство, саморефлексію і внутрішній контроль. Юрист повинен не лише знати закон, але й бути моральним орієнтиром для суспільства [5; 6].

Отже, теоретико-деонтологічні засади публічної діяльності юриста становлять основу професійного самовизначення фахівця, формуючи його світогляд, моральну позицію та внутрішні орієнтири поведінки. Вони задають етичні межі здійснення владних повноважень і водночас — моральні стандарти служіння суспільству. Деонтологія виступає своєрідним “моральним компасом” правника, який визначає не лише допустимі межі професійної діяльності, але й шляхи духовного розвитку особистості у сфері права.

Юрист — це не просто виконавець правових норм, а носій соціальної відповідальності та публічного авторитету. У його діяльності поєднуються елементи державного управління, соціальної комунікації, правового виховання і навіть морального наставництва. Саме тому кожен представник юридичної професії повинен володіти високим рівнем правової культури, професійної етики, емоційного інтелекту та внутрішньої дисципліни. Ці риси визначають здатність юриста не лише приймати рішення, але й нести за них моральну відповідальність — перед законом, державою, людьми і власною совістю.

Сутність деонтології полягає у гармонійному поєднанні правових знань із моральними цінностями. Її зміст не зводиться до простого дотримання правил професійної поведінки — вона охоплює духовно-моральний розвиток особистості, формування почуття справедливості, поваги до людської гідності, здатності співпереживати та діяти гуманно навіть у складних ситуаціях правового конфлікту. Така етична зрілість забезпечує довіру громадян до правничої спільноти, сприяє підвищенню авторитету судової та правової системи, а також формує позитивний імідж держави як носія верховенства права.

Не менш важливою складовою є правова освіта, що має виконувати не лише інформативну, але й виховну функцію. Підготовка майбутніх юристів повинна базуватися на інтеграції правових знань і етичних практик, на вихованні відповідальності, чесності, гідності та готовності діяти відповідно до принципів справедливості. Саме через освітній процес відбувається становлення морального і

професійного обличчя юриста, здатного протистояти корупційним, політичним або ідеологічним викликам.

Сучасні реалії українського суспільства засвідчують, що рівень професійної культури юриста безпосередньо впливає на стан демократії, розвиток інститутів громадянського суспільства та ефективність правової системи. У цьому контексті деонтологічна культура набуває стратегічного значення, адже саме вона визначає, наскільки юрист здатний не лише тлумачити закон, а й утверджувати його дух.

Отже, формування теоретико-деонтологічних засад публічної діяльності юриста в умовах євроінтеграції є одним із ключових чинників побудови правової держави. Це передбачає поєднання професійних знань із етичними переконаннями, розвиток культури публічного служіння, а також створення умов для формування юриста як гармонійної, морально зрілої, гуманістично орієнтованої особистості. Лише такий фахівець може ефективно реалізовувати ідеали справедливості, права і свободи — ті, що становлять фундамент сучасної європейської правової цивілізації [10; 12; 13].

2.2. Європейські стандарти та етичні практики юриста

Європейські стандарти професійної діяльності юристів формувалися протягом кількох століть на основі ідеї верховенства права, гідності людини та соціальної відповідальності. У центрі європейської правової традиції стоїть не лише закон, а й моральний імператив, який зобов'язує юриста діяти чесно, неупереджено та з повагою до прав і свобод людини. Згідно з Кодексом поведінки європейських юристів (Code of Conduct for European Lawyers, CCBE), прийнятим у Брюсселі у 1988 році, головними принципами етичної поведінки правника є незалежність, конфіденційність, добросовісність, гідність, лояльність і справедливість [7; 8]. Європейська Рада адвокатських асоціацій наголошує, що професійна етика не є лише системою правил — це внутрішній моральний обов'язок юриста, який передбачає дотримання не лише літери, а й духу закону. Юрист зобов'язаний захищати клієнта, водночас не допускаючи дискредитації правосуддя. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювалося, що адвокат є важливим елементом здійснення справедливого судочинства (стаття 6 Європейської конвенції з прав людини), а його діяльність має відповідати принципам доброчесності та незалежності [22].

Кодекс ССВЕ та інші документи Ради Європи визначають також міжпрофесійну етику: взаємну повагу між юристами, суддями, прокурорами, недопустимість зловживань процесуальними правами, обов'язок утримуватися від будь-яких дій, що

можуть принизити авторитет правосуддя. Особлива увага приділяється питанню конфлікту інтересів — адвокат не має права представляти інтереси сторін, чиї позиції суперечать одна одній, або якщо особистий інтерес може вплинути на його професійну неупередженість [8; 35]. Для України імплементація цих європейських норм є частиною загального курсу на реформування правової системи. Прийняття законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012), «Про державну службу» (2015), «Про запобігання корупції» (2014) стало фундаментом створення сучасних етичних стандартів поведінки юриста [9; 10]. Зокрема, Кодекс адвокатської етики (2017) містить принципи незалежності, законності, конфіденційності, компетентності, добросовісності та уникнення конфлікту інтересів. Ці засади визначають моральні межі професійної поведінки, які повинні дотримуватися всіма правниками без винятку.

Важливо, що європейська модель професійної етики юриста передбачає активну участь самоврядних організацій у формуванні моральних стандартів. У країнах ЄС функціонують адвокатські палати, які не лише контролюють дисципліну, але й сприяють етичній освіті юристів, організують семінари, тренінги, сертифікаційні програми. Це дозволяє підтримувати високий рівень довіри суспільства до правничої професії. В Україні подібну роль виконує Національна асоціація адвокатів України, яка розробляє етичні рекомендації, веде дисциплінарну практику та популяризує стандарти європейської поведінки [11; 27].

Етична відповідальність юриста — це не лише правовий, а й суспільний феномен. Порушення професійних норм дискредитує не лише окремого фахівця, а й усього правового інституту. Тому у європейських країнах діють незалежні дисциплінарні комісії, етичні ради, трибунали честі, які розглядають порушення норм поведінки. Санкції можуть варіюватися від попередження до позбавлення права на професію [29; 35]. В Україні аналогічні функції виконує Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, діяльність якої базується на принципах об'єктивності, неупередженості та збереження професійної честі.

Важливою складовою етичних стандартів є принцип відкритості та прозорості діяльності юриста. У документах Ради Європи підкреслюється, що правник має діяти у спосіб, який сприяє зміцненню довіри громадськості до правосуддя [33]. Це означає, що адвокат або державний юрист повинен уникати будь-яких проявів корупції, прихованих домовленостей або впливів, що суперечать принципам законності. У цьому контексті Закон України «Про запобігання корупції» [10] та діяльність НАЗК виступають як практичний інструмент забезпечення доброчесності у публічній сфері.

Європейські стандарти професійної поведінки юриста мають універсальний характер і поєднують етичну відповідальність, професійну компетентність та моральну зрілість. Їх імплементація в українську правову систему сприятиме підвищенню якості юридичних послуг, зміцненню довіри громадян до судової влади та формуванню нової культури правничої діяльності — заснованої на принципах європейської доброчесності, справедливості та публічної відкритості.

Європейські стандарти та етичні практики юриста формують основу сучасної правничої професії, орієнтованої на служіння суспільству, утвердження верховенства права та забезпечення справедливості. Їхня сутність полягає не лише у встановленні формальних правил поведінки, а й у формуванні цілісної морально-правової культури, що визначає ціннісні орієнтири фахівця, його здатність діяти добросовісно, неупереджено і незалежно. У європейській правовій традиції професійна етика юриста є невід'ємним компонентом верховенства права. Вона покликана не лише регулювати поведінку правника, а й формувати суспільну довіру до правосуддя, державних інституцій і самої ідеї справедливості. Етична культура стає своєрідним «моральним щитом» юриста, який захищає його професію від девальвації, політичних впливів, корупційних ризиків і моральної байдужості. Високі стандарти поведінки, закріплені у Кодексі поведінки європейських юристів (CCBE) та інших документах Ради Європи, визначають орієнтири не лише для адвокатури, але й для всіх правничих професій. Їх спільною рисою є підпорядкування особистих інтересів інтересам правосуддя, дотримання принципів незалежності, доброчесності, конфіденційності, лояльності, рівності сторін і гуманності. Ці принципи єднають юристів у межах європейського правового простору, утворюючи своєрідний «етичний код» демократичної правової цивілізації.

Імплементація європейських етичних стандартів в Україні є не лише юридичною вимогою євроінтеграційного курсу, а й моральним викликом для національної правничої спільноти. Вона потребує системного підходу — від гармонізації законодавства до зміни світоглядних орієнтирів, професійної підготовки та внутрішньої культури правників. Етична освіта, розвиток інститутів саморегулювання, підвищення прозорості дисциплінарних процедур і посилення суспільного контролю за юридичною діяльністю мають стати ключовими напрямками цього процесу [40; 41].

Європейський досвід переконливо доводить, що ефективна правова система можлива лише за умови моральної зрілості її учасників. Саме тому головним результатом імплементації європейських практик має стати не лише формальне засвоєння норм етики, а їх внутрішнє прийняття — як професійного обов'язку і

життєвої позиції. Адже справжня доброчесність юриста починається не з правил, а з переконань.

Отже, формування в Україні єдиних стандартів професійної етики, побудованих на європейських цінностях, сприятиме становленню нового типу правника — відкритого, компетентного, морально стійкого та соціально відповідального. Такий юрист здатен не лише ефективно реалізовувати норми права, а й відновлювати довіру суспільства до державних інституцій, сприяти розвитку демократичної правової держави та інтеграції України до єдиного європейського правового простору [42; 43].

2.3. Формування професійної доброчесності юриста в умовах євроінтеграції

Професійна доброчесність є наріжним каменем юридичної професії. Вона полягає у чесності, відповідальності, готовності дотримуватися закону навіть тоді, коли це не вигідно. Доброчесність — це внутрішній кодекс юриста, що не дозволяє діяти всупереч праву чи моральним принципам [12]. Формування доброчесності починається з юридичної освіти. Саме у закладах вищої освіти закладаються основи етичного мислення, критичного аналізу, здатності розв'язувати етичні дилеми. У європейських університетах дисципліни з юридичної деонтології є обов'язковими; в Україні їх роль лише зростає [13].

Особливу роль відіграє наставництво — передача етичного досвіду від практикуючих юристів молодому поколінню. Євроінтеграційні процеси відкривають перед українськими юристами нові можливості, але й вимагають більшої відповідальності. Сьогодні правник повинен бути не лише фахівцем, а й носієм європейських цінностей — свободи, гідності, справедливості. Юрист майбутнього — це публічна особистість, здатна поєднати професійні знання з моральними принципами, діяти як гарант прав людини і посол правової держави [14; 15; 16].

Професійна доброчесність юриста є ключовою умовою функціонування демократичної правової держави та складовою її морального авторитету. Вона визначає не лише зовнішню поведінку правника, а й внутрішню спрямованість його дій, готовність діяти в інтересах суспільства, дотримуючись етичних норм навіть за відсутності зовнішнього контролю. Доброчесність — це не просто риса характеру, а світоглядний принцип, що пронизує всю діяльність юриста — від навчання до практики [51].

В умовах європейської інтеграції професійна доброчесність набуває особливого значення як моральний еквівалент довіри до держави та правосуддя. Суспільство очікує від юриста не лише компетентності, але й моральної непохитності, відданості справедливості, гуманізму та публічній відповідальності. Порушення цих засад не лише підриває авторитет окремого правника, а й негативно впливає на репутацію всієї юридичної спільноти, формуючи кризу довіри до інститутів влади [52].

Формування доброчесності юриста є процесом багаторівневим. Його фундамент закладається у системі юридичної освіти, де важливо не лише передати знання, але й сформувані моральні переконання. Саме в освітньому середовищі студент навчається критично мислити, приймати етичні рішення, співвідносити норми права з категоріями справедливості, гідності, відповідальності. У цьому контексті дисципліни з юридичної деонтології, етики, прав людини мають стати не допоміжними, а базовими елементами професійної підготовки юриста нового покоління [52].

Не менш важливу роль відіграє професійне наставництво, коли досвідчені юристи, судді, адвокати чи науковці передають не лише знання, а й моральні орієнтири, культуру поведінки, приклади етичної стійкості. Це формує неперервний ланцюг правової спадковості, що гарантує відтворення високих моральних стандартів у юридичній професії [54]. Європейський вимір професійної доброчесності вимагає від українського правника інтеграції у світовий правовий простір не лише через знання міжнародних норм, а й через прийняття європейських етичних цінностей — гуманізму, справедливості, толерантності, верховенства права та служіння суспільству [54]. Юрист нового часу — це не просто виконавець законів, а моральний комунікатор між правом і людиною, який здатен відстоювати справедливість навіть за умов політичного чи економічного тиску.

У сучасному глобалізованому світі професійна доброчесність є критерієм професійної зрілості. Саме вона визначає, чи зможе юрист вистояти перед спокусами, чи збереже честь професії в умовах конкуренції, інформаційного тиску та змінних політичних орієнтирів. У цьому контексті доброчесність — це не лише моральна вимога, а стратегічний ресурс суспільного розвитку, що зміцнює правопорядок, формує позитивний імідж держави й підвищує довіру до інститутів правосуддя [51-53].

Отже, формування професійної доброчесності юриста в умовах євроінтеграції є системним завданням, яке охоплює правову освіту, професійне самоврядування, громадський контроль, етичну просвіту та особисту відповідальність кожного правника. Лише об'єднання цих елементів дозволить створити покоління юристів, для яких чесність, гуманність і справедливість стануть не гаслом, а змістом професійного

буття. Саме такі фахівці здатні забезпечити реальне втілення європейських цінностей в українське правове поле, утвердити авторитет права та зміцнити моральні основи державності [54].

Отже, деонтологічні засади публічної діяльності юриста є моральним стрижнем юридичної професії. Європейські стандарти етики вимагають не лише професіоналізму, а й відповідальності, чесності, гідності. Формування нової культури публічного юриста в Україні має ґрунтуватися на поєднанні правових знань, моральних переконань і відкритої комунікації з суспільством.

Євроінтеграція виступає не лише політичним процесом, а й моральним викликом для юриста — бути взірцем правової поведінки, захисником прав людини та носієм європейських цінностей. Деонтологічні засади публічної діяльності юриста становлять цілісну систему морально-правових орієнтирів, що визначають етичну сутність сучасної правничої професії. Вони є внутрішнім ядром юридичної культури, яке забезпечує гармонію між правом і мораллю, законом і совістю, владою і відповідальністю. У період трансформаційних процесів, що супроводжують розвиток України як європейської держави, роль юриста виходить далеко за межі формального правозастосування — він стає провідником цінностей гуманізму, свободи, гідності та справедливості.

Європейська інтеграція зумовлює не лише адаптацію законодавства, а й глибоку переоцінку етичних засад юридичної діяльності. Вона вимагає формування нового типу правника — компетентного, добросовісного, морально зрілого та публічно відповідального. Саме тому деонтологія постає не як допоміжна дисципліна, а як філософія професії, яка визначає межі професійної поведінки, моделює стандарти моральної відповідальності й закладає основу довіри суспільства до правосуддя.

Дослідження показує, що ключовими компонентами професійної деонтології юриста є: моральна свідомість, професійна добросовісність, етична культура та публічна відповідальність. Ці елементи формують єдину систему морально-правових орієнтирів, які визначають поведінку юриста в усіх сферах його діяльності — від прийняття рішень до комунікації з громадянами.

Європейські стандарти професійної етики, закріплені у Кодексі поведінки європейських юристів (CCBE), підкреслюють, що юрист не є лише виконавцем правових норм, а й носієм суспільних цінностей. Його поведінка формує імідж держави, рівень довіри громадян до правосуддя, а також моральний авторитет правничої спільноти. Тому професійна добросовісність виступає головним критерієм зрілості юриста як особистості та громадянина.

В українських реаліях формування професійної доброчесності юриста має системний характер і потребує єдності зусиль освіти, науки, професійного самоврядування та громадянського суспільства. Необхідно розвивати сучасні освітні стандарти, що поєднують юридичну компетентність із етичною рефлексією; підтримувати наставництво як інструмент морального виховання молодих правників; забезпечувати прозорість дисциплінарних процедур та створювати сприятливе середовище для етичного саморозвитку юриста.

Професійна деонтологія, будучи складовою правової культури, відіграє стратегічну роль у зміцненні довіри до держави. Вона формує нову якість правничої спільноти — орієнтовану на служіння суспільству, а не на індивідуальні інтереси. Саме тому моральна культура юриста має сприйматися не як додатковий елемент професійної підготовки, а як ключовий чинник сталого розвитку правової системи.

Юрист XXI століття — це не лише фахівець із глибокими знаннями, а й моральний лідер, який несе відповідальність за суспільні процеси, впливає на формування громадської думки та бере участь у розбудові правової держави. Його місія — не лише тлумачити закон, а й утверджувати справедливість, виявляти емпатію до людини, зберігати честь професії навіть у найскладніших обставинах.

Сучасний юрист має діяти в умовах глобалізації, цифровізації, посилення інформаційного впливу та суспільних конфліктів. Ці нові реалії потребують не просто знань, а етичної стійкості — здатності приймати морально виважені рішення, зберігати незалежність і не піддаватися спокусам тиску чи вигоди. Європейська правова культура пропонує Україні модель, у якій право і мораль виступають єдиним механізмом захисту людської гідності, а юрист — ключовою фігурою цього процесу.

В умовах євроінтеграції саме деонтологічні засади мають стати духовною основою реформування правової системи, орієнтиром для професійного зростання та морального самовдосконалення юриста. Їх реалізація сприятиме підвищенню авторитету правничої професії, зміцненню інституційної довіри до судової влади, розвитку правової освіти й формуванню морально відповідального покоління фахівців.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що деонтологічні засади публічної діяльності юриста в умовах євроінтеграції — це не лише етична доктрина, а й практична стратегія розбудови правової держави. Вони сприяють становленню юриста нового типу — професіонала, який мислить глобально, діє справедливо, служить праву і людині. Такий юрист є не просто представником професії, а моральним символом епохи, уособленням європейських ідеалів гідності, свободи та верховенства права.

Саме на засадах доброчесності, професійної етики та гуманістичної відповідальності формується майбутнє української юриспруденції — правничої школи, що здатна інтегруватися у європейський простір не лише законодавчо, а й духовно. Цей процес утворює Україну як державу, в якій право, мораль і людяність є єдиною системою координат, що визначає справедливе суспільство, гідного громадянина й морального юриста.

Список використаних джерел:

1. Бентам І. Деонтологія, або Наука про мораль. Лондон, 1834. 452 с.
2. Кант І. До вічного миру. Київ : Юніверс, 2001. 186 с.
3. Бойко І. Й. Професійна етика юриста : підручник. Львів : Світ, 2019. 320 с.
4. Радзієвська О. Етика професійної поведінки юристів. Одеса : Фенікс, 2019. 276 с.
5. Шевчук С. Юридична освіта та європейські стандарти. Київ : Логос, 2021. 240 с.
6. Code of Conduct for European Lawyers. Brussels : CCBE, 2006. 45 p.
7. European Court of Human Rights. Case-law on Professional Ethics. Strasbourg, 2019. 68 p.
8. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 №5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №27. Ст. 282.
9. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 №1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №49. Ст. 2056.
10. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 №889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №4. Ст. 43.
11. Костенко О. Мораль і право в суспільстві перехідного типу. Київ : Наука, 2020. – 312 с.
12. Габермас Ю. Моральна свідомість і комунікативна дія. Львів : Видавництво УКУ, 2018. 415 с.
13. Фуллер Л. Мораль права. Київ : Основи, 2009. 304 с.
14. Rawls J. A Theory of Justice. Harvard University Press, 1971. 607 p.
15. Hart H. L. A. The Concept of Law. Oxford : Clarendon Press, 1961. 262 p.
16. Weber M. Politics as a Vocation. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 118 p.
17. Sandel M. Justice: What's the Right Thing to Do? New York : Farrar, Straus and Giroux, 2009. 308 p.

18. Скакун О. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2022. 520 с.
19. Мурашин Г. Професійна відповідальність юриста. Київ : Право, 2017. 256 с.
20. Конституція України. Київ : Парламентське вид-во, 1996. 64 с.
21. Європейська конвенція з прав людини. Рим, 1950. 45 с.
22. Recommendation (2000)21 of the Committee of Ministers on the Freedom of Exercise of the Profession of Lawyer. Strasbourg : Council of Europe, 2000. 19 p.
23. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. Berlin : TI, 2023. 42 p.
24. World Justice Project. Rule of Law Index 2023. Washington D.C., 2023. 156 p.
25. Копейчиков В. В. Етика державного службовця. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 244 с.
26. Бобровник С. Юридична деонтологія : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 372 с.
27. Римаренко Ю. І. Правова культура і демократичне суспільство. Київ : Наука, 2020. 328 с.
28. Council of Europe. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) Reports. Strasbourg : CEPEJ, 2022. 220 p.
29. OECD. Anti-Corruption Report 2023. Paris : OECD Publishing, 2023. 97 p.
30. Habermas J. Between Facts and Norms. Cambridge : MIT Press, 1996. 514 p.
31. UNESCO. Ethics in Public Service. Paris : UNESCO, 2018. 102 p.
32. Council of Bars and Law Societies of Europe. Ethics Handbook. Brussels : CCBE, 2021. 88 p.
33. Платон. Держава. Київ : Основи, 2003. 464 с.
34. Аристотель. Політика. Київ : Основи, 2001. 416 с.
35. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Oxford : Clarendon Press, 1980. 423 p.
36. Fuller L. The Morality of Law. New Haven : Yale University Press, 1969. 202 p.
37. European Parliament. Legal Professions and Ethics Report. Brussels : EP, 2020. 84 p.
38. Хомутенко В. Професійна культура юриста. Харків : Право, 2018. 268 с.
39. Кравець І. Юридична психологія : підручник. Київ : Алерта, 2022. 340 с.
40. Руденко М. Етика державної служби. Київ : Ліра-К, 2020. 284 с.
41. World Bank. Governance Indicators 2022. Washington, D.C. : World Bank, 2022. 110 p.

42. UNDP. Rule of Law and Human Rights Annual Report 2023. New York : UNDP, 2023. 122 p.
43. Міністерство юстиції України. Концепція правничої освіти. Київ, 2023. 56 с.
44. Козир Л. Юридична етика та комунікація. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 260 с.
45. Сидоренко А. Європейська правова культура. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 224 с.
46. Європейський Союз. Charter of Fundamental Rights of the European Union. Luxembourg, 2010. 54 p.
47. Чернищук Н. В. Професійна доброчесність юриста в умовах євроінтеграційних процесів. *Вісник юридичної освіти*. 2023. №2. С. 41–48.
48. Чернищук Н. В. Етична культура правника як чинник формування правової держави. *Актуальні проблеми права і суспільства*. 2024. №1. С. 58–65.
49. Чернищук Н. В. Деонтологічні основи професійної діяльності юриста в Україні. *Право та управління*. 2024. №4. С. 32–39.
50. Чернищук Н. В. Формування моральної відповідальності юриста у європейському контексті. *Європейські студії в праві та освіті*. 2025. №1. С. 27–34.

РОЗДІЛ 3.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Теоретико-організаційні засади управління людськими ресурсами в публічному секторі України в умовах євроінтеграції

Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаціями системи публічного управління, зумовленими курсом на європейську інтеграцію, необхідністю відновлення державних інституцій в умовах воєнного стану та підвищенням суспільних очікувань щодо якості у публічному секторі. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема розвитку системи управління людськими ресурсами в публічному секторі, яка виступає ключовим чинником ефективності державного управління та реалізації реформ.

Традиційні підходи до управління персоналом у публічній сфері України тривалий час ґрунтувалися переважно на адміністративно-кадрових процедурах і формальному дотриманні нормативних вимог, що обмежувало можливості формуванню професійної, мотивованої та добросовісної державної служби. Водночас європейська модель публічного управління орієнтована на стратегічне управління людськими ресурсами, розвиток компетентностей, дотримання принципів належного врядування, етичності та прозорості, що потребує суттєвого переосмислення національної кадрової політики.

Євроінтеграційні процеси, зокрема імплементація *acquis communautaire* (з французької — «здобутки спільноти») — це сукупність усіх правил, норм, стандартів, рішень і практики ЄС, які країна-кандидат на вступ до ЄС повинна прийняти та застосовувати), стандартів ЄС у сфері публічної служби та рекомендацій інституцій Європейського Союзу, актуалізують питання узгодження вітчизняної системи управління людськими ресурсами з європейськими підходами. Разом із тим, на практиці зберігаються проблеми фрагментарності кадрових реформ, недостатньої інституційної спроможності органів публічної влади, обмеженого застосування сучасних HR-інструментів, а також дефіциту кваліфікованих кадрів.

Існує об'єктивна потреба у науковому осмисленні напрямів розвитку системи управління людськими ресурсами в публічному секторі України в умовах

євроінтеграції, визначенні ключових викликів і перспектив її модернізації відповідно до європейських стандартів. Дослідження цієї проблеми має важливе теоретичне й практичне значення для формування ефективної, професійної та орієнтованої на публічні інтереси державної служби.

Для підсилення вище зазначеного, проведемо дослідження основних елементів системи управління людськими ресурсами у публічному секторі (державній службі), оскільки, велику увагу суспільства привертає робота місцевого самоврядування, державних службовців усіх категорій, депутатів, керівників та начальників управлінь тощо. До прикладу, фактична кількість працюючих на посадах державної служби висвітлює повноту заповнення місць працюючих у цьому секторі, а це чи найважливіший показник системи управління людськими ресурсами.

Усі заходи, кадровий облік, навчання персоналу, оцінка роботи працівника, рекрутинг та інші, які здійснюють керівники щодо своїх підлеглих, і у публічному секторі це не виняток, це показник успішної кадрової політики, дієвих і результативних дій, що підтверджують факти системи управління людськими ресурсами.

Таблиця 1

Особливості управління людськими ресурсами у державній службі

HR- процес	Робота системи
Кадровий облік	Електронні особові справи, накази, переміщення, відпустки
Рекрутинг	Конкурси, відбір кандидатів, оцінювання
Навчання та розвиток	Формування планів навчання, сертифікація, облік компетенцій
Оцінка службової діяльності	Індивідуальні ключові показники ефективності, річна оцінка, звітність
Аналітика	Статистика, планування персоналу, прогнозування
Взаємодія персоналу	Електронні заявки, повідомлення, особистий кабінет

Джерело: [<https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/infografika-1-kv-251.pdf>]

Розглянемо кількісний склад державних службовців, як основний показник розвитку системи управління людськими ресурсами у публічному секторі, дані з

офіційного сайту Національного Агенства України з питань державної служби, відображені у табл 2. Проведений аналіз кількості працюючих на посадах державної служби відображає суттєві показники зниження за останні роки, така тенденція підтверджується низкою проблем, серед яких, скорочення працюючих на державній службі.

Таблиця 2

Фактична кількість працюючих державних службовців

Джерело: [<https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/infografika-1-kv-251.pdf>]

№	Категорія державних службовців	Роки		Відхилення +,-
		Кількість працюючих у IV кварталі 2024	Кількість працюючих у I кварталі 2025	
1	Державні службовці категорії В	145 008	118 664	-26 344
2	Державні службовці категорії Б	46 879	37 908	-8 971
3	Державні службовці категорії А	285	220	-65
4	З них державних службовців з інвалідністю	11 800	11 835	+35
Всього		192 172	156 792	-35 380

З огляду даних у таблиці, кількість державних службовців зменшується, варто відмітити велику кількість працюючих з інвалідністю (13,2% від усіх працюючих у 1 кварталі 2025 року) і їхня кількість збільшується також. Це показник адаптивної кадрової системи Європейського адміністрування, що зумовлено викликами сучасності, використання праці людей з інклюзією, підтвердження факту, що держава забезпечує рівні можливості, враховує потреби різних груп, чи є політикою інклюзії.

Виходячи з підтверджуючих фактів розвитку системи управління людськими ресурсами, навіть включаючи програми розвитку підтримки осіб з особливими потребами, спостерігаємо вакантні посади державної служби різних категорій, при

чому їхня кількість зростає щоквартально, однією з причин є скорочення державних службовців, табл.3.

Таблиця 3

Кількість вакантних посад державної служби

№	Категорія державних службовців	Роки		Відхилення +,-
		IV квартал 2024	I квартал 2025	
1.	Державні службовці категорії В	22 468	23 642	+ 1174
2.	Державні службовці категорії Б	8 658	7 806	-852
3.	Державні службовці категорії А	61	59	-2
Всього		31 187	31 507	-320

Джерело: [<https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/infografika-1-kv-25-1.pdf>]

За результатами моніторингу кількісного складу державних службовців (далі-КСДС) за четвертий квартал 2024 року фактична кількість працюючих державних службовців склала 156 276 осіб. Кількість посад державної служби за штатним розписом склала 192 172, кількість вакантних посад - 31187. Наголосимо, на трансформаційних змінах у КСДС, що відбулися упродовж четвертого кварталу 2024 року. Відзначимо, посилення тенденції щодо скорочення кількості працюючих державних службовців. У четвертому кварталі працюючих на державній службі стало менше на 1443 особи. Збільшилася кількість скорочених посад державної служби за штатним розписом, за результатами четвертого кварталу 2024 р. цей показник склав 4524. Натомість у попередньому кварталі цей показник становив 1942. Упродовж четвертого кварталу 2024 року кількість вакантних посад державної служби зменшилася на 2131, у порівнянні з попереднім періодом - 1547. Зберігається негативна динаміка щодо скорочення кількості чоловіків на державній службі. У четвертому кварталі їх стало менше майже на 2% від загальної чисельності (639 осіб), табл. 4.

Таблиця 4

Фактична кількість працюючих державних службовців жінок і чоловіків у IV кварталі
2024 року

Категорії державних службовців	Вік державних службовців							
	≤ 35	36-60	61-64	65-70	≤ 35	36-60	61-64	65-70
	Жінки				Чоловіки			
Державні службовці категорії В	19522	69384	3904	622	6890	16261	1579	502
Державні службовці категорії Б	1866	21610	1564	284	1487	10119	759	219
Державні службовці категорії А	5	51	2	0	18	131	6	7
Всього	21393	91045	5470	906	8395	26511	2344	728

Джерело: [<https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/infografika-1-kv-25-1.pdf>]

Таблиця 5

Кількість штатних посад за типом державних органів та категоріями посад у IV кварталі 2024 року

Державні органи	Категорія А	Категорія Б	Категорія В	Всього
Центральні органи виконавчої влади (територіальні органи)	-	21213	68354	89567
Міністерства (територіальні органи)	-	2663	17853	20516
Районні державні адміністрації	-	5828	13194	19022
Обласні, Київська міська державна адміністрація	-	5600	10855	16485
Центральні органи виконавчої влади (апарат)	166	3136	6856	10157
Міністерства (апарат)	-	2672	5317	8008

Суди міські, районні та міськрайонні	-	1069	7178	8247
Суди спеціального підпорядкування (апеляційні, окружні, адміністративні)	-	4607	5818	5818
Органи судової влади та прокуратори (територіальні органи)	-	408	2730	3138
Органи судової влади та прокуратури (апарат)	22	508	2116	2646
Державні органи, що забезпечують здійснення повноважень Президента	25	779	1549	2353
Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом (апарат)	32	609	1362	2003
Інші державні органи (апарат)	-	450	1377	1845

Джерело: [<https://nads.gov.ua/test?v=66de8f59549ff>]

Дані таблиці вказують на найбільшу кількість штатних посад за типом державних органів та категоріями посад у IV кварталі 2024 року і це центральні органи виконавчої влади (територіальні органи) по всіх категоріях працюючих - 89567. Спостерігаємо теж велику кількість штатних посад у міністерства (територіальні органи), всього у IV кварталі 2024 – 2025 рр. Такі показники свідчать про потребу у державних службовцях, а це прямий вказівник приближення до європейських стандартів системи управління людськими ресурсами.

Таблиця 6

Кількість штатних посад за типом державних органів та категоріями посад у I кварталі 2025 року

Державні органи	Категорія А	Категорія Б	Категорія В	Всього
Центральні органи виконавчої влади (територіальні органи)	-	21183	68059	89242
Міністерства (територіальні органи)	-	2659	17923	20582

Районні державні адміністрації	-	5884	13457	19341
Обласні, Київська міська державна адміністрація	-	5532	10636	16168
Центральні органи виконавчої влади (апарат)	166	3114	6851	10131
Міністерства (апарат)	-	2756	5365	8140
Суди міські, районні та міськрайонні	-	1104	7277	8381
Суди спеціального підпорядкування (апеляційні, окружні, адміністративні)	-	1230	4591	5821
Органи судової влади та прокуратори (територіальні органи)	-	412	2735	
Органи судової влади та прокуратури (апарат)	22	509	2147	2678
Державні органи, що забезпечують здійснення повноважень Президента	25	790	1535	2350
Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом (апарат)	32	609	1369	2010
Інші державні органи (апарат)	-	353	1108	1461

Джерело: [<https://nads.gov.ua/test?v=66de8f59549ff>]

3.2 Напрями розвитку системи управління людськими ресурсами в публічному секторі України: євроінтеграційний вимір

Реформування системи управління людськими ресурсами державного управління в Україні є ключовою умовою забезпечення демократизації, підвищення якості публічних послуг та реалізації стандартів Європейського Союзу.

Процес інтеграції в європейський простір визначає необхідність переходу від традиційної моделі кадрової роботи до сучасного управління людськими ресурсами, де пріоритетом виступає компетентність фахівця, оцінка результатів діяльності службовця, підзвітність та орієнтація на надання якісних послуг громадянам. Згідно з принципами врядування ЄС, діяльність державного службовця ґрунтується на комплексному поєднанні високого професіоналізму, етичної бездоганності та неухильного дотримання антикорупційних стандартів, що є запорукою довіри громадян до публічної влади та ефективності державного управління [7].

Нормативною основою таких змін стало ухвалення Закону України «Про державну службу» 2015 року, який формалізував прозорі конкурси, нові моделі оплати праці та підвищив автономію Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) у сфері формування системи управління людськими ресурсами [1].

В умовах інтеграції до європейського адміністративного простору особлива увага приділяється зниженню політичного впливу на кадрові рішення, впровадженню оцінювання результатів роботи службовця, розвитку професійного навчання й електронного врядування, що покращить та пришвидшить роботу фахівця.

Основні напрями реформування системи управління людськими ресурсами у публічному секторі України наступні:

По-перше, процесів цифровізації управління людськими ресурсами – перехід до інформаційних систем управління кадрами, зокрема Human Resources Management Information System (далі - HRMIS) – це інформаційна система управління людськими ресурсами, та здійснення електронних конкурсних процедур. Реалізація електронного врядування регламентується нормативною базою: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 року № 1343 «Про затвердження Положення про інформаційну систему управління людськими ресурсами в державних органах», Наказ НАДС від 16 січня 2021 року №6-21 «Про впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 24 лютого 2021 року за № 240/35862 [2,3].

Розробка та впровадження здійснюється в рамках грантів Світового банку №TF0A5324 щодо проєкту «Зміцнення управління державними ресурсами», що фінансується ЄС в рамках програми з реформування державного управління та державних фінансів (EUROPAF), та №TF0B6630 щодо проєкту «Програма підтримки управління державними фінансами в Україні», що фінансується ЄС в рамках програми підтримки управління державними фінансами в Україні (EU4PFM) [8].

Основна суть HRMIS: збереження й обробки кадрових даних; планування потреб у персоналі; ведення документів та кадрових процедур; контролю ефективності роботи співробітників; спрощення взаємодії між службовцем і кадровою службою.

Завдяки HRMIS вдосконалюються напрями кадрової роботи: створення єдиного реєстру кадрових даних державних службовців; автоматизація конкурсних процедур із забезпеченням прозорості та рівного доступу кандидатів; запровадження електронного оцінювання результативності; ефективне планування персоналу на основі аналітики та прогнозування; захист кадрових даних відповідно до стандартів ЄС щодо інформаційної безпеки.

По-друге, перехід до компетентнісного підходу у доборі та просуванні державних службовців:

- розвиток компетентнісної моделі формування вимог до посад державних службовців;
- удосконалення системи добору кадрів - забезпечення рівного доступу до державної служби через відкриті конкурси;
- підвищення кваліфікації, безперервне навчання відповідно до сучасних управлінських підходів;
- формування кадрового резерву та планування кар'єри з урахуванням стратегічних потреб органів влади.

Це сприяє формуванню корпусу службовців, здатних забезпечувати ефективне управління в умовах змін, сучасних викликів.

По-третє, розвиток системи навчання та підвищення кваліфікації, адаптованої до стандартів Європейського адміністративного простору є ключовою умовою ефективної модернізації управлінського персоналу. В умовах євроінтеграції підготовка кадрів має відповідати європейським підходам до професіоналізації публічного управління, які ґрунтуються на принципах доброчесності, компетентності, результативності та орієнтації на потреби громадян. Цей напрям передбачає: перехід до системи безперервного професійного розвитку державних службовців на всіх рівнях; адаптацію програм навчання до вимог Європейського адміністративного простору, зокрема до рамки компетентностей для публічної служби (European Competency Framework); розширення доступу до освітніх можливостей через електронне навчання, змішані формати, онлайн-платформи; удосконалення інституційних механізмів підготовки, включаючи діяльність Національного агентства України з питань державної служби, центрів підвищення кваліфікації, партнерств із закладами вищої освіти та міжнародними організаціями; визнання компетентностей,

здобутих під час програм міжнародної мобільності та стажувань у структурах ЄС; впровадження системи оцінювання ефективності навчання, яка має забезпечувати зв'язок між розвитком персоналу та результатами діяльності державних органів.

Особлива увага приділяється формуванню таких компетентностей, як: стратегічне мислення, управління змінами, цифрові навички, доброчесність, комунікація з громадськістю та застосування європейських регуляторних практик. Це дозволяє формувати нове покоління публічних службовців, здатних діяти у контексті інтеграції України до ЄС, впроваджувати принципи належного врядування та підвищувати якість публічних послуг.

Таким чином, розвиток системи навчання державних службовців стає важливою складовою формування продуктивного, інноваційного та відкритого державного управління, що відповідає європейським стандартам.

По-четверте, впровадження системи оцінювання ефективності діяльності, що базується на стратегічних цілях органів влади та показниках результативності є важливим інструментом підвищення результативності державного управління та формування культури відповідальності. У сучасних умовах державні органи повинні забезпечувати не лише виконання процедур, а й досягнення вимірюваних результатів, орієнтованих на потреби громадян та суспільства. Саме тому оцінювання перетворюється на невід'ємний елемент управління людськими ресурсами.

Система оцінювання має спиратися на такі принципи: об'єктивність і прозорість критеріїв, що виключає суб'єктивізм та корупційні ризики; орієнтація на результативність, а не лише на правильність виконання формальних функцій; smart-підхід до встановлення цілей для кожного службовця; регулярність та безперервність моніторингу професійної діяльності; зворотний зв'язок, спрямований на розвиток компетентностей, а не лише на контроль; використання сучасних HR-аналітичних інструментів, цифрових платформ та баз даних.

У межах реформування державної служби в Україні передбачається перехід до «перформанс-менеджменту», коли оцінювання стає основою для прийняття ключових кадрових рішень: мотивації, підвищення, ротації чи визначення потреб у навчанні. Це також дає можливість своєчасно виявляти управлінські ризики та запобігати зниженню якості публічних послуг [9].

Запровадження такої системи сприятиме:

- підвищенню рівня професійності та відповідальності державних службовців;
- раціональному використанню бюджету шляхом оплати праці за результати праці;

- зміцненню довіри громадян до державних інституцій;
- створенню конкурентного середовища всередині публічного сектору.

Сучасна система оцінювання результатів діяльності виступає не лише інструментом контролю, а й механізмом розвитку персоналу, що відповідає європейським стандартам належного врядування та принципу сервісності держави.

По-п'яте, посилення етичних норм та антикорупційних механізмів у діяльності службовців є одним із ключових чинників формування довіри громадян до влади та забезпечення належного врядування. Корупція й порушення стандартів службової поведінки суттєво знижують ефективність діяльності органів державної влади та перешкоджають успішній реалізації реформ, що погіршує імідж країни у міжнародному просторі [10].

У цьому напрямку реформування системи управління людськими ресурсами у публічному секторі передбачає:

- розвиток інституцій етичного контролю, зокрема уповноважених з питань запобігання корупції в органах влади;
- удосконалення Кодексу етики державних службовців, правил поведінки, конфлікту інтересів і відповідальності за їх порушення;
- підвищення рівня правової та антикорупційної культури персоналу шляхом регулярного навчання, тренінгів, консультативної підтримки;
- впровадження механізмів внутрішніх повідомлень із наданням гарантій захисту викривачам;
- посилення прозорості кадрових процесів - конкурсів, просування по службі, оцінювання результатів діяльності;
- цифровізація управлінських процедур, що мінімізує суб'єктивний вплив і ризику корупційних рішень.

Етична поведінка державних службовців розглядається не як формальна вимога, а як нормативна основа взаємовідносин між державою та суспільством, що забезпечує легітимність влади. Зростає увага до таких компетентностей, як добросовісність, служіння суспільним інтересам, недопущення зловживань владою.

Посилення антикорупційних механізмів у сфері державного управління відповідає міжнародним зобов'язанням України, зокрема вимогам Європейського Союзу, GRECO, Конвенції ООН проти корупції. Це сприяє створенню ефективного, відкритого та відповідального публічного сектору, орієнтованого на захист прав і свобод громадян [10].

Особливістю групи держав GRECO офіційна назва «Group of States against Corruption», заснованої 01 травня 1999 року за ініціативи Ради Європи є моніторинг виконання державами-членами антикорупційних стандартів Ради Європи, виявлення недоліків у законодавстві й інститутах, а також стимулювання реформ через рекомендації, також є платформою для обміну «кращими практиками» в запобіганні корупції. Встановлює антикорупційні стандарти до діяльності держави та контролює відповідність цим стандартам. Допомагає виявити недоліки в національній антикорупційній діяльності та пропонує необхідні законодавчі, інституційні чи оперативні заходи, надає майданчик для обміну найкращими рішеннями в галузі викриття й запобігання корупції. Зазначені зміни спрямовані на формування професійної, мобільної, інноваційної та політично неупередженої державної служби, орієнтованої на інтереси суспільства [11]. Україна є членом GRECO (Group of States against Corruption), що підтверджують офіційні джерела Ради Європи, приєдналася (01.01.2006) до цієї групи й бере участь у її роботі, проходячи регулярні оцінювання і виконуючи рекомендації з антикорупційної політики.

Разом із позитивними змінами, в Україні все ще існує низка проблем, які стримують ефективну реалізацію реформ HRMIS у публічному секторі, серед яких:

- нерівномірний рівень цифрової готовності органів влади;
- обмеженість фінансових ресурсів для оплати праці та розвитку персоналу;
- опір змінам серед частини державних службовців;
- нестача кваліфікованих HR-фахівців у державних органах;
- недостатня системність та координація впроваджуваних реформ.

Подолання цих бар'єрів можливе лише за умови подальшої інституціоналізації реформ та розширення партнерств з інституціями ЄС у публічному секторі.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 01.01.2026. №889-VIII/ Відомості Верховної ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 10.01.2026 р.)

2. Про затвердження Положення про інформаційну систему управління людськими ресурсами в державних органах. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 року №1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.01.2026р.)

3. Наказ НАДС від 16 січня 2021 року №6-21 «Про впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 24 лютого 2021 року за № 240/35862. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-21#Text>

4. Національне агенство України з питань державної служби. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/infografika-1-kv-25-1.pdf>

5. Національне агенство України з питань державної служби. Дошборд щодо кількісного складу державних службовців в Україні. Офіційний сайт. Режим доступу: URL: <https://nads.gov.ua/test?v=66de8f59549ffhttps://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/infografika-1-kv-251.pdf>

6. European Ombudsman. The European Code of Good Administrative Behaviour / European Ombudsman. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. 28 p. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/3510> (дата звернення: 20.11.2025).

7. World Bank. Disclosable Version of the Implementation Status & Results Report: Strengthening Public Resource Management (P161586) TF-A5324 / The World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/442341595873269905/pdf/Disclosable-Version-of-the-ISR-Strengthening-Public-Resource-Management-P161586-Sequence-No-04.pdf> (дата звернення: 14.12.2025).

8. Lukianova, H. (2025). Evaluation of Civil Servants' Performance in the Context of Civil Service Improvement. Veritas: Legal and Psychological-Pedagogical Research, 1(1), 31–37. DOI: <https://doi.org/10.23939/veritas2025.01.031>

9. Національне агенство з питань запобігання корупції. Міжнародні антикорупційні зобов'язання України. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/38658/> (дата звернення: 20.01.2026).

10. Council of Europe. About GRECO-Group of States against Corruption URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/about-us/background> (дата звернення: 02.01.2026).

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДПОВІДНОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИМ ЦІЛЯМ

4.1. Правові засади державної кліматичної політики

Посилення негативного антропогенного впливу, підвищення інтенсивності несприятливих змін клімату виступають вагомими проблемами для екологічної безпеки, галузей економіки, підтримання екологічної рівноваги.

Варто зауважити, що на початку XXI століття світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей [1]. Так, упродовж останнього десятиліття кліматичні катастрофи призвели до вимушеного переміщення понад 250 мільйонів людей. До таких несприятливих погодних явищ належать не лише раптові стихійні лиха, як-то небезпечна спека, повені, шторми, посухи, а й повільні процеси – опустелювання, підняття рівня моря та деградація екосистем, що безпосередньо загрожує продовольчій і водній безпеці [2].

Через зміну клімату в Україні очікується зменшення опадів, пилові бурі та смерчі, що безпосередньо може вплинути на благополуччя людей та галузі економіки. Відтак актуальність та важливість розвитку та удосконалення законодавства України у сфері охорони клімату в умовах євроінтеграції обумовлюється також реалізацією права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, що гарантовано ст. 50 Конституції України [3].

Водночас, з метою запобігання фрагментарного характеру державної політики у сфері зміни клімату, Стратегією формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 року № 483-р, регламентовано, зокрема, «необхідність виконання завдань, що відповідають стратегічному курсу держави для набуття повноправного

членства України в Європейському Союзі», а також «необхідність вдосконалення законодавства у сфері зміни клімату» та подальше узгодження законодавчих та інших нормативно-правових актів у соціально-економічних сферах із цілями та завданнями політики у сфері зміни клімату [4]. Саме тому Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» однією із стратегічних цілей державної екологічної політики України визначається забезпечення інтеграції екологічної політики у процесі прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України (Ціль 3), серед завдань якої є: покращення якості повітря; збереження озонового шару; запобігання зміні клімату та адаптації до неї; стимулювання впровадження суб'єктами господарювання більш екологічно чистого, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій, зокрема екологічної модернізації промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку); упровадження в Україні сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки та інші завдання [1].

Відтак питання адаптації до зміни клімату, інтеграції кліматоохоронних аспектів не втрачають своєї актуальності, а заходи щодо запобігання зміні клімату слід вважати одними із найважливіших суспільних пріоритетів.

У науково-правових дослідженнях клімат розглядається як «об'єкт природного походження, який характеризується станом кліматичної системи (атмосфери, гідросфери, біосфери та геосфери у їх взаємозв'язку і взаємодії), визнаний нормами міжнародного екологічного права у якості об'єкта, на який здійснюється небезпечний антропогенний вплив у формі юридично визначених видів діяльності, пов'язаних зі здійсненням викидів парникових газів, та потребує вжиття спеціальних міжнародних і державно-правових заходів, спрямованих на стабілізацію концентрацій парникових газів у атмосфері на такому рівні, за якого не допускається порушення рівноваги кліматичної системи, а також погіршення у зв'язку з цим якості та безпечності навколишнього природного середовища» [5, с. 3]. Отже, на думку науковців, небезпечний антропогенний вплив на клімат зумовлює діяльність, що спричиняє викиди парникових газів.

Згідно Національної доповіді «Цілі сталого розвитку : Україна» визначено основні джерела викидів парникових газів в Україні, як-то: 1) енергетика; 2) промисловість; 3) сільське господарства, лісове господарство та інші види землекористування; 4) поводження з відходами (видалення, біологічна обробка, спалювання твердих відходів, очищення стічних вод) [6].

Проблеми зміну клімату на світовому рівні регламентовані, зокрема, Рамковою Конвенцією ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 року, що ратифікована Законом України № 435/96-ВР від 29 жовтня 1996 року [7], та кінцевої метою якої є «стабілізація концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему» (ст. 2 Конвенції). При цьому, згідно ст. 1 зазначеної Конвенції, «зміна клімату» означає зміну клімату, яка «прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природне коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу».

Доповненням до Рамковою Конвенцією ООН про зміну клімату є Кіотський протокол, що підписаний в грудні 1997 року в Японії у місті Кіото, та ратифікований Законом України від 4 лютого 2004 року № 1430-IV [8]. Кіотським протоколом були передбачені конкретні зобов'язання сторін Конвенції і Протоколу щодо обмеження і скорочення викидів парникових газів та інших речовин, що призводять чи можуть призвести до змін клімату.

Згодом, з метою посилення реалізації Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, була підписана Паризька угода, яка ратифікована Законом України від 14 липня 2016 року № 1469-VIII [9]. Положеннями ст. 2 Паризької угоди визначено, що вона спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку, у тому числі шляхом: а) стримання зростання середньої температури значно нижче 2 градусів С понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5 градусів С понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату; б) підвищення здатності до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства; с) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку.

Визнаючи, що зміна клімату є спільною проблемою людства, Паризькою Угодою у преамбулі закріплено, що держави, «вдаючись до дій щодо вирішення проблеми зміни клімату, мають поважати, заохочувати і брати до уваги свої відповідні зобов'язання щодо прав людини, права на здоров'я, прав корінних народів, місцевих громад, мігрантів, дітей, осіб з обмеженими можливостями, осіб, які знаходяться у вразливих обставинах, та права на розвиток, а також гендерної рівності, розширення можливостей для жінок і справедливості між поколінням» [9]. Таким чином, при

розробці Паризької угоди було враховано необхідність захисту прав людини, її життя у контексті формування та реалізації державної кліматичної політики, а також інтеграції кліматоохоронних аспектів в секторальні і регіональні політики.

Варто зауважити, що відповідно до зобов'язань України згідно з Рамковою Конвенцією ООН про зміну клімату та Паризькою угодою, а також наближення національного кліматичного законодавства до вимог права Європейського Союзу та на виконання передбачених положень Рішення Ради національної безпеки та оборони України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», введеного в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021 [10], прийнято Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 року [11]. Згідно ст. 1 зазначеного Закону зміна клімату розглядається як «зміна стану кліматичної системи понад природну мінливість клімату, що прямо чи опосередковано пов'язана з антропогенною діяльністю та спостерігається протягом порівняних періодів часу».

Таким чином, «зміна клімату призводить до несприятливих змін у фізичному середовищі і як наслідок людської діяльності – відбувається істотне збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, що посилює природний парниковий ефект, обумовлює додаткове потепління поверхні Землі і атмосфери, що негативно впливає на природні екосистеми, функціонування соціально-економічних систем, життя і здоров'я людей» [12, с. 147].

Зазначимо, що положеннями Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» визначені принципи, на яких ґрунтується державна кліматична політика. Зокрема, такими принципами є: 1) гендерна рівність у процесі формування та реалізації державної кліматичної політики та переходу до низьковуглецевого розвитку; 2) диференційова відповідальність; 3) досягнення кліматичної нейтральності, тобто спрямування державної кліматичної політики на послідовне та систематичне зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та збільшення обсягів поглинання поглиначами парникових газів в усіх секторах економіки та/або сферах державної політики; 4) економічна ефективність політик та заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї; 5) «енергоефективність насамперед», тобто здійснення аналізу витрат і вигод для врахування загальної ефективності інтегрованої енергетичної системи; 6) «забруднювач платить»; 7) здійснення оцінки, моніторингу та інформування громадськості і міжнародного співтовариства щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї; 8) інноваційна спрямованість; 9) природоорієнтованість та

інші принципи (ст. 3 Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики»).

Отже, як вбачається, у Законі виокремлено досить значний перелік принципів. Позитивним, на наш погляд, є той факт, що певна вага надається принципам попереджувального характеру, а саме: превентивність; послідовність; прозорість та відкритість; справедливість між поколіннями; сталий розвиток та інші. Тобто, мова може йти також про принцип запобігання, який знаходить своє втілення шляхом проведення екологічного контролю, оцінки впливу на довкілля, використання екологічних мит та податків тощо.

Ратифікація Україною Паризької угоди зумовило формування системного і послідовного підходу та забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату відповідно до проблем світового розвитку з урахуванням національних особливостей. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 року № 1363-р схвалено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [13]. Прийняття зазначеної Стратегії обумовлено тими факторами, що «загрози екологічній безпеці України формуються через значний рівень забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, земельних ресурсів, недосконалої системи державного нагляду (контролю) та недостатньої ефективності моніторингу навколишнього природного середовища» (розд. II).

У зв'язку з цим, постає потреба розв'язання таких крос-секторальних проблем адаптації до зміни клімату, зокрема, як: 1) низький рівень запобігання кліматичним загрозам та точкове реагування щодо усунення наслідків і відшкодування збитків без подальшого стратегічного планування підходів до адаптації на середньо - та довгостроковий періоди; 2) відсутність системних секторальних та міжсекторальних досліджень з оцінки ризиків, уразливості та прогнозування зміни клімату на національному та регіональному рівні; 3) відсутність належної технічної бази для проведення необхідних вимірювань і спостережень за екологічними, у тому числі гідрометеорологічними, умовами та показниками; 4) недостатня обізнаність громадянського суспільства, бізнесу і центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо проблематики зміни клімату та необхідності впровадження заходів з адаптації до зміни клімату тощо [13].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 року № 483-р схвалено Стратегію формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках [4]. Зазначений нормативно-правовий документ

виокремлює такі стратегічні цілі як: а) ціль 1. Зміцнення правових та організаційних засад державної кліматичної політики; б) ціль 2. Пом'якшення зміни клімату та забезпечення соціально справедливого та економічно ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку держави; в) ціль 3. Адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату.

Таким чином, адаптація до зміни клімату є глобальним викликом, а підвищення ефективності діяльності з адаптації до зміни клімату має бути спрямована на мінімізацію поточних і очікуваних негативних наслідків, удосконалення правових засад загальнодержавної системи управління ризиками, а також запровадження стратегії низьковуглецевого розвитку України.

На виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Паризької угоди, а також з метою встановлення правових засад організації моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів прийнято Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» від 12 грудня 2019 року № 377-IX [14]. При цьому, згідно п. 2 ч. 1 ст. 6 зазначеного Закону, постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 року № 880 затверджено Перелік видів діяльності, викиди парникових газів в результаті провадження яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації [15]. Зокрема, таких видів діяльності як: спалювання палива, переробка нафти, виробництво коксу, випалювання або спікання металевих руд, виробництво чавуну або сталі, виробництво скла та інші види.

Також до належної нормативно-правової бази у зазначеній сфері суспільних відносин слід віднести: Порядок державної реєстрації установок у Єдиному реєстрі з моніторингу звітності та верифікації викидів парникових газів, затверджений наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 3 лютого 2021 року № 75 [16]; Порядок ведення Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, затверджений наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 8 червня 2021 року № 370 [17].

Загалом зазначені нормативно-правові документи визначають правовий механізм функціонування та порядок ведення Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів; правові засади контролю, надання адміністративних послуг у сфері моніторингу, звітності та верифікації; вимоги до документів, що подаються для отримання адміністративної послуги; повноваження верифікатора тощо.

Нормативно-правові приписи, що спрямовані на регулювання основних засад державної кліматичної політики, пропонується згрупувати на наступні: 1) нормативно-

правові приписи інтегрованого характеру, які встановлюють загальні вимоги до суб'єктів кліматоохоронних відносин; 2) нормативно-правові приписи, які регулюють окремі види господарської діяльності, що певним чином впливає або може вплинути на зміни клімату; 3) нормативно-правові приписи щодо регламентації здійснення заходів для досягнення цілей сталого розвитку, включаючи кліматичні; 4) нормативно-правові приписи, що містять рекомендації для регіональних та локальних планів розвитку кліматичної політики з адаптацією до місцевих умов; 5) нормативно-правові приписи та вимоги щодо охорони природних ресурсів, стан яких впливає або може вплинути на зміну клімату.

Таким чином, відбувається поступовий розвиток й удосконалення національного законодавства щодо охорони клімату та адаптації до змін клімату у контексті з міжнародно-правовими зобов'язаннями у зазначеній сфері суспільних відносин, а також передбачається сукупність важелів регламентуючого, охоронного та забезпечувального характеру.

4.2. Основні правові заходи охорони клімату в контексті євроінтеграції

У вересні 2015 року було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [18].

З метою забезпечення національних інтересів та забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України, Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019 були визначені цілі сталого розвитку, однією із яких проголошено «вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками» [19].

У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку : Україна», де однією із цілей є «Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату», в якості завдання встановлюється необхідність обмежити викиди парникових газів в економіці. Для досягнення зазначеної цілі було рекомендовано: а) зниження викидів парникових газів, що передбачено міжнародними зобов'язаннями України; б) інформування громадськості про наслідки зміни клімату, фактори впливу на клімат, механізми і практики протидії та адаптації; упровадження відповідних освітніх програм на всіх рівнях формальної та неформальної освіти [6].

Отже, для розв'язання проблем, пов'язаних із зміною клімату, передбачається реалізація системи державно-правових заходів щодо скорочення антропогенних викидів парникових газів. При цьому, заходи потрібно спрямувати на розробку, застосування і розповсюдження технологій, процесів і методів, які спроможні обмежити або припинити викиди парникових газів.

Заходи щодо пом'якшення наслідків зміни клімату являють собою систему «конкретних дій, стратегій та програм, спрямованих на зменшення вразливості екосистем, населення та економіки до негативних наслідків зміни клімату, зокрема щодо зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та/або збільшення обсягів їх видалення» (ст. 1 Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики»).

В юридичній літературі виокремлюються межі, у яких має реалізовуватися екологічна політика у сфері зміни клімату, а саме: «1) скорочення та поступове припинення суб'єктами господарювання виробництва та використання хімічних речовин, що шкідливо впливають на озоновий шар; 2) наявність належної технічної бази для проведення необхідних вимірювань і спостережень за екологічними показниками стану довкілля; 3) проведення робіт щодо зменшення викидів речовин в атмосферне повітря від промислових підприємств та інших суб'єктів господарювання, накопичення яких в атмосферному повітрі може призвести до негативних змін клімату; 4) зменшення негативного впливу на стан довкілля за рахунок підвищення частки альтернативних джерел енергії в загальній структурі енергоспоживання держави; 5) науково-технічне забезпечення розвитку альтернативної енергетики, впровадження та розвиток науково-технічної бази виробництва альтернативних видів палива; 6) виконання зобов'язань за міжнародними угодами у сфері зміни клімату щодо скорочення антропогенних викидів парникових газів; 7) забезпечення узгодженості державної політики у сфері зміни клімату із законодавчими та іншими нормативно-правовими актами у зазначеній сфері, а також підвищення обізнаності та належного інформування населення, суб'єктів господарської діяльності, органів державної та виконавчої влади щодо аспектів розв'язання проблем зміни клімату та необхідності запровадження заходів з адаптації до зміни клімату тощо» [12, с. 150-151].

Зауважимо, що антропогенна діяльність людини виступає однією із головних причин глобального потепління та є чи не основним чинником зміни клімату. Тому для запобігання катастрофічних наслідків зміни клімату важливо досягти зменшення викидів парникових газів. При цьому, заходи та рішення з питань зміни клімату «повинні ґрунтуватися на політичних, економічних і наукових аргументах та

охоплювати всі сфери економіки, включаючи енергетику, промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, водне господарство, лісове та житлово-комунальне господарство, землекористування, а також охорону здоров'я та збереження екосистем» [4].

Зокрема, господарська діяльність, що впливає на озоновий шар та на рівень глобального потепління внаслідок виробництва, імпорту, експорту, зберігання, використання, поводження з озоноруйнівними речовинами, фторованими парниковими газами, товарами та обладнаннями, що їх містять або використовують, потребує належного правового регулювання.

Так, згідно ч. 5 ст. 3 Закону України « Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами» до повноважень центрального органу виконавчої влади, що регулює державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, тобто Державної екологічної інспекції України, належать: 1) здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання вимог законодавства у сфері озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів шляхом проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю); 2) здійснення оцінки вмісту контрольованих речовин в атмосферному повітрі; 3) надання суб'єктам господарювання обов'язкових для виконання приписів щодо усунення виявлених під час планових чи позапланових заходів державного нагляду (контролю) порушень законодавства у сфері озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів; 4) за постановою адміністративного суду обмеження чи зупинення господарської або іншої діяльності суб'єктів господарювання, окремих їх цехів (дільниць), відокремлених підрозділів, одиниць обладнання, машин, механізмів, якщо їхня діяльність провадиться з порушенням вимог ліцензій на імпорт/експорт контрольованих речовин та товарів та обладнання, а також вимог законодавства у сфері озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів (наприклад: забезпечення усунення витоків контрольованих речовин протягом строку, що не перевищує 14 днів; забезпечення проходження перевірки наявності витоків та встановлення систем виявлення витоків для стаціонарного обладнання; маркування товарів та обладнання, які розміщуються на ринку, імпортуються або експортуються та інше) тощо [20].

Отже, державний нагляд (контроль) у зазначеній сфері слід розглядати як дієвий захід щодо охорони клімату, що несе в собі навантаження охоронно-

запобіжного характеру, тобто недопущення будь-якого порушення правил і норм. Контрольна діяльність, при цьому, має здійснюватися у встановлених правових межах, гласно, об'єктивно, своєчасно, всебічно.

Вважаємо, що одним із дієвих заходів запобігання негативному впливу на довкілля та здоров'я людей певних видів господарської діяльності через скорочення антропогенних викидів парникових газів є проведення оцінки впливу на довкілля. При цьому, вплив на довкілля зумовлює будь-які наслідки планової діяльності для довкілля, «в тому числі наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, *клімату*, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів» (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [21]). Тож цілком обґрунтованим виступає необхідність проведення оцінки впливу на довкілля як складової функціонально-правового забезпечення охорони клімату у процесі прийняття рішень щодо провадження господарської діяльності, яка може спричинити негативний вплив на навколишнє середовище, озоновий шар та призвести до зміни клімату. Звідси оцінку впливу на довкілля «варто розглядати як один із заходів, спрямований на формування в суспільстві екологічних цінностей, забезпечення сталого (збалансованого) розвитку природно-ресурсного потенціалу України, а також підвищення екологічної правосвідомості суспільства» [22, с. 166].

Охорона клімату зумовлює важливість реалізації збалансованих заходів у контексті пом'якшення зміни клімату, адаптації до зміни клімату, сталого розвитку. Вважаємо, що економічне зростання країни має базуватися на подальшому динамічному розвитку та застосуванні моделей «зеленої» економіки шляхом екологічно збалансованого природокористування.

Основними цілями «зеленої» економіки є: «1) поліпшення соціального добробуту, боротьба за справедливість у суспільстві, боротьба з дефіцитом та зменшенням загроз для навколишнього середовища; 2) ефективне використання ресурсів, зменшення викидів вуглецю та соціальна відповідальність; 3) збільшення державних ресурсів, виділення на боротьбу з викидами вуглецю, а також створення «зелених» робочих місць; 4) схильна прихильність до енергоефективності та біорізноманіття» [23].

В юридичній літературі пропонується подальше становлення та розвиток «зеленої» економіки реалізовувати шляхом: «...поступової ліквідації залежності

економічного розвитку від збільшення обсягу використання природних ресурсів і енергії, стимулювання переходу на стале природокористування; стимулювання та забезпечення конкурентних вимог виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел; розробки національних та регіональних пріоритетів сталого розвитку, які, зокрема, стосуються таких галузей економіки як промисловість, енергетика, транспорт, сільське та лісове господарство, сфера поводження з відходами тощо; встановлення заборон та обмежень виробництва і використання хімічних речовин, зменшення викидів речовин, що шкідливо впливають на озоновий шар, а також можуть призвести до негативних змін клімату; подальшого удосконалення правової системи для забезпечення становлення, розвитку та функціонування «зеленої» економіки з урахуванням принципів європейського та міжнародного законодавства» [24, с. 694].

Одним із напрямків реалізації засад «зеленої» економіки (а відтак – й охорони клімату) є розвиток і використання альтернативних джерел енергії. Так, альтернативними джерелами енергії є відновлювальні джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів (ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» [25]). Як зазначається в наукових доробках, «правові аспекти «зеленої» економіки у сфері розвитку альтернативних джерел енергії реалізуються шляхом правової регламентації державного управління та регулювання у зазначеній сфері суспільних відносин, особливостей використання альтернативних джерел енергії, порядку експлуатації альтернативних джерел енергії на об'єктах альтернативної енергетики, протиаварійного захисту та забезпечення екологічної безпеки при використанні альтернативних джерел енергії тощо» [24, с. 690]. При цьому, заходами економічного стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, слід вважати встановлення «зеленого» тарифу.

Зауважимо, що важливою сферою соціально-економічного розвитку України є транспортна галузь. Розглядаючи питання щодо реалізації положень державної кліматичної політики та охорони клімату, заслуговує на увагу положення про те, що «Європейським зеленим курсом (European Green Deal), Європейським законом про клімат (2021), іншими стратегічними та програмними документами ЄС поставлено амбітну ціль зменшити до 2050 року викиди парникових газів транспортом на 90

відсотків та досягти кліматичної нейтральності, для чого, зокрема, вже з 2035 року передбачено заборонити в ЄС першу реєстрацію легкових і легких комерційних автомобілів з двигунами внутрішнього згоряння» [26].

Національною транспортною стратегією України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках (далі - Стратегія) однією із стратегічних цілей визначена Стратегічна ціль 3: «Безпечний, людиноцентричний, екологічний та енергоефективний транспорт з курсом на декарбонізацію».

Для реалізації зазначеної цілі, а також враховуючи положення Стратегії, вважаємо, що в якості завдань, спрямованих на розв'язання проблем щодо охорони клімату у транспортній галузі, варто виокремити наступні: 1) запровадження заходів стимулювання застосування альтернативних видів палива і відновлювальних джерел енергії для транспортних засобів; 2) впровадження економічних та інших заходів стимулювання використання в містах екологічно більш чистих видів транспорту, зокрема електромобілів, електробусів, міського електричного транспорту, автомобілів і автобусів, які працюють на зрідженому природному газі та біометані; 3) забезпечення мінімізації негативного впливу об'єктів транспортної інфраструктури на навколишнє природне середовище, зменшення обсягів викидів парникових газів від транспорту та зниження споживання транспортом енергетичних ресурсів; 4) продовження розгортання інфраструктури альтернативних видів палива та відновлювальних джерел енергії для всіх видів транспорту з урахуванням пріоритетів транспортної політики і законодавства ЄС тощо [26].

Таким чином, заходи щодо охорони клімату у транспортній галузі економіки мають бути реалізовані за рахунок: а) стимулювання та збільшення обсягу використання альтернативних видів палива; б) зменшення обсягів викидів в атмосферне повітря парникових газів та забруднюючих речовин від транспорту; в) впровадження енергозберігаючих технологій; г) збільшення обсягів використання електромобілів, електробусів тощо.

Варто зазначити, що збройна агресія російської федерації проти України перешкоджає ефективному впровадженню державної кліматичної політики в Україні і призводить до незворотних наслідків не лише для України, а і для всього європейського континенту та світу. Так, внаслідок збройної агресії російської федерації проти України виникають додаткові викиди парникових газів, обсяг яких оцінюється в 150 млн. тонн, триває руйнування екосистем [4].

Попри складні випробування важливо здійснювати повоєнну відбудову. Саме тому План відновлення України визначає перелік Національних програм для досягнення ключових результатів, де однією із таких програм має бути програма «Відбудова чистого та захищеного середовища». Серед основних напрямків реалізації зазначеної програми, зокрема, передбачається: 1) створення Національного кліматичного фонду; 2) розбудова інституційної та технічної спроможності для забезпечення участі України в глобальних зусиллях у боротьбі зі зміною клімату; 3) створення Інноваційного центру технологій для запобігання та адаптації до зміни клімату; 4) створення організаційних та матеріально-технічних передумов функціонування центральної референс-лабораторії у сфері моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря; 5) створення системи підвищення кваліфікації персоналу компаній, що проводять операції з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами [27].

При цьому, як зазначається, «важливо здійснювати повоєнну відбудову дотримуючись принципів «відбудувати краще» та «відбудувати екологічніше», що насамперед означає нижчі обсяги викидів від самого процесу відбудови, а також від відбудованих об'єктів в майбутньому...» [4]. Тобто, фактично питання охорони клімату та адаптації до його зміни мають бути інтегровані в усі галузі економіки та суспільного життя.

Зважаючи на потреби повоєнної відбудови, актуальною видається проблематика відшкодування збитків, заподіяних довкіллю внаслідок збройної агресії. Так, наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 року № 175 затверджена Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди. Згідно п. 2 «фактичним забруднення атмосферного повітря вважається у разі, коли внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану, від джерела викиду в атмосферне повітря здійснено неорганізований викид забруднюючих речовин або сумішей таких речовин» [28], що, в свою чергу, може призвести до руйнації озонового шару, а відтак – зміни клімату.

Також необхідно звернути увагу, що «процес відшкодування збитків, заподіяних довкіллю, внаслідок збройної агресії, може включати в себе такі основні стадії: 1) належна фіксація шкоди, заподіяної довкіллю; 2) обробка отриманої інформації та документально підтверджених фактів забруднення, засмічення, псування, знищення об'єктів природи, а також дослідження характеристики забруднення довкілля; 3)

обчислення грошової суми збитків на підставі відповідних методик та способів обрахування, враховуючи неoderжані прибутки; 4) звернення до компетентних органів щодо відшкодування збитків» [29, с. 408].

Одним із пріоритетних напрямків у сфері охорони клімату та адаптації до зміни клімату, як видається, має бути підвищення рівня громадської свідомості у зазначеній сфері суспільних відносин. Вважаємо, що громадська екологічна свідомість має бути зумовлена екологічним інтересом, екологічною освітою щодо розуміння екологічних процесів та станів, усвідомленого ставлення до довкілля, а також діяльності, що негативно впливає або може вплинути на погоду та клімат. При цьому, екологічна обізнаність, яка може бути сформована шляхом екологічного виховання, безумовно, є невід'ємною частиною формування громадської свідомості в екологічній сфері.

Так, наприклад, зміст громадського екологічного інтересу полягає «в забезпеченні розвитку екологічної свідомості громадян шляхом впровадження екологічної освіти та/або екологічного виховання, розвитку концепції біоетики, а також забезпеченні високого екологічної освіченості шляхом реалізації державної екологічної політики з метою забезпечення сталого розвитку екологічної держави» [30, с. 181].

Встановлення юридичної відповідальності за правопорушення у кліматоохоронній сфері також є важливим чинником формування громадської свідомості. Встановлюючи санкції за правопорушення у зазначеній сфері, законодавець, на нашу думку, виходить із того, що члени суспільства усвідомлюють особисту відповідальність за стан довкілля та наслідки за порушення правил його охорони та використання.

Вважаємо, що на підвищення рівня громадської свідомості у сфері адаптації до зміни клімату суттєвий вплив відіграє забезпечення доступу громадян до інформації про всі аспекти розв'язання проблем щодо зміни клімату, а також забезпечення участі громадськості в обговоренні та прийнятті управлінських рішень у сфері зміни клімату. Згідно ч. 2 ст. 22 Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», у процесі обговорення громадськість має право подавати будь-які зауваження та/або пропозиції щодо зміни клімату без необхідності їх обґрунтування в письмовій формі (зокрема в електронному вигляді) та в усній формі під час публічних обговорень.

Отже, вважаємо, що подальший розвиток правових засад державної кліматичної політики України в умовах відповідності євроінтеграційним цілям має реалізовуватися в наступних напрямках:

1) запобігання зміни клімату через скорочення антропогенних викидів парникових газів та поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави шляхом реалізації системи державно-правових заходів;

2) стимулювання впровадження суб'єктами господарювання більш екологічно чистого, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій, удосконалення підходів до екологічного оподаткування у частині викидів парникових газів, створення механізму цільового використання надходжень;

3) науково-технічного забезпечення виробництва та споживання альтернативних джерел енергії, а також запровадження заходів стимулювання щодо застосування альтернативних видів палива і відновлювальних джерел енергії для транспортних засобів;

4) забезпечення та сприяння розробки, впровадженню, реалізації технологій, процесів і методів, що спрямовані на обмеження або припинення викидів парникових газів;

5) підвищення рівня громадської свідомості, екологічної освіти, просвіти та екологічного виховання громадян з метою створення умов для запровадження у повсякденне життя моделей сталого споживання, а також активізації ролі громадськості у прийнятті управлінських рішень у сфері зміни клімату та відновленні природно-ресурсного потенціалу України;

6) інформування громадськості та забезпечення доступу громадян до інформації про фактори впливу на клімат, про наслідки зміни клімату та механізми протидії щодо зміни клімату;

7) подальшого удосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо охорони клімату та адаптації до змін клімату у контексті з міжнародно-правовими зобов'язаннями щодо досягнення сталого розвитку держави, галузей економіки, підвищення енергоефективності та використання відновлювальних джерел енергії.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2019. 6 квіт. (№ 67).

2. Рубрика. URL: <https://rubryka.com/2025/11/10/oon-za-ostanni-10-rokiv-klimatychni-katastrofy-zmusyly-250-mln-lyudej-zalyshyty-svoyi-domivky/> (дата звернення: 10.11.2025).

3. Конституція (Основний Закон) України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 483-р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 54. Ст. 3228.

5. Прохоренко К.А. Клімат як об'єкт еколого-правової охорони в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2013. 16 с.

6. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку : Україна». URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 12.11.2025)

7. Про ратифікацію Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату : Закон України від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 50. Ст. 277.

8. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : Закон України від 4 лютого 2004 р. № 1430-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 19. Ст. 261.

9. Про ратифікацію Паризької угоди : Закон України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35. Ст. 595.

10. Рішення Ради національної безпеки та оборони України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», введеного в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1249.

11. Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 8 жовтня 2024 р. № 3991-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 9. Ст. 19.

12. Оверковська Т.К. Правові засади охорони клімату в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 145-151.

13. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 87. Ст. 5584.

14. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Закон України від 12 грудня 2019 р. № 377-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 22. Ст. 150.

15. Про затвердження переліку видів діяльності, викиди парникових газів в результаті провадження яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації : постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 880. *Офіційний вісник України*. 2020. № 79. Ст. 2552.

16. Про затвердження Порядку державної реєстрації установок у Єдиному реєстрі з моніторингу звітності та верифікації викидів парникових газів : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 3 лютого 2021 р. № 75. *Офіційний вісник України*. 2021. № 29. Ст. 1681.

17. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 8 червня 2021 р. № 370. *Офіційний вісник України*. 2021. № 66. Ст. 4216.

18. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 25 вересня 2015 року. URL : <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/Agenda2030-UA.pdf> (дата звернення: 14.11.2025)

19. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.

20. Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами : Закон України від 12 грудня 2019 р. № 378-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 21. Ст. 145.

21. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

22. Оверковська Т.К. Юридична природа оцінки впливу на довкілля. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С. 160-169.

23. Цілі зеленої економіки. Сайт: Economy-Pedia.com. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11030077-green-economy> (дата звернення: 20.10.2025).

24. Оверковська Т.К., Оверковський К.В. Правові аспекти забезпечення «зеленої» економіки. *Актуальні питання у сучасній науці*. Серія «Право». 2024. № 4(22). С. 684-697.

25. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20 лютого 2003 р. № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.

26. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1550. *Офіційний вісник України*. 2025. № 8. Ст. 665.

27. План відновлення України. URL : <https://recovery.gov.ua/project/program/re-build-clean-and-safe-environment> (дата звернення: 25.11.2025).

28. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 р. № 175. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. Ст. 1828.

29. Оверковська Т.К., Голованчук А.А. Правові особливості відшкодування збитків, заподіяних довкіллю внаслідок збройної агресії. *Актуальні питання у сучасній науці*. Серія «Право». 2023. № 10(16). С. 400-411.

30. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т.14 : Екологічне право / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 776 с.

РОЗДІЛ 5.

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ В МЕХАНІЗМІ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Олександр Остапенко

5.1. Роль Конституційного Суду України в гарантуванні прав громадян

Історичний розвиток суспільства засвідчує, що потреба у правовому регулюванні суспільних відносин виникла одночасно з формуванням перших форм соціальної організації. На ранніх етапах розвитку людства такі відносини регулювалися переважно звичаями та традиціями, однак у подальшому вони були витіснені нормативними приписами, що отримали формалізоване закріплення. Саме в межах цього процесу відбулося усвідомлення необхідності визначення базових соціальних цінностей, які потребують особливого правового захисту, що, у свою чергу, стало передумовою появи конституцій як актів установчого характеру.

Конституційний Суд України було створено з урахуванням європейських стандартів конституційної юрисдикції, зокрема рекомендацій Венеціанської комісії, як спеціалізований орган конституційного контролю. Його правовий статус визначається відокремленістю від системи судів загальної юрисдикції та інституційною автономією щодо інших гілок державної влади. З функціонального погляду Конституційний Суд України виконує завдання забезпечення верховенства Конституції, а з організаційного — посідає особливе місце в системі публічної влади, залишаючись рівновіддаленим від законодавчої, виконавчої та судової гілок.

Важливим напрямом діяльності Конституційного Суду України є забезпечення реалізації положень Конституції України, які визначають людину, її права і свободи як найвищу соціальну цінність. У цьому контексті Суд послідовно формує правові позиції, спрямовані на посилення соціальних гарантій, зокрема у сфері пенсійного забезпечення та соціального захисту осіб, які виконують обов'язок щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності держави. Надання особливого правового статусу військовослужбовцям, членам їхніх сімей та іншим особам, залученим до оборони держави в умовах збройної агресії, відповідає конституційному обов'язку держави забезпечувати підвищений рівень соціального захисту таких категорій громадян.

Особливого значення набуває питання інституційної незалежності Конституційного Суду України. Втручання політичної влади у діяльність органів конституційної юрисдикції нівелює саму ідею конституційного контролю та створює

передумови для узурпації влади. Вітчизняна практика свідчить, що Конституційний Суд України послідовно відстоює принципи територіальної цілісності та суверенітету держави, оперативно реагуючи на загрози конституційному ладу. Навіть в умовах повномасштабної збройної російської агресії Суд не припинив здійснення своїх повноважень, що підтверджує його системоутворюючу роль у механізмі захисту Конституції.

З огляду на повноваження Конституційного Суду України, вкрай важливо захистити їх від політичного впливу. Зрештою, можна сказати, що авторитаризм став причиною того, що відбувається в Росії і призвело до тотального військового вторгнення в Україну. Наприклад, анексія Автономної Республіки Крим та приєднання інших українських територій були виправдані російським конституційним судом, чого не могло б бути, якби цей орган конституційної юрисдикції виконував свої функції і не став васалом кремлівського режиму.

Конституційний Суд України оперативно відреагував на дії Російської Федерації щодо анексії та підтвердив конституційний статус Автономної Республіки Крим та міста Севастополя як невід'ємних частин території України. З 24 лютого 2022 року, незважаючи на повномасштабну військову агресію Російської Федерації проти України, Конституційний Суд України не припиняє своєї діяльності та продовжує здійснювати свої конституційні повноваження зі встановлення верховенства Основного Закону України на всій території нашої країни та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. І продовжує це робити. На підставі Конституції України, безперечно, саме Конституційний Суд України є гарантом стабільності конституційного ладу та конституційного правопорядку в державі. Конституційний Суд України має забезпечувати сталий розвиток держави, зокрема шляхом доктринального розвитку положень Конституції України та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Дуже важливо забезпечити дотримання конституційних положень усіма органами державної влади з метою недопущення зловживань та гарантування фундаментальних європейських цінностей, таких як верховенство права, демократія та права людини, сформованих правовою позицією Конституційного Суду України. Ефективна діяльність Суду є визначальним чинником стабільності правопорядку, розвитку демократії та довіри суспільства до системи публічної влади [11].

Конституційний Суд України виконує як реактивну, так і превентивну функцію, запобігаючи порушенням основних прав шляхом конституційного контролю за актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, органів місцевого самоврядування [12]. Рішення КСУ формують правові стандарти, які

орієнтують судову та адміністративну практику на дотримання принципу верховенства права.

Як зазначають науковці [11], діяльність Суду в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, адже потребує пошуку оптимального балансу між державними інтересами та невідчужуваними правами людини. Водночас ефективність конституційного контролю значною мірою залежить від рівня правосвідомості суспільства, прозорості судових процедур і відкритості комунікації з громадянським суспільством [12].

Дослідження етичних і правових вимірів державної діяльності підтверджує, що конституційне судочинство повинно базуватися на гуманістичних принципах [13], які забезпечують морально-правову легітимність державних рішень. У цьому контексті Конституційний Суд України є не лише арбітром у правових конфліктах, а й гарантом реалізації цінностей правової держави [14]. Існує багато причин для науково-теоретичного розгляду цього питання. Найважливішими з них є наступні. По-перше, питання прав людини, безперечно, посідають важливе місце в сучасному конституційному праві. По-друге, в умовах широкомасштабного вторгнення Росії в Україну процес захисту прав людини розглядається як один з найважливіших елементів легітимації державної влади. Політичне керівництво держави стає легітимним лише тоді, коли спрямовує свої дії на захист прав людини та зміцнення автономії. По-третє, майже всі без винятку процеси державотворення в сучасній Україні (відповідно до проголошеної статтею 1 Конституції України мети побудови правової, соціальної, демократичної держави) так чи інакше пов'язані з реалізацією принципів забезпечення і захисту прав людини. Однак, говорячи про захист прав людини, необхідно відштовхуватися від найбільш базового рівня, який включає в себе, передусім, роль Конституційного Суду та четверте покоління основоположних прав людини [11].

Отже, Конституційний Суд України є ключовим елементом забезпечення стабільності конституційного ладу та правопорядку, а його діяльність має визначальний вплив на розвиток демократичних інститутів і довіру суспільства до публічної влади [11]. Суд здійснює як превентивну, так і реактивну функції, запобігаючи порушенням конституційних прав шляхом контролю за актами органів державної влади та місцевого самоврядування [12]. В умовах воєнного стану значення цієї діяльності істотно зростає, оскільки вимагає дотримання балансу між публічними інтересами та невідчужуваними правами людини [11–14].

Проблематика прав людини посідає центральне місце в сучасному конституційному праві та є ключовим об'єктом науково-теоретичних досліджень. В

умовах збройної агресії проти України ефективний захист прав і свобод людини набуває особливого значення, оскільки виступає чинником легітимації державної влади та індикатором її відповідності принципам правової держави.

Конституція України закріплює права і свободи людини як особливий об'єкт правової охорони, встановлюючи заборону на прийняття нормативно-правових актів, що звужують зміст або обсяг конституційних гарантій. У цьому контексті діяльність Конституційного Суду України набуває системного характеру, оскільки саме цей орган уповноважений здійснювати контроль за відповідністю законодавства Основному Закону. Судова практика Конституційного Суду України свідчить про послідовне визнання неконституційними норм, які створюють перешкоди для реалізації основоположних прав, зокрема виборчих [1].

Важливе значення для формування механізму захисту прав людини має положення частини третьої статті 8 Конституції України, яким закріплено принцип прямої дії її норм та гарантовано право на судовий захист конституційних прав безпосередньо на підставі Конституції. Реалізація цього положення отримала розвиток у судовій практиці після ухвалення постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9, яка зобов'язала суди загальної юрисдикції оцінювати нормативно-правові акти з точки зору їх відповідності Конституції України [3–5].

Конституціоналізація прав людини є необхідною умовою утвердження демократії та верховенства права. Права людини виконують функцію обмеження публічної влади та одночасно виступають критерієм її легітимності. Без ефективної системи конституційних гарантій неможливо говорити про правову державу у класичному розумінні цього поняття [6–7]. У цьому сенсі стаття 3 Конституції України закріплює людиноцентричну модель державної влади, відповідно до якої забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Водночас сучасний український конституціоналізм перебуває у стадії трансформації. Недостатня ефективність механізмів стримувань і противаг, політизація окремих інститутів публічної влади та потреба в оновленні конституційного законодавства зумовлюють необхідність подальшого наукового осмислення ролі Конституційного Суду України. Саме цей орган виступає інституційною гарантією збереження балансу між гілками влади та забезпечення конституційно-правової свободи людини.

Прикладом цього є рішення від 24 грудня 2004 року у справі «Особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року

«Про вибори Президента України»), рішення Конституційного Суду України у справі за поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 6 Закону України «Про вибори Президента України» [11].

У своєму рішенні Суд роз'яснив, що відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що вимагає, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для всіх громадян користуватися своїми правами і свободами. Було зазначено, що Закон не є законом про право на свободу об'єднання [11].

У зв'язку з цим ч. 1 ст. 6 цього Закону [1] передбачено, що особа не може діяти одноосібно, що може бути встановлено лише в порядку, встановленому законом, тобто за пенсійним посвідченням, засвідченим нотаріусом або посадовою особою виконавчого органу місцевої ради населеного пункту, яка не є нотаріусом, чи копією документа, виданого медико-санітарною експертною комісією, що встановлює процедуру, за якою виборці повинні перевірятися лише за копією довідки, виданої державним органом. Таким чином, Конституційний Суд України чітко дав зрозуміти, що такі вимоги не сприяють реалізації виборчого права, а навпаки, ускладнюють його.

У своїй дисертації Г. Логвинський [2] порушував проблематику захисту прав людини в суді, та неоднозначність трактування Конституційним судом законів. Крім того, аналізуючи права людини як об'єкт конституційного захисту, слід звернути увагу на положення частини третьої статті 8 Конституції України. У цій статті зазначено два важливих моменти: а) положення Конституції України є нормами прямої дії; б) гарантується, що людина і громадянин має право звертатися до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України. У зв'язку з цим є також підстави констатувати, що це конституційне положення про захист прав людини стає елементом сучасної юридичної практики в Україні.

На особливу увагу заслуговує постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». Виходячи з принципу верховенства Конституції та судового захисту конституційних прав і свобод, гарантованих Конституцією України, в цьому рішенні зазначається, що судова діяльність має бути спрямована на захист прав і свобод людини від будь-яких порушень шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ, що було вперше в історії державного конституціоналізму [3]. Крім того, при розгляді конкретної справи суди повинні оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого правового акту на предмет його відповідності Конституції і в разі

необхідності застосовувати Конституцію як акт прямої дії.

Рішення також передбачає, що якщо в конкретній справі неясно, чи відповідає Конституції України застосований закон або чинне законодавство, суд за клопотанням сторони-позивача або з власної ініціативи зупиняє провадження у справі і направляє мотивовану ухвалу (постанову) до Верховного Суду України. Стаття 150 Конституції передбачає, що Верховний Суд може направити до Конституційного Суду України питання про відповідність законів та інших нормативно-правових актів Конституції України [4].

Таке рішення може бути прийняте судом першої, апеляційної чи наглядової інстанції на будь-якій стадії розгляду справи: а) коли зміст Конституції України не потребує додаткової регламентації її положень законом; б) коли закон, який діяв до набуття чинності Конституцією України або прийнятий після набуття нею чинності, не відповідає Конституції України; в) коли правовідносини, що підлягають розгляду Судом, не врегульовані законодавством України, а нормативно-правові акти, прийняті Верховною Радою Автономної Республіки Крим або Кабінетом Міністрів України, не відповідають Конституції України; г) коли указ Президента України не відповідає Конституції України за своєю нормативно-правовою природою [5].

Зрозуміло, що історико-правова логіка конституціоналізму послідовно переконує нас у тому, що конституціоналізація прав людини як об'єктів конституційного захисту є необхідним процесом, невіддільним від утвердження верховенства права та демократичних ідеалів. Дійсно, якщо трактувати права людини як «інструментальні принципи справедливості», то можна дійти висновку, що встановлення справедливого суспільного ладу і становлення справедливої державної влади органічно пов'язані з інституціоналізацією та нормативним закріпленням прав людини [11].

При цьому не слід забувати, що процес інституціоналізації прав людини є одним з необхідних елементів становлення демократії та верховенства права. Про це свідчить той факт, що багато визначень верховенства права та демократії містять прямі посилання на права людини, їх забезпечення, захист та гарантії. Зокрема, принцип захисту прав людини часто згадується серед основоположних принципів верховенства права, а вимоги щодо забезпечення такого захисту - серед вимог, які висувуються до демократії та демократичної державної влади. Більше того, ми вважаємо, що до такого ж висновку слід прийти, коли ми подивимося на зміст поняття конституції [11].

Дійсно, якщо конституція відіграє обмежувальну роль, то її положення є необхідними для державної влади. Якщо ж це пояснювати лише з позиції повноважень держави, то держава опиниться в замкненому колі, де вона визначається

встановленими нею конституційними нормами [6]. Конституція України обмежує державну владу правами людини, які повинні бути забезпечені. Якщо держава не може реалізувати цю мету, вона втрачає свою легітимність, авторитет і, зрештою, сенс свого існування. Теорія верховенства права трактує деталі взаємозв'язку між державною владою та правами людини в такий самий спосіб [7], що не можна говорити про правову державу без системи конституційних гарантій захисту прав людини.

Дійсно, одним з головних джерел сили правової держави є те, що її конституція встановлює єдині для держави і суспільства норми, які однаково дотримуються і застосовуються всіма. Водночас, у правовій державі конституція встановлює певний тип відносин між державою та особою (громадянином), а також встановлює певний тип взаємовідносин між державою та особою (громадянином). Це пов'язано з тим, що держава визнається інструментом ефективного забезпечення суспільних інтересів та реалізації прав людини на найвищому можливому рівні [11].

У цьому сенсі не випадково стаття 3 Конституції України містить наступне формулювання: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Отже, визначаючи основи конституційного ладу, сучасні конституції повинні містити щонайменше два типи норм. Перший - це норми, які формують основи державного і суспільного ладу (тобто норми, що стосуються держави в цілому і суспільства в цілому), а другий - норми, що стосуються прав людини і громадянина (які визначають ці права і містять гарантії їх захисту та реалізації).

Конституція України забезпечує правові рамки конституціоналізму, але процес її матеріальної реалізації свідчить про необхідність проведення конституційної та політичної реформ. Водночас реалізація політичних реформ неможлива без конституційних положень, що закономірно вимагає внесення змін до Конституції України та вдосконалення конституційного законодавства [11].

Слід зазначити, що політична реформа є складним політико-правовим процесом, а тому для більш ефективного впровадження нової конституційної реформи в сучасній Україні зміни повинні ґрунтуватися на науково-теоретичних засадах. Українська система конституціоналізму спрямована на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів людини і громадянина з метою досягнення (визнання, гарантування і захисту) конституційно-правової свободи людини. Кожна держава, формуючи власну модель конституціоналізму, має виходити насамперед з того, що конституціоналізм був і

залишається ідеологічною, інституційною та конституційно-правовою антитезою необмеженому прийняттю державної влади [11].

У цьому контексті ще більшого значення набуває розвиток механізму «стримувань і противаг» у системі поділу влади та організації публічної влади на місцевому рівні, особливо як чинника обмеження адміністративної влади на муніципальному рівні та ефективного інституту громадянського суспільства через розвиток місцевої автономії. Основною метою функціонування громадянського суспільства також є обмеження публічної влади. Тому його розвиток у відповідних сферах має велике значення для забезпечення і захисту конституційно-правової свободи людини, що є метою сучасного конституціоналізму.

На сучасному етапі соціально-правові передумови конституціоналізму в Україні ще не створені, публічна влада (державна та публічно-муніципальна) не має організаційно-функціональних механізмів, сумісних з концепцією конституціоналізму, а механізми забезпечення та захисту конституційного ладу і конституційної законності не є ефективними. Науково-теоретичний аналіз проблеми конституціоналізму в конституційних дослідженнях охоплює елементи конституціоналізму, окремі інституційні складові його системи та принципи конституціоналізму, що відображають головні та фундаментальні цінності суспільства.

У вітчизняній конституційній науці це питання ще не було комплексно проаналізовано. Необхідність формулювання науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму та реалізації його функціональних механізмів у конституційній реальності, а також недостатня науково-теоретична розробленість теорії конституціоналізму у вітчизняних конституційно-правових дослідженнях зумовлюють актуальність проблеми та нагальну теоретичну і практичну необхідність її вирішення .

Складні процедури прийняття конституції спрямовані на забезпечення стабільності та стійкості цих законів і є необхідними для становлення та ефективного функціонування конституційного ладу. Це підтверджується дослідженнями в галузі конституційного права та юридичною практикою. Відповідно, у чинній конституційно-правовій системі України виокремлюється низка законів, які класифікуються як конституційні залежно від предмета регулювання. Наприклад, Закон України «Про Конституційний Суд України», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про політичні партії в Україні», Закон України «Про судоустрій і статус суддів в Україні», Закон України «Про Кабінет Міністрів України». Конституціоналізм є динамічною системою, яка постійно розвивається. Сучасні тенденції конституціоналізму характеризують основні напрями розвитку держави і суспільства

як частини політико-правової системи. Це, зокрема, тенденція до політизації (вплив політичних методів і засобів на конституційно-правові відносини), тенденція до соціалізації (орієнтація на пріоритет прав людини та розвиток громадянського суспільства), тенденція до біологізації (розвиток конституціоналістичних інститутів щодо захисту людини і всього людства від наслідків негативних процесів, що загрожують їх біологічному існуванню) та тенденція до інформатизації (характеризується тим, що постіндустріальне суспільство має принаймні два аспекти: інформаційне суспільство та суспільство інформації).

Важко переоцінити важливість функціонування конституційних систем управління в правовій державі в періоди дії особливих правових режимів, таких як воєнний або надзвичайний стан. Адже неможливість заздалегідь передбачити та організувати всі можливі сценарії розвитку подій, необхідність оперативно вирішувати складні соціально-економічні, політичні, гуманітарні та безпекові проблеми значно підвищує ризик порушення конституційних положень. Також можна сказати, що ефективність гарантованих Конституцією прав і свобод людини і громадянина безпосередньо впливає на кількість громадян, які повертаються додому після довгоочікуваної перемоги України над агресором [8].

З моменту свого створення Конституційний Суд України послідовно відстоює свою незалежність. Можна згадати відлуння ухвалення Конституційним Судом України Рішення № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» та Кримінального кодексу України.

Слід зазначити, що Венеціанська комісія навіть у буремні часи не ставила питання про те, чи має Конституційний Суд України бути ліквідованим, чи продовжувати своє існування, а наголошувала на необхідності вдосконалення правової системи в частині конституційних судових процедур та якості кадрового складу органів конституційної юрисдикції.

У Спільному терміновому висновку Венеціанської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (CDL-AD(2020)038) № 1012/2020 від 11 грудня 2020 року щодо правової ситуації з антикорупційними механізмами після ухвалення Конституційним Судом України Рішення № 13-р/2020 Венеціанська комісія підкреслила, що «боротьба з корупцією є одним з найважливіших елементів верховенства права, так само як і повага до Конституції та конституційного правосуддя» [9]. Ці два елементи тісно пов'язані між собою. Парламент і виконавча влада повинні поважати роль Конституційного Суду України як гаранта Конституції України і виконувати його рішення.

З одного боку, Конституційний Суд України заслуговує на інституційну повагу, як і інші державні установи та суди, з іншого боку, він повинен дотримуватися власних процедур і загалом приймати рішення, що відповідають його практиці, з метою забезпечення конституційної стабільності та правової визначеності. Що ще важливіше, Конституційний Суд України повинен ухвалювати рішення в межах своєї правової компетенції та мандату. Конституційна роль Конституційного Суду України повинна поважатися, і Верховна Рада України повинна тлумачити і виконувати це рішення відповідно до принципів національного конституційного ладу і застосування міжнародних стандартів, захищаючи при цьому суспільні інтереси, включаючи боротьбу з корупцією, в тому числі в судовій владі [10].

Підсумовуючи усе вище написане можна стверджувати, що конституціоналізм – багатоаспектне явище державно-правового та суспільно-політичного життя, що на різних етапах розвитку конституційної державності набуває різних форм і наповнювалося різним змістом. Це зумовлено, зокрема, формулюванням конституційних ідей і принципів, становленням конституційних традицій та створенням наукових конституційних положень і доктрин, конституційних проектів, прийняттям конституцій і внесенням до них змін.

Хоч система українського конституціоналізму далеко не досконала, вона висвічує найголовніші людські цінності, захист яких є її основним завданням. І лише вивчаючи проблематику її історичної необхідності створення, тільки тоді український народ може досягти ідеальної моделі Конституції.

Права людини як об'єкт конституційного захисту є невід'ємною складовою конституційного розвитку. Неможливо уявити сучасну модель конституційної держави без системи ефективних гарантій прав і свобод. У цьому контексті Конституційний Суд України виступає інституційним стрижнем механізму їх захисту, сприяючи формуванню демократичної правової культури, стабільності конституційного ладу та підвищенню рівня правової відповідальності органів публічної влади [11–15].

Отже, Конституційний Суд України виступає інституційним стрижнем системи захисту конституційних прав і свобод [11–15]. Його діяльність сприяє формуванню демократичної правової культури, забезпеченню стабільності конституційного ладу та підвищенню рівня правової відповідальності органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. Ст. 272.

2. Логвинський Г.В. Кримінально-правова характеристика посягання на захисника чи представника особи. Дис.... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 163 с.
3. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Ємельянова Анатолія Ісаковича щодо офіційного тлумачення положень пункту 3 частини другої статті 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 12 травня 2010 року № 31-у/2010 (пункт 3 мотивувальної частини). *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 4. С. 89.
4. Тихий В. Захист конституційних прав і свобод Конституційним Судом України за зверненнями фізичних та юридичних осіб. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 2. С. 67-71.
5. Овчаренко В. Актуальні питання вдосконалення діяльності Конституційного Суду України щодо забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 4. С. 63-70.
6. Гультай М. Конституційна скарга та конституційне звернення: порівняльне дослідження. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 1. С. 68-75.
7. Гультай М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя. Харків: Право, 2013. 424 с.
8. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. № 2. С. 101-107.
9. Антонович М. Права людини за конституційним та міжнародним правом: порівняльний аспект. *Наукові записки. Т. 18. Правничі науки*. Київ: НаУКМА, 2000. С. 22-25.
10. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_83_7_36.pdf
11. Гапотій В., Гігін О., Остапенко О. Роль Конституційного Суду України в гарантуванні конституційних прав громадян. *Наукові перспективи*. 2024. № 6(48). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-594-604](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-594-604).

12. Ostapenko O., Kononenko V., Yaremenko O., Zinko Y., Lapshin S. Formation of civil society in Ukraine in the post-soviet period. *Amazonia Investiga*, 2023, Vol. 12(65), 131–140. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.65.05.13>.

13. Ostapenko O., Tarasevych T., Dzeveluk M., Chernyshchuk N., Grynko S. Ethical and legal aspects of cloning the human body: current challenges. *Universidade Católica de Petrópolis, Rio de Janeiro, Brasil*, 2023.

14. Ostapenko O., Sasko O., Shvedova H., Orobets K., Ovcharenko R. Criminal offence during martial law in Ukraine: peculiarities of qualification. *Bangladesh Journal of Multidisciplinary Scientific Research*, Vol. 11 No. 1, 2026. DOI: <https://doi.org/10.46281/bjmsr.v11i1.2658>.

15. Остапенко О.Є. Аналіз публічної політики і державні рішення. *Регіональні студії*. 2021. № 27. С. 39–42.

Ірина Пащенко

5.2. Реформування органів прокуратури в умовах євроінтеграційного процесу

В умовах євроінтеграції України відбуваються глибокі трансформаційні процеси її державних інституцій. Запровадження європейських принципів державного управління змінюють цілі та завдання держави, функції органів державної влади, стратегії її розвитку. Здобуття Україною статусу країни-кандидата на членство у Європейському Союзі важливе історичне рішення та можливість прискорити процес реформування органів державної влади. Такі перетворення стосуються системи правосуддя, насамперед органів прокуратури.

Поворотним моментом на шляху реформування органів прокуратури та адаптації національного законодавства до європейських стандартів стала Революція Гідності. Важливими здобутками революційних подій 2013-2014 рр. стало підписання політичної та економічної частин Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Ці визначальні кроки сприяли процесу оновлення та внесення суттєвих змін до національного законодавства України щодо функціонування органів прокуратури. Так, спеціальним законодавчим актом, що визначив правові засади організації і діяльності прокуратури України, статус прокурорів, порядок здійснення прокурорського самоврядування став Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. Новоприйнятий закон скасував функцію загального нагляду та змінив діяльність

прокуратури відповідно до європейських стандартів. Новий підхід функціонування органів прокуратури передбачав реалізацію їх повноважень щодо забезпечення верховенства права у сфері кримінального провадження, захисті прав і свобод людини, а також представництві інтересів держави в суді. [26].

Крім того, тривалий час функції прокуратури регулювались окремим розділом Конституції України, що свідчило про невизначеність її місця й ролі серед гілок державної влади. 30 вересня 2016 року набрали чинності зміни до Конституції України в розділі правосуддя, що чітко визначило функціональне місце інституту прокуратури у механізмі держави як невід'ємної складової системи правосуддя [14].

Варто відзначити, що впродовж 2014-2025 рр. прокуратура суттєво реформувалася, насамперед, пройшла шлях від інструменту контролю та нагляду на інституцію, яка забезпечує законність у межах кримінального процесу та захищає інтереси держави в суді.

В сучасних умовах функціонування нашої держави питання забезпечення її безпеки набуло особливого значення. Так, діяльність органів державної влади спрямована на забезпечення законності, безпеки та оборони України. Прокуратура як орган системи правосуддя посідає важливе місце в реалізації політики держави щодо забезпечення верховенства права, дотриманні прав, свобод та інтересів людини та притягнення до відповідальності винних осіб у вчиненні кримінальних правопорушень. Так, указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/20233 схвалено комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки. Вказаний план спрямований підвищити пріоритетність реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони, забезпечити його модернізацію й приведення у відповідність із стандартами, яких повинна досягти Україна на шляху до членства у ЄС [20].

Водночас прокуратура України в умовах широкомасштабного вторгнення країни-агресора продовжує неухильно дотримуватись європейських стандартів, зокрема рекомендацій Венеційської комісії та Групи держав Ради Європи проти корупції (ГРЕКО) [33]. Реформування органів прокуратури залишається одним із пріоритетних напрямків діяльності України як у рамках виконання міжнародних зобов'язань перед Радою Європи та щодо реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права. Так, 20 листопада 2025 р. за підтримки проекту Ради Європи «Зміцнення прав людини в системі кримінальної юстиції України» відбувся тематичний воркшоп за блоком «Правосуддя» Дорожньої карти з питань верховенства права. Експерти проведеного заходу обговорили низку ключових питань, передусім,

структуру та функціонування органів прокурорського самоврядування; прозорий процес добору працівників прокуратури, включно з призначеннями на керівні посади, а також удосконалення дисциплінарної процедури щодо прокурорів [17].

Наразі завдання та цілі органів прокуратури чітко визначенні в стратегії розвитку прокуратури на 2025 – 2028 рр. [31]. Варто відзначити, що Стратегія розвитку прокуратури розроблена відповідно до внутрішніх та зовнішніх викликів функціонування держави, необхідності забезпечення правосуддя, відкритості й підзвітності державних органів. Новоприйнята стратегія розвитку прокуратури базувалась на кількох документах. Головними з них були дорожня карта з питань верховенства права для вступу до ЄС, комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку на 2023–2027 рр. та план заходів до нього, державна антикорупційна програма на 2023–2025 рр. [31; 19].

Стратегія спрямована на підвищення ефективності, оптимізацію функціонування органів прокуратури, посилення гарантій незалежності, неупередженості та відповідальності прокурорів, а також зміцнення зв'язків із суспільством. На думку експерта із кримінальної юстиції Центру політико-правових реформ Є. Крапивіна, ключовими напрямками новоприйнятої стратегії розвитку прокуратури є: забезпечення дотримання прав та інтересів потерпілих, свідків та інших учасників кримінального провадження; система управління, орієнтована на результат відповідно до встановлених пріоритетів кримінальної політики; впровадження цифрової трансформації; сучасна та ефективна система управління людським капіталом; відкритість, підзвітність та незалежність [31].

Своєю чергою, важливими критеріями набуття Україною членства у Європейському Союзі стали запровадження ефективного прокурорського самоврядування та якісного управління органами прокуратури без втручання у процесуальну діяльність прокурора. З метою забезпечення незалежності прокурорів у 2017 році засновано інститути прокурорського самоврядування: Всеукраїнську конференцію прокурорів, Раду прокурорів України [9, с. 118-119].

Новостворені органи прокурорського самоврядування здійснюють добір в органи прокуратури, притягнення прокурорських працівників до дисциплінарної відповідальності, добір на керівні посади [1, с. 143-145]. 27 серпня 2024 року відбулася V Всеукраїнська конференція прокурорів, на якій обрали п'ятьох членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від прокуратури та призначено двох членів Ради прокурорів України. У ній взяли участь 518 делегатів від прокуратур усіх рівнів – Офісу Генерального Прокурора, обласних, окружних прокуратур, а також

Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, яким колективи прокурорів довірили представляти їх інтереси на конференції [11].

Вищим органом прокурорського самоврядування є Рада прокурорів України (РПУ), яка наділена повноваженнями призначення та звільнення прокурорів з адміністративних посад, розгляду скарг прокурорів та інших звернень, що порушують незалежність прокурорів. Варто зазначити, що представники європейської комісії постійно наголошують на тому, що РПУ як орган прокурорського самоврядування повинен систематично виконувати свої повноваження та бути незалежним від Офісу генерального прокурора. Нині РПУ працює повним складом у 15 членів (із яких 13 осіб з-поміж представників прокуратур різного рівня, а також двоє представників (вчених), призначених з'їздом представників вищих юридичних навчальних закладів та наукових установ). Строк повноважень члена РПУ становить п'ять років [21; 26, п. 6. ч.1 ст. 71].

Вагомим напрямком діяльності РПУ є виконання Україною умов вступу до Європейського Союзу та запровадження європейських стандартів у роботі органів прокурорського самоврядування. Так, одна з умов, визначена європейською комісією полягає у проведенні прозорої процедури попереднього відбору всіх кандидатів у члени Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (КДКП), що включає перевірку їх добросовісності. Відповідні зміни у національне законодавство передбачені Планом «Ukraine Facility» на 2026 рік [28].

Своєю чергою, на виконання зазначених вимог ЄС, 29 липня 2025 року Рада прокурорів України оголосила про початок прийому документів від осіб, які виявили намір взяти участь у проведенні конкурсу на посаду члена Конкурсної комісії за квотою Ради прокурорів України для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. На офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора опубліковано рекомендації з оформлення та подання документів [30].

Не менш вагоме значення для забезпечення діяльності прокуратури займає кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів (КДКП). Відповідна комісія не входить в систему прокуратури України та не є органом прокурорського самоврядування. Відповідно до частини першої статті 73 Закону України «Про прокуратуру» повноваженнями КДКП є: визначення рівня фахової підготовки осіб, які виявили намір зайняти посаду прокурора, вирішення питання щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів, переведення та звільнення прокурорів з посади [26, ч. 1 ст. 73].

З початком повномасштабного вторгнення змінились пріоритетні напрями діяльності прокуратури, насамперед, процедура переслідування за міжнародні

злочини, боротьба з новими викликами злочинності, особливо у сфері національної безпеки. Питання вдосконалення дисциплінарної процедури почали знову розглядати у 2024 році. З метою виконання рекомендацій GRECO робоча група з питань посилення інституційної спроможності КДКП, удосконалення дисциплінарної процедури щодо прокурорів та діяльності органів прокурорського самоврядування підготувала проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» (щодо виконання рекомендацій Групи держав проти корупції та вимог Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки та Плану України на 2024–2027 роки, схваленого на виконання ініціативи Європейського Союзу «Ukraine Facility» в частині удосконалення дисциплінарної процедури щодо прокурорів)» [27].

4 грудня 2024 року члени нового складу КДКП під час організаційного засідання обрали керівництво дисциплінарного органу прокуратури. В грудні 2024 року розпочав роботу третій склад КДКП (призначено 10 з 11 членів КДКП [29]).

Упродовж 2024 року зареєстровано 980 дисциплінарних скарг про вчинення прокурором дисциплінарного проступку (для порівняння: за листопад – грудень 2021 року – 265, у 2022 році – 800, у 2023 році – 1054). За відповідний період за результатами дисциплінарного провадження Комісією прийнято 106 рішень стосовно 131 прокурора, з яких: 70 рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності 90 прокурорів; 36 рішень про закриття дисциплінарного провадження стосовно 41 прокурора [8].

Важливим напрямком діяльності КДКП є міжнародна співпраця з ЄС. Так, 28 березня 2025 року члени Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів та працівники її Секретаріату взяли участь в практичному семінарі «Впровадження стандартів Ради Європи у діяльність Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів: виклики та перспективи на шляху до ЄС». 17 липня 2025 року відбулось засідання Керівного комітету Проєкту ЄС «Підтримка реформ сектору юстиції в Україні», на якому відзначено про тривалу та конструктивну співпрацю з КДКП щодо проведення кваліфікаційних іспитів під час добору кандидатів на посаду прокурорів окружної прокуратури та забезпеченні Комісії можливостями сучасних ІТ-технологій, завдяки чому наразі впроваджується електронний документообіг [2].

Відчутний прогрес у таких сферах, як-от виконання рекомендацій Групи держав проти корупції щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів та впровадження конкурсних процедур призначення на керівні посади.

Важливим кроком для кадрового забезпечення діяльності органів прокуратури стало запровадження посади прокурора-стажиста. Відповідно до Закону України «Про

внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів» від 14 квітня 2022 р. надано гарантії випускникам юридичних закладів вищої освіти працевлаштовуватися без обов'язкової наявності дворічного стажу роботи в галузі права [12].

Прокурор-стажист протягом двох місяців повинен пройти первинну підготовку в Тренінговому центрі прокурорів України (ТЦПУ) та стажування впродовж шести місяців в окружній прокуратурі (Порядок проходження первинної підготовки в Тренінговому центрі прокурорів України прокурором-стажистом окружної прокуратури : наказ Тренінгового центру прокурорів України від 20.06.2023 № 134). Загалом в органах прокуратури з 2022 року тричі оголошувався добір до органів прокуратури на посади прокурорів-стажистів. У червні 2022 року — на 90 посад; у квітні 2023 року — 200 посад; у липні 2024 року — 62 посади, у липні 2025 року — 230 посад [23; 24; 25]. Таким чином, у прокуратурі відбувається оновлення кадрів низового рівня, а модель підготовки прокурорів-стажистів виправдовує себе.

Важливим елементом правового статусу прокурора є підвищення його кваліфікації. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про прокуратуру» підвищення кваліфікації визначено як службовий обов'язок працівників прокуратури. Невиконання чи неналежне виконання зазначеного положення передбачає притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. Загалом до форм підвищення кваліфікації прокурорів належать: самостійне навчання (самоосвіта); стажування в органі прокуратури вищого рівня; участь у семінарах та інших колективних формах навчання; підготовка (навчання) у Тренінговому центрі прокурорів України (ТЦПУ); тренерська (викладацька) діяльність у ТЦПУ; наукова діяльність [26, п. 2 ч. 3 ст. 80].

Діяльність ТЦПУ розпочалась у 2020 р., що стало важливим досягненням в реформуванні системи органів прокуратури (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19.09.2019 № 113-ІХ.). Упродовж 2024 року проведено 277 заходів з підвищення кваліфікації прокурорів (за перше півріччя 2025 року — 126), з них 147 навчальних заходів, передбачених затвердженими Каталогами тренінгових програм для прокурорів та 117 позапланових навчальних заходів (за перше півріччя 2025 року — 38). Видано 24 195 сертифікатів (за перше півріччя 2025 року — 10 531), 159 сертифікатів видано за результатами проходження тренінгів для тренерів [3; 4; 5].

У березні 2024 р. прийнято Стратегію розвитку ТЦПУ на 2024–2026 рр., в якій чітко сформульовано стандарти навчання, перелік пріоритетних напрямів навчання,

створення багаторівневої системи навчання, удосконалення системи оцінювання тренінгів прокурорами, заснування регіональних відділень [32].

Наразі ТЦПУ впроваджує європейські стандарти навчання. Так, 4 листопада 2025 р. реалізовано проєкт Ради Європи «Зміцнення прав людини в системі кримінальної юстиції України» у партнерстві з Тренінговим центром прокурорів України. Захід був присвячений міжнародним стандартам протидії катуванню та спрямований на підвищення професійної компетентності прокурорів та слідчих щодо застосування міжнародних стандартів [18].

Отже, впродовж 2014-2025 рр. прокуратура суттєво реформувалася, змінила статус від інструменту контролю та нагляду на інституцію, яка забезпечує законність у межах кримінального процесу та захищає інтереси держави в суді.

Важливими критеріями набуття Україною членства у Європейському Союзі стали запровадження ефективного прокурорського самоврядування та якісного управління органами прокуратури без втручання у процесуальну діяльність прокурора. На виконання даних вимог створено інститути прокурорського самоврядування: Всеукраїнської конференції прокурорів, Ради прокурорів України. Однак, діяльність органів прокурорського самоврядування залишається предметом розгляду, зокрема щодо способів гарантій їх інституційної стабільності у забезпеченні незалежності прокурора.

Реформування органів прокуратури залишається одним із пріоритетних напрямків діяльності України як у рамках виконання міжнародних зобов'язань перед Радою Європи та щодо реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права. У межах Дорожньої карти з питань верховенства права передбачено конкурси на керівні посади, оновлення критеріїв доброчесності, створення єдиних етичних стандартів і посилення незалежності Ради прокурорів і КДКП. Водночас, європейська комісія вимагає від України перетворення прокуратури на орган влади європейського зразка, що стане прикладом прозорості, незалежності, доброчесності, інституційно самостійної системи управління.

Список використаних джерел:

1. Дрогомирецька Л. Збори прокурорів як одна з форм прокурорського самоврядування. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2017. № 2. Т. 2. С. 143–145.

2. Інформація про міжнародну діяльність Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 21 липня 2025 року. Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/international-activity/46-holova-kvalifikatsiino-dystsyplinarnoi-komisii-prokuroriv>.

3. Каталог тренінгових програм на I півріччя 2024 року: Наказ директора Тренінгового центру прокурорів України від 5 грудня 2023 року № 283. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/Catalog_Prokurovam__I-2024.pdf.

4. Каталог тренінгових програм на II півріччя 2024 року: Наказ директора Тренінгового центру прокурорів України від 5 червня 2024 року № 179. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/Catalog_Prokurovam__II-2024.pdf.

5. Каталог тренінгових програм на I півріччя 2025 року: Наказ виконувача обов'язків директора Тренінгового центру прокурорів України від 9 грудня 2024 року № 477. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/Catalog_Prokurovam__I-2025+.pdf.

6. Крапивін Є. Генпрокурор затвердив стратегію розвитку прокуратури до 2028 року: чому це важливо (жовтень 2025). ZMINA. Центр прав людини. URL: <https://zmina.info/news/genprokuror-zatverdyv-strategiyu-rozvytku-prokuratury-do-2028-roku-chomu-cze-vazhlyvo/>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

8. Лист Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 03.04.2025 № 07/3-407.

9. Маслова О. Професійне самоврядування як гарантія незалежності прокурорів і суддів: порівняльний аспект. Науковий часопис Національної академії прокуратури України, 2016. № 4. С. 118–119.

10. Порядок проходження первинної підготовки в Тренінговому центрі прокурорів України прокурором-стажистом окружної прокуратури : Наказ Тренінгового центру прокурорів України від 20 червня 2023 № 134. URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/files/Poryadok-provedennya-pervynnoyi-pidgotovky-u-TCPU.pdf>.

11. Призначено п'ятьох членів КДКП та двох членів Ради прокурорів України. Юридична газета, 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/priznacheno-pyatoh-chleniv-kdkp-ta-dvoh-chleniv-radi-prokuroriv-ukrayini.html>.

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2203-20#Text>.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів[^] Закон України від 31 жовтня 2019 року № 263-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 2. Ст. 5. URL :https://zakononline.com.ua/documents/show/481288___645126.

14. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532.

15. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27 липня 2022 року № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text>.

16. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#n6 Text>.

17. Продовження спільної роботи над виконанням Дорожньої карти з питань верховенства права: у фокусі – реформа прокуратури. Офіс Ради Європи в Україні. 21 листопада 2025 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/continuing-joint-efforts-on-the-implementation-of-the-rule-of-law-roadmap-focus-on-the-prosecution-reform>.

18. Проект Ради Європи «Зміцнення прав людини в системі кримінальної юстиції України». Тренінговий центр прокурорів України. 4 листопада 2025. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/prosecutors-enhance-their-knowledge-of-international-standards-on-combating-torture>.

19. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.

20. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

21. Про надання доручень з питань організації впровадження заходів щодо забезпечення гарантій незалежності прокурорів: Рішення Ради прокурорів України від

14 червня 2017 року № 5. URL: https://rpu.gp.gov.ua/userfiles/file/050/RPU/Rishennja_RPU__5_.pdf.

22. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах: Наказ Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905_21#Text.

23. Про проведення добору кандидатів на посаду прокурора окружної прокуратури: Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 4 квітня 2023 року № 3дк-23. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2023/04/04/3424>.

24. Про проведення добору кандидатів на посаду прокурора окружної прокуратури: Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 8 липня 2024 року № 83дк-24. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2024/07/08/4636>.

25. Про проведення добору кандидатів на посаду прокурора окружної прокуратури: Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 30 червня 2025 року № 178дк-25. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2025/06/30/5135>.

26. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2–3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

27. Про створення робочої групи з питань посилення інституційної спроможності Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, удосконалення дисциплінарної процедури стосовно прокурорів та діяльності органів прокурорського самоврядування: Наказ Генерального прокурора від 25 червня 2024 року № 156. URL: <https://data.gov.ua/dataset/59cef317-2fc6-4f50-9915-fba3264d5783/resource/08b95c8a-d737-4db1-baba-2c22cfe4f046> .

28. Про схвалення Плану для Ukraine Facility: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. № 244-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D1%80#Text>.

29. Про формування повноважного складу Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів: Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 4 грудня 2024 року № 41зп-24. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2024/12/04/4865>.

30. Рекомендації з оформлення та подання документів: Рішення Ради прокурорів України від 29 липня 2025 року № 102-25р. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/Rishennja.pdf>

31. Стратегія розвитку прокуратури на 2025–2028 рр.: Наказ Генерального прокурора від 8.10.2025р. № 322. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/gp25035>.

32. Стратегія розвитку Тренінгового центру прокурорів України: Наказ Тренінгового центру прокурорів України від 25.03.2024 № 78. URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/uk/normativni-akti/>.

33. Угода про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) № 994_145 від 05.05.1998 р. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. Київ: Школяр, 1999.

Тетяна Тарасевич

5. 3. Соматичні права людини та сучасні біотехнології: динамізм в умовах євроінтеграції

Сучасні права людини, незважаючи на наявність безлічі законодавчих актів міжнародного й національного рівня, постійно трансформуються і формують нові напрями наукових досліджень у цій сфері. Розвиток біомедицини, трансплантації, репродуктивних технологій, поява можливостей зміни геному дозволяють проводити найрізноманітніші маніпуляції з людським тілом. Звичайно, ці новації допомагають покращити якість і тривалість життя, людина може реалізовувати права на розпорядження своїм тілом на вищому рівні. Водночас зростають ризики й загрози, пов'язані з їх дотриманням і захистом.

Тема захисту прав людини в галузі біомедичних досліджень була актуальною навіть у давні часи, хоча тоді ці питання і не мали чіткого правового регулювання. Як слушно зауважує Б. Островська, «проведення біомедичних втручань у організм людини, а також наукових досліджень та клінічних випробувань становить складну біоетичну проблему, що стосується важливих аспектів захисту прав людини» [1, с. 273].

Сучасна теорія біоетики – це загальна основа для висвітлення і розв'язання низки етичних і правових проблем, таких як: 1) чи виправдана еутаназія або вбивство з милосердя, чи потребує вона правового забезпечення; 2) чи є у людей моральне право на охорону здоров'я і право на біоетичне благополуччя; 3) чи дозволено втягувати тварин в експерименти, що завдають їм серйозної шкоди, на благо людства; 4) чи існують обмеження для дослідження і редагування геному людини. Відповіді на ці та багато інших запитань залежать, серед іншого, від того, як ми бачимо природу і межі гідності людини / живих істот, як гідність працює в «руках» біотехнологій і

нейротехнологій, чи існує потреба гарантувати особливими засобами гідність пацієнта тощо.

Посилення взаємозв'язку елементів моралізації (етизації) і соціалізації прав людини, що виникли під впливом науково-технічного прогресу в біотехнологіях, – це одна зі стійких тенденцій сьогодення. Обумовлена вона тим, що нові права людини пов'язуються здебільшого безпосередньо з людським організмом або спрямовані на захист людини як біологічної істоти від викликів і загроз, які існують у сучасній цивілізації. Водночас є потреба в захисті духовно-морального світу людини та гарантованості її соціальної захищеності.

Як наслідок, з'являються науково обґрунтовані концепції нових прав людини, до змісту яких органічно входить етична складова. Нині права людини, що гарантують охорону людської сутності в єдності з етичним сегментом, можна умовно поділити на п'ять груп. Вони спрямовані на захист:

1) людського організму, тобто тіла людини як такого. Це соматичні та репродуктивні права, тобто права на смерть, тіло, органи, штучне запліднення, аборт, стерилізацію, зміну статі, гендерну або генетичну ідентичність, клонування, трансплантацію, захист від генетично модифікованих організмів тощо;

2) життя, здоров'я і потреб розвитку людини в умовах глобалізаційних викликів і загроз людській цивілізації (права на мир, безпеку, сталий розвиток, чисту воду, чисте повітря тощо);

3) духовно-морального світу людини (права на надію, щастя, самоідентифікацію тощо);

4) гідного життя людини (права на захист від бідності, соціальну допомогу, соціальну справедливість тощо);

5) персональної біологічної інформації про людину (право на біологічну конфіденційність та ін.).

Сучасні експерти звертають увагу на зв'язок біотехнологій з правами людини, яким властиве етико-соціальне наповнення [2; 3]. Найяскравіше ця кореляція простежується в групі прав, пов'язаних з людським організмом, тобто між біоправами.

Межі використання можливостей біотехнологій, що впливають на людський організм і здатні його змінювати або навіть трансформувати людське тіло, – важливий елемент у конструкції біоправа. Не менш важливими є моральний аспект і питання про відповідальність за порушення прав людини [4;]. Утвердження біоетичного підходу до численних правових проблем справило важливий вплив на прийняття національних та міжнародних правових актів, які регулюють правовідносини у сфері права людини на

життя. У медичному науковому співтоваристві розробляються й обговорюються також принципи біоетики, які можна було б визнати універсальними [5]. Як такі називають передусім повагу автономії особистості (її права на самовизначення) і прагнення до забезпечення блага пацієнта, що ґрунтується на фундаментальних демократичних конституційних цінностях, серед яких принципи свободи, гідності, солідарності, поваги автономії особистості, справедливості, орієнтації на благо (роби добро). Довгий час пріоритет у галузі розробки принципів біоетики належав США. Основні етичні принципи Європейської біоетики і біоправа [6], розроблені в рамках дослідницького проєкту Єврокомісії, – так звані «принципи Кемпа» (П. Кемп – координатор й автор концептуальних ідей) – як основоположні охоплюють автономію, гідність, цілісність і вразливість людської особистості. При цьому пріоритет моральних принципів і цінностей, що становлять основу так званого принципалістського підходу, визначає відмінність подальших шляхів розвитку біоетики в Європі й Америці.

Нині актуальність аналізованої теми пояснюється кількома причинами.

По-перше, незважаючи на активізацію зусиль щодо розробки міжнародно-правових актів з прав людини в галузі біомедичних досліджень, все ще є багато прогалін, які потрібно заповнити. Можливості застосування національного законодавства держав у цій сфері багато в чому обмежені. Тому використання уніфікованих і гармонізованих рекомендаційних міжнародно-правових норм про біомедичні дослідження, на які держави можуть спиратися при розробці національного законодавства, є оптимальним на сьогодні та найбільш ефективним способом узгодження національного законодавства з нормами міжнародного права.

По-друге, важливо постійно вдосконалювати юридичні механізми захисту прав людини в галузі біомедичних досліджень, процедури проведення таких досліджень. Потрібно розв'язати проблему заборони деяких видів біомедичних досліджень.

По-третє, незважаючи на досить високий рівень правової регламентації, особливо в іноземних державах, рівень порушень у цій галузі і надалі є значним. Основними деліквентами є транснаціональні корпорації, які часто порушують чинні правові норми для досягнення позитивного результату клінічних випробувань лікарських засобів.

По-четверте, державам, що розвиваються, необхідне законодавство про біомедичні дослідження, яке відповідало б чинним на міжнародному рівні правилам. Це дозволило б знизити кількість порушень з боку представників розвинених країн, які проводять клінічні випробування в країнах, що розвиваються.

По-п'яте, незважаючи на те, що в Україні діє законодавство про біомедичні дослідження, багато юридичних питань досі не вирішено. Тому потрібно й надалі вдосконалювати законодавство з урахуванням міжнародного права.

В Україні нові конституційні засади, закріплені в Конституції України, а саме забезпечення здоров'я громадян, збереження традиційних сімейних цінностей, охорони навколишнього середовища, доступності соціального середовища для інвалідів, національно-культурної ідентичності, соціальної солідарності, пріоритету інтересів дітей і молоді та низка інших, є важливими елементами біоюриспруденції, що формується.

Важливою тенденцією розвитку системи і змісту принципів біоюриспруденції є їх активне застосування та тлумачення в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Серед актуальних справ можна навести приклади правового захисту суб'єктів біоюриспруденції на основі застосування принципів поваги до гідності, автономії особистості, захисту генетичної недоторканності людини та інших пов'язаних з ними принципів біоюриспруденції. Так, під час розгляду справи «Ельберте проти Латвійської Республіки»[7], (про порушення ст. 3 і ст. 8 Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з вилученням судово-медичними експертами тканин з тіла померлого чоловіка без згоди заявниці) ЄСПЛ вважав за потрібне враховувати Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації людських клітин, тканин та органів (схвалено на 63-й Сесії ВООЗ 21.05.2010, Резолюція WHA63.22). ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 Конвенції, оскільки як близька родичка заявниці мала право висловити згоду або відмову на вилучення тканин померлого чоловіка.

У постанові від 27.08.2015 у справі «Паррілло (Parrillo) проти Італії» (скарга № 46470/11) щодо порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку із встановленою в державі заборонаю на передачу ембріонів для проведення наукових досліджень ЄСПЛ зазначив, що «ембріони містять генетичний матеріал заявниці і, відповідно, є складовою її генетичного матеріалу та біологічної ідентичності». Суд дійшов висновку, що можливість заявниці приймати свідоме й обдумане рішення щодо долі своїх ембріонів торкається глибоко особистих аспектів її приватного життя і, отже, має стосунок до її права на самовизначення [8].

У сучасний період затребуваність принципів біоюриспруденції та біоетики об'єктивно виправдана низкою причин. По-перше, немає однозначної відповіді на запитання, чи будуть досягнення сучасної біотехнології сприяти поліпшенню життя людини чи можуть призвести до її загибелі. По-друге, реалізація інновацій біотехнології здебільшого торкається багатогранної, постійно розширюваної і такої, що

не піддається вичерпному визначенню сфери приватного життя. Адже, як зазначають С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко та І. Я. Сенюта, поряд з очевидною медичною користю репродуктивних технологій виявились проблеми морально-етичного і правового обґрунтування їх проведення [9]. Саме тому, на переконання Т. Попович, беззаперечним є той факт, що визнання нових прав людини, розширення уже наявного переліку – одна з тенденцій трансформаційного процесу правового статусу особи, що продиктована вимогами і потребами сьогодення. Однак мало лише визнати ці права, важливо створити й забезпечити ефективні і дієві механізми їх реалізації [10].

Біоправа людини як інститут біоюриспруденції є одночасно частиною інституту прав і свобод людини [11]. У структурі біоюриспруденції цей інститут ніби відповідає принципам (образно кажучи, за аналогією з архітектонікою інститутів у конституціях, де перші розділи визначають насамперед загальні принципи права (основи конституційного ладу) та права людини).

Біоправа людини, будучи складним, комплексним і багатовимірним явищем, що постійно розвивається, органічно вплетені в соціальну діяльність людей. Вони мають універсальний характер, формально виражені в багатьох міжнародних та внутрішньодержавних правових актах.

Подальший розвиток прав людини у сфері міжнародного біоправа ґрунтується на тому, що наукові досягнення розширюють можливості людини, які проявляються у вигляді її нових прав, а саме біологічних (біомедичних, соматичних, репродуктивних та інших), які відносять до нового 4-го покоління прав людини. Загалом вони пов'язані із розпорядженням тілом та психікою людини. «Однак концепція сучасних біомедичних та репродуктивних (соматичних) прав передбачає гарантування деяких таких прав і свобод, які якраз суперечать ідеї людської гідності, перешкоджають збереженню тілесної, психічної цілісності та індивідуальності людини і майбутніх поколінь» [12].

Зокрема, вони стосуються проблеми редагування генома людини, штучного запліднення, абортів, евтаназій тощо.

Нова концепція біоетичних прав людини дістала відображення у міжнародно-правовій доктрині. Відповідно еволюція прав людини, які охоплюють індивідуальні можливості людини самостійно розпоряджатися не лише власним тілом, а й життям, в контексті біоетики стала предметом регулювання міжнародного права та інших правових наук, разом з їх філософським осмисленням. Передусім до них відносять певні спірні «права»: на штучне переривання вагітності, евтаназію, визначення статі, здійснення репродуктивних технологій, зокрема клонування, генетичні спадкові модифікації тощо. Але подібні права, як зазначає М. Медведева, «не закріплено в

міжнародних договорах, вони можуть лише виводитися з них шляхом тлумачення (наприклад, зі статті 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року) або виводитися з рішень міжнародних судів, які, однак, не створюють норми міжнародного права, а застосовують їх або констатують наявність таких норм» [13]. Розвиток міжнародної міждисциплінарної співпраці у галузі прав людини в контексті біоетики є спільною платформою для вирішення численних біоетичних проблем.

Зауважимо, що дискусії про формування четвертого покоління прав людини почалися на зламі ХХ–ХХІ століть. Початково йшлося про формування концепції соматичних прав людини, які стосуються повноважень людини розпоряджатися власним тілом. На жаль, сучасна юриспруденція (і вітчизняна, і зарубіжна) не має чітко сформованого і загальноприйнятого поняття соматичних прав як різновиду «нових» прав людини [14]. Водночас права людини четвертого покоління стали предметом наукових досліджень таких науковців, як Л. Струс, І. Синюта, М. Громовчук, Р. Йотова, Р. Турянський, К. Ніколина, Я. Триньова. Крім того, важливі наукові роботи таких зарубіжних учених, як Р. Андорно, Г. Дж. Аннас, М. А. Гродін, Д. М. Карр, Р. П. Клод, Г. Т. Лорі, Дж. К. Мейсон, Х. Ніс, А. Пломер, Г. П. Сміт II, Б. Тобес, П. Віндлінг, Г. Б. Вестон та ін.

Специфіка ж цього виду прав людини полягає в тому, що їх формування і легітимізація в сучасному правовому просторі визначаються значними світоглядними зрушеннями (насамперед у межах європейської культури).

Так, що більше людство еволюціонує і розвивається, то більше конфліктів виникає між наукою і мораллю. Наприклад, якщо використання клонування цілком допустимо для науки, то морально-етичні міркування уповільнюють еволюцію і заважають законодавцю ухвалити відповідні закони. Однак сьогодні держави все-таки уже звертають увагу на права нового покоління і все те, що з ними пов'язано, але, на жаль, не так сильно, як хотілось би, а тому більшість постулатів застосування прав четвертого покоління залишаються на рівні доктринальних досліджень [15]. Соматичні права пов'язані з можливістю змінювати свій організм, розширювати його функціональні можливості, використовувати донорські клітини (органи), кров та інші біологічні компоненти, і водночас з питанням про необхідність збереження ідентичності людини, інтересів самої людини, громадської думки і моралі.

Особливістю соматичних прав людини є те, що вони являють собою відкриту систему, йдеться про наявну сьогодні множину маніпуляцій з власним тілом, спектр яких значною мірою залежить від новітніх досягнень науки і техніки [16]. Тобто

соматичні права ґрунтуються на свободі людини здійснювати будь-які маніпуляції зі своїм тілом. До них зараховують право на смерть, евтаназію, трансплантацію органів, зміну статі, клонування, аборти, стерилізацію, право на штучне репродукування, віртуальне моделювання, вживання наркотиків та психотропних речовин, сексуальні права тощо.

Проте аналіз підходів до дослідження правової природи соматичних прав людини дав змогу зробити висновок, що їх вичерпний перелік уявити досить складно. На переконання вчених, особистісні права індивіда не піддаються традиційній класифікації. Вони не входять до кола природних прав людини (право на життя, право на безпечне існування тощо), оскільки вони визначаються сучасним правом. Ці права не вписуються в комплекс позитивних прав – економічних, політичних, культурних, хоча в них є кожен з аспектів позитивних прав.

Чи не найповнішу класифікацію соматичних прав розробили вітчизняні учені Ю. Турянський і В. Завальнюк [17; 18, с. 124–125]. Сам критерій класифікації вони не наводять, але, з огляду на істотні характеристики таких прав, ймовірно, за основу взято об'єкт правового регулювання. Так, до соматичних прав ці вчені зараховують: право на смерть (можливість (свобода) людини свідомо і добровільно в обраний нею момент часу піти з життя обраним і доступним їй способом (суїцид чи евтаназія)); права людини щодо її органів і тканин (трансплантологія, донорство); сексуальні права людини (вступ у шлюб, вибір партнера, можливість вирішувати, бути людині сексуально активною чи ні тощо); право на зміну статі (трансгендерні проблеми); репродуктивні права людини (право самостійно вирішувати питання дітонародження, мати доступ до необхідної для цього інформації і медичної допомоги тощо).

Також пропонують класифікувати соматичні права так: констатація смерті; права людини щодо її органів і тканин; сексуальні права людини (можливість шукати, отримувати та передавати інформацію, що стосується сексуальності, сексуальна освіта, вибір партнера, можливість вирішувати, чи бути людині сексуально активною, самостійно вирішувати питання про добровільні сексуальні контакти, одруження; право на легалізацію проституції; оборот порнографічної продукції та правове регулювання становища сексуальних меншин); репродуктивні права людини (позитивного характеру: штучне запліднення; негативного характеру: аборт, стерилізація, контрацепція); право на зміну статі; право на клонування і всього організму, і окремих органів; право на вживання наркотиків та психотропних речовин. Зауважимо, що останнє право, на нашу думку, має поширюватися на вживання певних продуктів, речовин та рідин. Їхній перелік не повинен бути «закритим», оскільки спектр

цих прав, безумовно, розширюється, перманентно з розвитком науково-технічного прогресу, медицини та загалом зміцнення позиції прав людини у світі та їх розвитку.

У розрізі класифікації соматичних прав доцільно згадати про проблеми зловживання цими правами. Адже особистісними правами зловживають найчастіше: наприклад, суїцид, евтаназія, проституція, вживання наркотиків завжди засуджувалися суспільством, а то й прямо заборонялися законом. Щоправда, зараз у деяких державах такі дії визнаються правомірними.

Недобросовісне користування соматичними правами є вираженням зловживанням правом, тож юридичне сприяння практикам зловживання соматичними правами неприпустиме. Із цього приводу М. Громовчук резюмує, що межі допустимого втручання під час проведення біомедичних досліджень соматичних прав людини – це сукупність низки юридичних і фактичних обставин діяльності спеціально уповноважених на проведення біомедичного дослідження органів, що основані на нормах права і спрямовані на досягнення поставлених дослідником цілей, внаслідок чого зменшуються варіанти дозволеної нормами права поведінки суб'єктів біомедичного дослідження шляхом встановлення різноманітних меж такої поведінки, що обов'язково мають суто тимчасовий і суб'єктивний характер [19, с. 95].

Отже, соматичні права, що вирізняються тісним зв'язком з фізіологічною сутністю людини, залежністю від наукового прогресу, є породженням розвитку суспільства і вимагають відповідного механізму юридичного забезпечення й захисту. Справді, права людини перебувають під найвищим захистом. З огляду на науково-технічний прогрес та ідеї вчених щодо втручання у людський організм (трансгенні мутації, кріогенез, клонування, ЕКО тощо), наше суспільство знаходиться в зоні ризику, оскільки у своєму прагненні до пізнання люди можуть загубити першооснову існування – мораль, що врешті-решт може призвести до колапсу. Філософи наполягають на тому, що людину доти можна вважати індивідом, доки вона зберігає свою моральну сутність. У цьому аспекті доцільним є досягнення компромісу між державами-членами Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо процедури захисту біологічних прав людини [20].

Проте варто акцентувати на тому, що соматичні права не є явищем з майбутнього, чимало з них уже стали невід'ємною частиною людського буття. Саме пов'язаність з людиною і є їх основною характеристикою. Адже, як справедливо зазначає В. Завальнюк, «соматичні права – це людське, занадто людське» [21, с. 133]. На цьому етапі людського розвитку, коли науково-технічний прогрес ще не досяг того

рівня, за якого було б можливим без жодного ризику проводити дослідження на людині чи ембріоні, модернізувати наше тіло та змінювати людський геном, заборона таких дій є виправданою, адже людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проте найбільшою перепорою на шляху розвитку біоінженерії та прогресу все ж таки є релігія і мораль, а тому, доки населення не буде готове до таких неоднозначних змін, обмеження на їх здійснення мають існувати [22, с. 49].

З морального погляду недопустимими є, зокрема, суїцид та еутаназія – основні форми реалізації права на смерть. В Україні заборонена еутаназія і на законодавчому рівні. Так, відповідно до ст. 52 Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «медичним працівникам забороняється здійснення еутаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [23]. Медики зобов'язані надавати медичну допомогу в повному обсязі пацієнту, який знаходиться в критичному для життя стані. Цивільний кодекс України в ч. 4 ст. 281 також встановлює чітку заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [24].

Предметом дискусій неодноразово було і є питання про право людини на своє тіло після смерті і як частина цієї проблеми – питання щодо права на вилучення органів. В Україні законодавчо закріплено презумпцію згоди померлої людини на вилучення органів та (або) тканин для трансплантації. Згідно зі ст. 47 Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я» застосування методу пересадки від донора до реципієнта органів та інших анатомічних матеріалів здійснюється у визначеному законодавством порядку *при наявності їхньої згоди* або згоди їхніх законних представників за умови, якщо використання інших засобів і методів для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я не дає бажаних результатів, а завдана при цьому шкода донорові є меншою, ніж та, що загрожувала реципієнтові. Тобто цією статтею встановлено обов'язкову згоду донора або його законного представника на взяття в нього анатомічного матеріалу для трансплантації реципієнтові.

Щодо репродуктивних прав людини, то Закон «Основи законодавства України про охорону здоров'я» закріплює право кожної жінки самостійно вирішувати питання про материнство (ч. 3 ст. 57) [23]. Так, згідно з Конституцією України, до репродуктивних прав мають безпосередній стосунок такі права, як право кожної людини на життя, право на охорону здоров'я, фізичну недоторканність, недоторканність приватного життя, особисту, сімейну таємницю, а також право на охорону особистої гідності та принцип рівноправності чоловіка і жінки [25].

Що стосується питання про клонування, то в Україні діє Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» № 2231-IV [26].

Отже, природа соматичних прав украї своєрідна: за її реалізації людина не тільки претендує на радикальну зміну первородної тілесної цілісності, але й висуває певні претензії суспільству щодо їх забезпечення і гарантування. Деякі із цих прав викликають великий суспільний резонанс (наприклад, самогубство, евтаназія, сурогатне материнство, право на аборт, проституція, легалізація одностатевих шлюбів, клонування), що спричинює низку не тільки правових, а й етичних проблем, пов'язаних з можливістю чи, навпаки, неможливістю їх практичної реалізації. З огляду на зазначене, можна твердити, що соматичні права людини є одним з головних викликів сучасному суспільству і державі, особливо її нормотворчій функції.

Станом на сьогодні комплекс соматичних прав не є елементом негативного статусу особи. Підтвердженням цього слугує сучасне законодавство у сфері охорони здоров'я на міжнародному й національному рівні, що надає кожному громадянину право на донорство, штучне запліднення та переривання вагітності, сурогатне материнство, зміну статі та інші маніпуляції зі своїм тілом.

Соматичні права людини з усією необхідністю варто вважати особистими (суб'єктивними) правами людини (не держави, не суспільства, не релігії), оскільки вони пов'язані з приватним, інтимним життям людини, мають природне походження, виникають у людини від народження та невідчужувані (з позиції концепції сучасної правової держави).

Принагідно зазначимо, що права людини як різновид природного права – це можливості людини, надані їй Богом як ідеальним джерелом, пізнання, усвідомлення, розкриття яких залежить від самої людини та рівня розвитку суспільства [27, с. 19]. З погляду теорії природного права (юснатуралізму), соматичні права є природними, невідчужуваними, оскільки права людини належать кожному від народження. А от з позиції теорії позитивного права (етатизму), вони такими не є, оскільки визнання того чи іншого права і забезпечення можливості його реалізації – прерогатива держави.

Тут варто навести слова відомого вітчизняного правознавця Я. Мельника, який у своїй монографії обґрунтовує чинники «взаємодоповнення» та «взаємоузгодженості» соціальної цінності людини, а саме: «людина, суспільство, держава, як об'єкти онтологічного буття права, демонструють тісну взаємозв'язаність із соціальним фактором у своєму розвитку, чим характеризують себе як суб'єкти соціальні, взаємодоповнюючі одне одного» [28, с. 39]. З огляду на це, вважаємо, що істина стоїть десь посередині, оскільки переконані, що публічне

визнання особистих прав людини жодним чином не відкидає самостійності їх реалізації.

Крім соціально-правової природи соматичних прав, ведеться наукова дискусія щодо їхнього місця в системі прав людини загалом, адже без них правовий статус сучасної людини не може сприйматися цілісно. Одні автори зараховують їх до особистих прав людини, інші – проти цього, мовляв, вони не мають ознаки самостійності і пов'язані з реалізацією різних прав людини. На нашу думку, зараховувати соматичні права людини до самостійної групи прав доцільно й обґрунтовано, оскільки вони, попри свою комплексність та інтегративність, мають специфічні ознаки, об'єднані одним загальним джерелом існування та розвитку – людиною.

Загалом можна сказати, що поява соматичних прав людини і їхня нормативна регламентація в законодавстві деяких країн – закономірний об'єктивний етап розвитку держави й суспільства. Саме тому потрібно проводити подальші поглиблені наукові дослідження цих прав і виробляти умови їх впровадження в сучасну юридичну теорію і практику.

А втім, вітчизняне правознавство і юриспруденція наразі ще не мають оформленої і загальноприйнятої концепції соматичних прав як різновиду нових прав людини. Специфіка цього виду прав людини полягає в тому, що їх формування, легітимізація у правовому та юридичному просторах детермінована значними світоглядними зрушеннями (зокрема, у межах європейської культури). Особливістю соматичних прав людини на сьогодні є й той факт, що вони являють собою відкриту систему, йдеться про наявну сьогодні множину маніпуляцій з власним тілом, діапазон яких значною мірою залежить від новітніх досягнень науки і техніки [29, с. 70].

По суті, людство може дійти до тієї стадії, коли зміниться сутність гуманізму, який зараз передбачає цінність індивідуального людського життя, визнання людської гідності і свободи, можливість і необхідність самовдосконалення. Зараз усьому цьому загрожує експансія новітніх технологій, які підривають основи людського життя. Існує реальна загроза втрати контролю над науково-технічним розвитком, а також загроза посилення нерозуміння між людьми, націями і навіть цивілізаціями. З розвитком технологій і штучного інтелекту для людини відкриваються ще більше можливостей, які стосуються її життя, здоров'я, тіла. І, звичайно, з'являться нові права, які наразі існують тільки в теорії четвертого покоління прав людини.

Тому поява новітніх соматичних прав вимагає належної наукової й політичної уваги, а тим паче чіткого правового регулювання у цій сфері. Адже неможливо досягти позитивного результату за суто заборонних норм. Назріла потреба в чіткому збалансованому правовому регулюванні, яке встановлювало б межі допустимості правових можливостей, особливо пов'язаних з розвитком новітніх технологій.

Інший напрям зауважень до соматичних прав – це ціннісна критика аксіологічного характеру. Критикується можливість визнання і конституційного закріплення їх як наступного покоління прав людини через відсутність консенсусу в суспільстві і неможливість забезпечити їм конституційні гарантії. Звісно, і критики, і прихильники цього концепту виходять з однакової концепції суб'єкта конституційних прав та прав людини. Тим часом як сама концепція соматичних прав передбачає певний дуалізм суб'єкта – його соціальну і біологічну складову.

Нині існує низка міжнародно-правових актів, які закріплюють основні біоетичні принципи. У Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (1997) акти, пов'язані з геномом людини, права психічно хворих практично вже імпліцитно застосовують концепт соматичних прав як *modus operandi*.

Існує дві основні моделі конституційних соматичних гарантій людських прав. Перша передбачає безпосередньо наявність норм у тексті Конституції. А за другою моделлю соматичні гарантії прямо не закріплені в Конституції. Щоправда, ці відносини регулюються чинним законодавством, через визнання соматичних домагань правового характеру в інших джерелах національного права, а також в актах офіційного тлумачення Конституції. Отже, вітчизняна конструкція права на життя і здоров'я також певним чином використовує концепт соматичних прав, що виражено, зокрема, і в законодавстві про охорону здоров'я в Україні.

З 1970-х з'явився концепт біополітики, тобто осмислення історично наявного способу регламентації та регулювання процесів з боку держави, безпосередньо пов'язаних з тілом людини (охорона здоров'я, заходи примусового медичного впливу, спорт тощо). Фіксація уваги на соціальних складових відповідних суб'єктивних прав обмежує права громадян, ігнорує і не дає повноцінного правового захисту людині та громадянину, погіршуючи тим самим її правове становище.

Розвиток національного і міжнародного права, що регулює сферу застосування геномних, репродуктивних та інших біологічних технологій, є одним з актуальних і водночас динамічних напрямів, що зумовлюють формування біоправа – нового правового комплексу, який у перспективі стане однією з провідних галузей права нового покоління.

Створення й легітимація відповідей на стрімке впровадження в людське життя досягнень науки біотехнології реалізується на основі загально визнаних прав людини і принципів права. У 1990-х роках проявилися перші спроби держав на конституційному рівні поставити межі безконтрольному впровадженню біотехнологій (зокрема, генетичних і репродуктивних технологій), здатних створити загрозу життю, здоров'ю, репродуктивним функціям. Наприклад, 1992 року референдумом до Конституції Швейцарії було внесено поправки, що містили два унікальні положення: у ст. 119 встановлено суворі обмеження на використання генетичних і репродуктивних технологій для людей задля захисту «людської гідності», а ст. 120 зобов'язала федеральний уряд Швейцарії обмежувати застосування генетичних технологій і для нелюдських видів на основі «гідності істоти».

Надалі ці положення були розвинені в Конституції Швейцарії 1999 року (набула чинності у 2000-му). У ній виділено три блоки обмежень (ст. 119):

- 1) репродуктивна медицина і генна інженерія людини;
- 2) трансплантаційна медицина;
- 3) генна інженерія поза людиною.

Так, межі репродуктивної медицини і генної інженерії людини позначені в Конституції Швейцарії такими принципами:

– усі види клонування і втручань у спадковий матеріал людських гамет і ембріонів неприпустимі;

– нелюдський зародковий і спадковий матеріал не може вводитися в людський зародковий матеріал або синтезуватися з ним;

– процедури медично підтримуваної репродукції можуть застосовуватися тільки в разі, якщо в інший спосіб не можна усунути безпліддя або небезпеку зараження важкою хворобою;

– пожертвування ембріонів і всі види сурогатного материнства неприпустимі;

– забороняється будь-яка торгівля людським зародковим матеріалом і похідними з ембріонів;

– спадковий матеріал особи може досліджуватися, реєструватися або розкриватися тільки за згодою особи або за приписом закону.

У 2011 році Угорщина в новій Конституції запровадила певні обмеження у сфері біоінженерії. У статті II закріплено принцип захисту життя зародка з моменту зачаття. У ч. 3 ст. III заборонено еугенічну практику, спрямовану на добір людей, використання людського тіла або його частин як джерела наживи, а також клонування людини.

Поява конституційних засад і норм, що регулюють межі впровадження досягнень науково-технічного прогресу в біотехнологіях, як тенденція зумовила висунування нового напрямку наукових досліджень – біоконституціоналізму. На думку правознавців, біоінженерна і, особливо, генетична, науково-технологічна революція ставить завдання з'єднати юриспруденцію і технологічну науку для формування нових публічних відносин між державами і громадянами, висунування ідей про біовладу і біополітику як відповідь на останні досягнення в галузі генетики і біології [30].

Привертає увагу той факт, що регулювання цих відносин здійснюється через введення нових прав людини і принципів права щодо цієї сфери у взаємодії з етичними нормами. З огляду на це, перед сучасною юридичною наукою стоїть кілька завдань.

Перше – визначити загальні вектори взаємодії етичних та інших соціальних норм з біоправами, або правами, пов'язаними з людським організмом, що інтенсивно розвиваються в системі прав нового покоління.

Друге – оцінити методологічні можливості трансформації етико-соціальних вимог у систему біоправ і, відповідно, обов'язки держави й інших суб'єктів права щодо реалізації цих прав у рамках вимог етико-соціальної парадигми людського суспільства.

Третє – закласти підґрунтя для розвитку теорії таксономії біоправа, окреслити систему принципів біоправа та їхні закономірні зв'язки з біоправами й іншими принципами і нормами права, а також іншими регуляторами суспільних відносин, особливо з етичними й іншими соціальними правилами взаємодії.

Наголосимо, що соматичні права безпосередньо пов'язані зі соціальними, економічними, культурними та іншими правами, що вказує на їх комплексність та інтегративність. Водночас неоднозначність їх розуміння за відносної спільної позиції щодо права на розпорядження своїм тілом і «розмитості» аналізованої групи прав не дає можливості з доктринальної позиції зупинитися на їх виокремленні як безперечному факті. Своєю чергою це зумовлює обережність законодавця, який визначає в позитивному праві правову позицію щодо багатьох прав з групи соматичних (евтаназія, донорство, зміна статі, клонування тощо), у закріпленні їх саме як прав суб'єктивних.

Різноманітність самих соматичних прав, що дають змогу виділити всередині цієї групи розрізнені підгрупи, а також небезпеки зловживання цими правами (зокрема, торгівля людини своїми органами і генним матеріалом) є своєрідними аргументами проти легалізації цієї групи прав. Така позиція видається непереконаливою, оскільки порушення і зловживання відбуваються завжди і стосовно будь-яких прав і свобод, що не є приводом тільки на цій підставі відмовитися від них. Відповідно, розуміння потенційності порушень не має слугувати головним аргументом для «заморожування» процесу

імплементатції цих прав у позитивне право. Однак можливість зловживання правами все ж таки є важливим аспектом, що гальмує процес формалізації інших соматичних прав, оскільки має заздалегідь передбачати для соматичних прав можливі труднощі і помилки у правореалізаційній практиці. Ситуація зі зловживаннями часто пов'язана з бідністю, що провокує і торгівлю органами, і «зловмисні наміри» щодо евтаназії (наприклад, щоб отримати майно у спадок) тощо.

Більш вагомим аргументом щодо законодавчого оформлення позитивних прав виступає апелювання до різновекторності ставлення до них моралі. Причому це ставлення індивідуалізоване до кожного зі соматичних прав, і якщо одні з них можуть прийматися мораллю, то інші – повністю відкидатися. Подібне сприйняття / несприйняття характерне не тільки для суспільства, а й для законодавця. Ще радикальніше радикалізує ставлення до соматичних прав сприйняття їх через релігійну свідомість, яка має чіткі догми, що накладає свій відбиток на їх законодавчу прийнятність. Проблемним моментом, що впливає на потенціал правового закріплення розглядуваних прав у позитивному праві, часто виступає діаметрально протилежна культурологічна позиція щодо ключових соматичних прав у різних соціумів, що зумовлює заборону конкретних соматичних прав в одних національних правових системах й узаконення їх в інших.

Ціннісні аспекти права показують прийнятність або ж неприйнятність соматичних прав професійною і науковою свідомістю самих правотворців. Це диктується догматикою права і правосприйняттям загалом усіх верств населення. Позитивне закріплення соматичних прав передбачає безліч сукупних аспектів, які врешті і приводять до усвідомлення доцільності їх втілення в чинному законодавстві.

Окрім досягнень біомедицини і медичних технологій, що провокують появу нових прав з групи соматичних, чинником, який їх легалізує, часто стає переосмислення ставлення до тих питань, які хвилюють суспільство, зокрема наркотичних засобів та їх вживання, а також допомоги безнадійно хворим, коли вони йдуть із життя. Еволюція правосвідомості і переосмислення ціннісних позицій щодо цих питань уможливили формалізацію в праві деяких країн низки соматичних прав. Чи означає це, що подібна тенденція повинна невідворотно привести до розширення переліку країн, які законодавчо закріплюють соматичні права? Видається, що ні, оскільки правова дійсність унікальна і набір соматичних прав у разі їх визнання, в принципі, спрямований на суспільні запити в кожній країні, а отже, тільки зрушення у зміні правосвідомості соціуму здатні привнести зміни в позитивне право, зокрема і щодо соматичних прав.

Список використаної літератури:

1. Островська Б. В. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики : монографія. Київ : Логос, 2019. 604 с.
2. Cassagne J. C. Los nuevos derechos y garantías. *Revista de Investigações Constitucionais*. 2016. Vol. 3 (1). P. 59–108.
3. Nordberg A., Minssen T., Holm S., Horst M., Mortensen K. and Møller B. L. Cutting edges and weaving threads in the gene editing (Я)evolution: reconciling scientific progress with legal, ethical, and social concerns. *Journal of Law and the Biosciences*. 2018. Vol. 5 (1). P. 35–83.
4. Orts E. W., Anton D. K. and Shelton D. Human Rights, the Environment, and Corporate Accountability. *Environmental Protection and Human Rights*. 2017. P. 863–976.
5. Vasak K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. Paris, November 1977. P. 28–29. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048063> (viewed on 26.03.2023).
6. Basic ethical principles in european bioethics and biolaw / ed.: J. D. Reindtorff, P. Kemp. Vol. I: Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. 428 p.; Vol. II: Partners' research. 372 p. Barselona, 2000.
7. Case of Elberte v. Latvia (Application no. 61243/08), ECHR 13 January 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-150234> (viewed on 26.02.2023).
8. Case of Parrillo v. Italy (Application no. 46470/11) ECHR 27 August 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-157263> (viewed on 26.02.2023).
9. Стеценко С. Г., Стеценко В. Я., Сенюта І. Я. Медичне право України / за заг. ред. С. Г. Стеценка. Київ: Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
10. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 266–271.
11. Речицький В. В. Права людини в Україні: критичний погляд на досягнуте. *Право України*. 2015. № 10. С. 79–86.
12. Кашинцева О. Ю. Проблеми права біоетики: курс лекцій. Київ: КУП НАНУ, 2012. 192 с.
13. Медведєва М. О. Міжнародно-правові стандарти захисту біомедичних прав людини та конституційна реформа в Україні. *Український часопис міжнародного права*. 2015. Спецвипуск «Міжнародне право і Конституція України». С. 81.

14. Мар'юк І. Захист соматичних прав людини в українському законодавстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Право»*. 2016. Вип. 40. С. 138–141.
15. Громовчук М. В. Реалізація та захист соматичних прав людини у процесі біомедичних досліджень: релігійний та правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2021. 37 с.
16. Тиріна М. П. Біологічні права та свободи людини у сучасному законодавстві: аналіз міжнародно-правового регулювання. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. «Право»*. 2012. Вип. 3–4. С. 154–165.
17. Завальнюк В. В. Антропологический подход к исследованию соматических прав человека. *EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ*. 2014. Vol. 1, iss. 4. С. 130–138.
18. Турянський Ю. І. Соматичні права людини в сучасній доктрині конституціоналізму: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 / НУ «Львів. політехніка». Львів, 2020.
19. Громовчук М. В. Межі допустимого втручання при проведенні біомедичних досліджень соматичних прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 92–96.
20. Улашкевич Л. А. Майбутнє прав людини через призму транс гуманізму. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). Жовт.
21. Завальнюк В. В. Антропологический подход к исследованию соматических прав человека. *EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ*. 2014. Vol. 1, iss. 4. С. 130–138.
22. Мушак Н. Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 298–301.
23. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон від 19.11.1992 № 2801-XI. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
24. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV (в ред. від 10.10.2022). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
25. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

26. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-IV#Text>
27. Тарасевич Т. Ю. Взаємозв'язок біомедичної етики з біоюриспруденцією. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 85-річчю від дня народж. д. ю. н., проф., акад.-засновника НАПрНУ, Л. П. Юзькова (м. Хмельницький, 31 берез. 2023 р.). Хмельницький, 2023. С. 517–519.
28. Мельник Я. Я. Антропологія соціального права : монографія. Вид. 2 (переробл. та допов.). Вид-во Людмила, 2021. 216 с.
29. Вовк В. Соматичні права як кластер юридичних гарантій «самовласності» в контексті трансгуманізму. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 68–73.
30. Reframing Rights: Bioconstitutionalism in the Genetic Age / Sh. Jasanoff (ed.). Cambridge, MA : MIT Press, 2011. 320 p.

РОЗДІЛ 6.

ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ

6.1. Теоретико-правові основи гармонізації кримінального законодавства України з правом Європейського Союзу

Україна закріпила європейський курс у Конституції України. У червні 2022 року країна отримала статус кандидата на вступ до ЄС. Це вимагає глибоких змін у всіх галузях вітчизняного права.

Кримінальне право потребує особливої уваги. Саме в цій сфері найгостріше постають питання прав людини та справедливого суду. Це базові цінності європейської правової культури. Узгодження кримінальних норм з правом ЄС має критичне значення. Держава тут реалізує свою каральну владу. Межа між законним обмеженням свободи та свавіллям дуже тонка.

ЄСПЛ неодноразово фіксував порушення Україною конвенційних стандартів. Це стосується кримінального провадження. Проблеми в цій галузі мають системний характер. Водночас війна з росією створила нові виклики. Виникла потреба криміналізувати раніше невідомі діяння. Наприклад, колабораційну діяльність. Це потребує врахування європейського досвіду захисту національної безпеки.

Приведення законодавства у відповідність є складним та багатоплановим завданням. Воно насамперед потребує ясного розуміння суті цього процесу. У науковому середовищі точаться дискусії про відмінності між поняттями гармонізації, уніфікації, імплементації та адаптації правових норм. Частина дослідників розглядає ці терміни як взаємозамінні. Інші наполягають на їхній принциповій різниці.

Гармонізація кримінального права означає процес приведення вітчизняних правових норм до міжнародних стандартів. При цьому не відбувається їхнє повне копіювання. На відміну від уніфікації, що передбачає створення однакових правових положень у різних державах, гармонізація зберігає особливості національної правової системи. Водночас забезпечується узгодженість базових принципів та підходів. Це має особливе значення для кримінального права. Ця галузь традиційно вважається найбільш консервативною. Вона тісно пов'язана з державним суверенітетом [6, с. 147].

Теоретичною основою гармонізації слугують кілька фундаментальних ідей. Першою є принцип верховенства права. Він є наріжним каменем європейської правової системи. Цей принцип означає не просто наявність законів. Він вимагає їхньої відповідності базовим цінностям справедливості, обґрунтованості та передбачуваності. Другою є концепція належного врядування. Вона вимагає від держави ефективного виконання обов'язків у галузі протидії злочинності. При цьому має забезпечуватись неухильне дотримання прав людини [9, с. 101-114].

Особливої ваги набуває питання меж гармонізації. Кримінальне право завжди відображає культурні, історичні та соціальні особливості конкретного суспільства. Те, що вважається злочином в одній державі, може бути цілком допустимою поведінкою в іншій. Однак існує певне ядро злочинів, що визнаються такими повсюдно – убивства, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування, крадіжки. Саме щодо цих діянь гармонізація є найбільш природною й очікуваною.

Водночас війна проти російської агресії актуалізувала питання криміналізації нових суспільно небезпечних діянь. Зокрема, введення до Кримінального кодексу України статті про колабораційну діяльність стало відповіддю на виклики воєнного часу. Як зазначає Скічко, колабораціонізм як антидержавницьке явище зумовлює необхідність реалізації правоохоронної функції держави в указаному напрямі та створює підвалини для систематизації процесів здійснення досудового розслідування [11, с. 158-162].

Правова природа гармонізації кримінального законодавства має подвійний характер. З одного боку, це процес добровільного узгодження національного права з міжнародними зобов'язаннями держави. Україна ратифікувала Угоду про асоціацію з ЄС. Цим вона взяла на себе чіткі зобов'язання щодо наближення свого законодавства до *acquis* ЄС. З іншого боку, гармонізація є відповіддю на об'єктивні потреби міжнародного співробітництва у кримінальних справах. Транснаціональна злочинність не визнає кордонів. Тому ефективна протидія їй можлива лише за умови узгодженості правових систем різних країн.

Методологічною основою дослідження гармонізації виступає комплексний підхід, що поєднує формально-юридичний, порівняльно-правовий та системний методи. Формально-юридичний аналіз дозволяє виявити розбіжності між нормами національного та європейського права. Порівняльно-правовий метод забезпечує можливість вивчення досвіду інших держав у процесі адаптації їхнього законодавства до стандартів ЄС. Системний підхід розглядає кримінальне право не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими галузями права та соціальними процесами.

Суб'єктами гармонізації виступають різноманітні інституції. Ключову роль відіграє Верховна Рада України як законодавчий орган, що ухвалює відповідні зміни до кримінального законодавства. Кабінет Міністрів координує роботу міністерств і відомств у цьому напрямі. Правоохоронні органи та суди забезпечують практичне застосування гармонізованих норм. Важливе значення має також наукова спільнота, що розробляє теоретичне обґрунтування необхідних змін.

Варто окремо наголосити на ролі громадськості у процесі гармонізації. Публічне обговорення законопроектів впливає на кінцевий результат. Висвітлення проблемних питань у медіа також має значення. Діяльність правозахисних організацій теж є важливою. Усі ці чинники формують остаточне рішення. Європейські стандарти вимагають прозорості законотворчого процесу. Вони також вимагають врахування думки суспільства.

Міжнародно-правову основу гармонізації кримінального законодавства України становить розгалужена система універсальних і регіональних договорів. Базовим документом є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ратифікована Україною у 1997 році. Практика Європейського суду з прав людини формує стандарти, обов'язкові для всіх держав-учасниць, включаючи вимоги до кримінального провадження, допустимості доказів, строків тримання під вартою.

Особливе місце посідає Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана 2014 року. Хоча ЄС не має повноважень щодо уніфікації кримінального права держав-членів, окремі сфери все ж підлягають координації. Зокрема, це стосується боротьби з корупцією, відмиванням коштів, тероризмом, організованою злочинністю. Додатки до Угоди містять конкретні директиви та регламенти, до яких Україна зобов'язалася наблизити своє законодавство [10].

Рамкові рішення Ради ЄС визначають мінімальні стандарти криміналізації окремих діянь. Наприклад, існує Рамкове рішення про боротьбу з організованою злочинністю. Воно встановлює обов'язок держав передбачити кримінальну відповідальність за участь у злочинній організації. Також діє Рамкове рішення про боротьбу з тероризмом. Цей документ визначає, які саме дії мають кваліфікуватися як терористичні акти. Україна поступово імплементує ці стандарти у своє національне законодавство.

Конвенції Ради Європи становлять іншу важливу групу джерел. Кримінально-правова конвенція про боротьбу з корупцією 1999 року зобов'язує держави криміналізувати активний і пасивний хабар, зловживання впливом, відмивання доходів від корупційних діянь. Конвенція про кіберзлочинність 2001 року вимагає встановлення

відповідальності за несанкціонований доступ до комп'ютерних систем, перехоплення даних, втручання в роботу систем. Україна є учасницею обох цих документів і провела значну роботу з адаптації свого законодавства до їхніх вимог [5].

Механізми моніторингу виконання міжнародних зобов'язань відіграють стимулюючу роль у процесі гармонізації. Група держав проти корупції GRECO регулярно оцінює стан справ у державах учасницях. Вона надає конкретні рекомендації щодо вдосконалення законодавства. Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів MONEYVAL здійснює аналогічний моніторинг у фінансовій сфері. Ці механізми забезпечують постійний зворотний зв'язок. Вони допомагають виявляти прогалини в національному праві.

Двосторонні угоди про правову допомогу у кримінальних справах також сприяють гармонізації. Вони встановлюють процедури взаємодії правоохоронних органів, видачі злочинців, передачі кримінальних проваджень. Чим більше узгоджені між собою кримінально-правові системи, тим ефективнішою стає міжнародна співпраця. Україна уклала такі угоди з більшістю європейських держав, що створює правову основу для практичної взаємодії у конкретних справах.

Інституційна структура гармонізації включає низку спеціалізованих органів. На національному рівні координацію здійснює Урядовий офіс з питань європейської інтеграції. Міністерство юстиції відповідає за правову експертизу законопроектів на предмет їхньої відповідності європейським стандартам. Офіс Генерального прокурора координує діяльність правоохоронних органів у сфері міжнародного співробітництва.

На міжнародному рівні ключову роль відіграє Євроюст - агенція ЄС з питань співпраці у кримінальних справах. Україна не входить до складу Євросоюзу, проте має угоду про співробітництво з цією організацією. Угода дає змогу обмінюватися даними та координувати розслідування злочинів транснаціонального характеру. Крім того, українські силові відомства працюють з Європол - поліцейською агенцією ЄС. Ця співпраця також базується на окремій двосторонній угоді.

Міжнародні партнери надають істотну технічну підтримку для процесу узгодження законодавства. Зокрема, проекти Twinning передбачають відрядження європейських фахівців до України. Вони консультують та навчають вітчизняних спеціалістів. Програми TAIEХ організовують семінари та обмін практичним досвідом через робочі поїздки. Фінансова підтримка з боку ЄС уможливлює проведення наукових досліджень. Вона також допомагає розробляти нові законодавчі акти та оновлювати інфраструктуру правоохоронних структур.

Процес узгодження зазвичай проходить кілька послідовних етапів. На початковій стадії здійснюється аналіз діючого законодавства. Мета - виявити розбіжності з європейськими нормами. Далі формується детальний план дій з конкретними строками виконання. У плані визначаються відповідальні державні органи. Наступний крок - підготовка проєктів законів. Вони проходять публічне обговорення та експертну перевірку. Після ухвалення законів розпочинається фаза їх реального втілення. Це вимагає навчання працівників правоохоронних органів та перегляду внутрішніх нормативних документів.

6.2. Гармонізація кримінального права України в аспекті європейських стандартів прав людини

Матеріальне кримінальне право встановлює, які дії є злочинами та які санкції за них призначаються. Узгодження у цій галузі стосується насамперед принципів криміналізації та визначення тяжкості покарань. Європейські норми вимагають застосовувати кримінальну відповідальність виключно до дій, що несуть справжню небезпеку для суспільства. При цьому має виконуватись важлива умова - інші правові інструменти виявились неефективними. Цей підхід називається «ultima ratio». Він означає, що кримінальне право слід використовувати як останній засіб впливу.

Дослідження Кримінального кодексу України виявляє численні склади злочинів, що суперечать принципу «ultima ratio». Криміналізація багатьох діянь в економічній царині виглядає надмірною. Їх цілком можна було б врегулювати засобами адміністративного чи цивільного права. Європейський досвід показує більш виважений підхід до запровадження кримінальної відповідальності. Увага зосереджується на найтяжчих правопорушеннях. Тому декриміналізація окремих діянь становить важливий напрямок приведення українського законодавства у відповідність з європейськими стандартами [6, с. 147].

Система покарань також потребує серйозного переосмислення. Надмірно суворі санкції, що передбачаються за багато злочинів, не відповідають принципу пропорційності. Європейський суд з прав людини неодноразово констатував порушення Україною статті 3 Конвенції у зв'язку з призначенням надто тривалих строків позбавлення волі. Крім того, українське законодавство недостатньо використовує альтернативи позбавленню волі, тоді як європейська практика активно розвиває інститути пробації, громадських робіт, електронного моніторингу.

Особлива увага має приділятися гармонізації норм про злочини проти національної безпеки. Колабораційна діяльність була криміналізована у 2022 році. Вона потребує ретельного узгодження з європейськими підходами до захисту державного суверенітету. Скічко у своєму дослідженні зазначає важливі аспекти. Взаємодія в досудовому розслідуванні колабораціонізму має особливості. Вони зумовлені специфікою відповідних злочинів. Не завжди такі злочини виявляються профільними органами. Тому початковий етап розслідування здійснюється слідчими Національної поліції. Згодом матеріали передаються до органів безпеки за підслідністю [7, с. 264].

Процесуальне кримінальне право регулює порядок провадження у кримінальних справах. Тут гармонізація є особливо актуальною, оскільки практика Європейського суду виявила численні системні проблеми української системи кримінального судочинства. Найбільш вразливими є питання тримання під вартою, доступу до захисника, допустимості доказів, розумних строків провадження.

Інститут запобіжних заходів потребує кардинального реформування. Статистика свідчить про певні проблеми. Тримання під вартою в Україні застосовується набагато частіше, ніж у європейських державах. Причому нерідко це стосується осіб, які не становлять реальної загрози суспільству. Європейські стандарти встановлюють чіткі вимоги. Запобіжний захід має бути крайнім заходом. Він застосовується лише за наявності обґрунтованих ризиків. Суди мають ретельно мотивувати свої рішення про взяття під варту. Вони повинні розглядати можливість застосування м'якших альтернатив.

Практика ЄСПЛ виробила детальні стандарти щодо моменту, з якого особа має право на адвоката, конфіденційності спілкування з ним, можливості ефективно оскаржувати обвинувачення. В Україні ці стандарти не завжди дотримуються. Зокрема, проблемним залишається питання забезпечення реальної змагальності сторін на стадії досудового розслідування.

Допустимість доказів є ще одним складним питанням. Європейська конвенція встановлює чіткі заборони. Не можна використовувати докази, отримані із порушенням права на захист. Також заборонені докази, здобуті за допомогою катування чи нелюдського поводження. Українські суди поступово імплементують ці стандарти. Однак правозастосовна практика залишається непослідовною. Необхідні чіткі процесуальні механізми для вирішення цієї проблеми. Потрібен механізм виключення недопустимих доказів. Також необхідно притягувати до відповідальності осіб, що допустили порушення під час збирання доказів.

Кримінальні справи розглядаються роками, що суперечить праву особи на швидкий суд. Затягування строків порушує права як обвинувачених, так і потерпілих. Європейські держави використовують різноманітні механізми прискорення процесу – спрощені провадження, угоди про визнання винуватості, медіацію. Україна запровадила окремі з цих інститутів, проте їхнє практичне застосування залишається обмеженим.

Тактика проведення слідчих дій також має узгоджуватися з європейськими стандартами. Скічко у своїй статті аналізує тактику проведення слідчих дій під час розслідування колабораційної діяльності. Вона наголошує на важливості дотримання процесуальних гарантій. Це має забезпечуватись навіть у складних умовах воєнного часу. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами має будуватися на засадах законності. Співпраця з прокурором, судом та іншими інституціями також має базуватися на повазі до прав людини [11, с. 158-162].

Прослуховування телефонних розмов, зняття інформації з електронних інформаційних систем, контроль за вчиненням злочину – все це втручання у приватне життя, яке має бути виправдане лише винятковою необхідністю. Європейські стандарти вимагають судового контролю за призначенням таких заходів, чіткого обмеження їхньої тривалості, можливості оскарження. Українське законодавство формально відповідає цим вимогам, однак практика застосування потребує вдосконалення [13, с. 129-134].

Корупція є однією з найсерйозніших перешкод на шляху європейської інтеграції України. Міжнародні індекси сприйняття корупції традиційно відводять Україні низькі позиції. Це свідчить про системний характер проблеми. Гармонізація антикорупційного законодавства передбачає низку завдань. Це не лише формальне запозичення норм. Потрібно створити ефективну систему запобігання корупції. Також необхідно забезпечити притягнення корупціонерів до відповідальності.

Кримінально-правова конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією встановлює мінімальні стандарти криміналізації корупційних діянь. Україна імплементувала більшість її положень, запровадивши відповідальність за активне та пасивне хабарництво у публічному й приватному секторах, зловживання впливом, відмивання доходів від корупції. Водночас визначення корупційних злочинів у національному законодавстві не завжди збігається з конвенційними стандартами, що створює прогалини у правовому регулюванні.

Інституційна антикорупційна архітектура України пройшла значну трансформацію за останнє десятиліття. Були створені нові спеціалізовані органи.

Національне антикорупційне бюро стало одним з них. Також з'явилася Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Був утворений Вищий антикорупційний суд. Створення цих інституцій стало відповіддю на вимоги міжнародних партнерів. Вони вимагали забезпечити незалежність розслідування корупційних справ. Також потрібна була незалежність судового розгляду таких справ. Ці інституції мають спеціальні гарантії незалежності. Вони підзвітні безпосередньо громадськості.

Водночас практична ефективність антикорупційної системи залишається недостатньою. Кількість обвинувальних вироків за корупційні злочини є невисокою, особливо щодо високопосадовців. Причини цього лежать як у правовій площині – недоліки законодавства, процесуальні складнощі доказування, так і в політичній – відсутність справжньої волі до боротьби з корупцією на найвищому рівні. Гармонізація законодавства сама собою не вирішить ці проблеми без зміни правової культури та політичної свідомості.

Транснаціональні злочинні угруповання займаються торгівлею людьми, наркотиками, зброєю, контрабандою. Ефективна протидія їм можлива лише за умови міжнародної співпраці, що вимагає узгодженості кримінально-правових систем різних держав. Україна є учасницею Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, яка встановлює базові стандарти криміналізації та співробітництва.

Визначення організованої злочинної групи та злочинної організації у Кримінальному кодексі України загалом відповідає міжнародним стандартам. Водночас кваліфікація конкретних діянь як вчинених організованою групою викликає труднощі на практиці. Слідство має довести не лише факт спільного вчинення злочину кількома особами, а й наявність попередньої змови, стійких зв'язків між учасниками, розподілу ролей.

Вилучення майна, здобутого злочинним шляхом, є ключовим елементом у протидії організованій злочинності. Європейські країни активно застосовують розширену конфіскацію. Цей механізм дозволяє конфіскувати все майно особи за певних умов. А саме якщо вона не може довести законність його походження. В Україні подібні механізми існують. Але їхнє застосування обмежене. Причинами є складність процесуальних процедур та недостатня підготовка правоохоронних органів.

Сучасний тероризм еволюціонував і набув нових форм та масштабів. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму встановлює важливі норми. Кримінальна відповідальність поширюється не лише на самі терористичні акти. Вона охоплює також підготовчі дії. До них належать публічні заклики до тероризму, вербування та навчання терористів. Також це стосується фінансування терористичної діяльності. Україна

інтегрувала ці вимоги до свого законодавства. Проте визначення терористичної діяльності залишається недостатньо чітким.

Російська агресія проти України створила новий контекст для боротьби з тероризмом. Багато злочинів скоєні російськими військовими на окупованих територіях. Також їх скоюють найманці. Ці злочини мають ознаки терористичних актів. Водночас Росія активно використовує звинувачення у тероризмі проти українських військових та цивільних. Це вимагає від України дотримання найвищих стандартів кримінального провадження. Потрібно уникнути подвійних стандартів. Також необхідно забезпечити міжнародне визнання своїх розслідувань.

Боротьба з фінансуванням тероризму потребує тісної співпраці між правоохоронними органами та фінансовими інституціями. Директиви ЄС у цій сфері встановлюють обов'язки банків щодо ідентифікації клієнтів, моніторингу підозрілих операцій, повідомлення про них компетентних органів. Україна запровадила відповідні механізми, створивши Державну службу фінансового моніторингу. Водночас ефективність цієї системи обмежується недостатністю ресурсів і технічних можливостей.

Міжнародна співпраця у боротьбі з тероризмом передбачає кілька напрямків. Вона включає обмін інформацією між країнами. Також це стосується екстрадиції підозрюваних. Важливим елементом є надання правової допомоги у розслідуваннях. Україна має низку двосторонніх та багатосторонніх угод у цій галузі. Особливо важлива співпраця з Єврокостом та Європолем. Ці організації координують зусилля європейських країн у протидії тероризму.

Права людини становлять центральний елемент європейської правової системи. Гармонізація кримінального законодавства має розглядатися насамперед крізь призму забезпечення цих прав. Парадокс полягає в тому, що кримінальне право одночасно служить захисту прав людини від злочинних посягань і саме становить найсерйознішу загрозу для цих прав, надаючи державі право позбавляти особу свободи та інших благ.

Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) встановлює базові стандарти, які мають бути дотримані під час кримінальних проваджень. Зокрема, Стаття 5 гарантує кожному право на свободу та особисту недоторканність, дозволяючи позбавлення волі лише за чітко визначених обставин та з дотриманням встановлених процедур. Стаття 6 закріплює фундаментальне право на справедливий судовий розгляд, що включає в себе презумпцію невинуватості, право на адвоката, публічність засідань та розгляд

справи у розумні строки. Важливою гарантією є Стаття 3, яка категорично забороняє будь-які форми катувань або нелюдського чи принизливого поведіння, без винятків.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо України виявив численні випадки систематичного порушення цих важливих гарантій. Найчастіше українська система стикається з критикою за:

- Надмірну тривалість тримання під вартою: Особи перебувають під вартою довше, ніж це виправдано;
- Неналежні умови утримання: Слідчі ізолятори часто не відповідають мінімальним стандартам;
- Неефективність розслідування випадків катувань: Правоохоронні органи не завжди належним чином розслідують факти застосування насильства.

Рішення ЄСПЛ не лише зобов'язують Україну виплачувати відшкодування постраждалим, але й вимагають впровадження комплексних заходів для виправлення системних недоліків.

Презумпція невинуватості є ключовим принципом справедливого правосуддя, проте на практиці вона часто порушується через публічні заяви офіційних осіб. Коли представники влади роблять категоричні твердження про вину підозрюваних ще до винесення остаточного судового рішення, такі дії суперечать базовим європейським стандартам. Правоохоронні органи та політичні діячі зобов'язані утримуватися від подібних публічних заяв про вину осіб. Засоби масової інформації також мають проявляти обережність під час висвітлення кримінальних справ, свідомо уникаючи формулювань, які можуть натякати на вину особи до завершення всього судового процесу.

Право на захист передбачає не просто формальну присутність адвоката в процесі, але й реальну практичну можливість ефективно захищати законні інтереси свого клієнта. Це означає, що стороні захисту має бути надано достатньо часу для якісної підготовки до засідань. Захисник повинен мати повний безперешкодний доступ до всіх матеріалів кримінальної справи без винятку. Важливою є можливість ставити запитання свідкам обвинувачення під час перехресного допиту та представляти власні докази на підтвердження позиції захисту. На жаль, в українській практиці ці фундаментальні права часто обмежуються або ігноруються. Особливо гостро проблема проявляється на етапі досудового розслідування, коли сторона захисту має значно менше процесуальних інструментів та можливостей порівняно з обвинуваченням [8, с. 312].

Особливої уваги потребує захист прав вразливих категорій підозрюваних і обвинувачених. Неповнолітні, особи з психічними розладами, іноземці мають специфічні потреби, які мають враховуватися у кримінальному провадженні. Європейські стандарти вимагають спеціальних гарантій для цих категорій – обов'язкової участі законних представників, психологічної підтримки, перекладу процесуальних документів. Українське законодавство формально передбачає такі гарантії, але їхнє практичне забезпечення залишається недостатнім.

Справедливе правосуддя неможливе без належного захисту прав тих, хто постраждав від злочинів. Європейські норми встановлюють мінімальні вимоги до ставлення до жертв, гарантуючи їм право бути поінформованими про хід справи, брати участь у процесі та бути захищеними від повторної травматизації. В Україні запроваджено механізм представництва інтересів держави у кримінальних провадженнях, де прокурор має захищати права потерпілих. Однак, ефективність цього інституту залишається під питанням.

Натомість у Європі набирає обертів реституційне правосуддя – підхід, що ставить на перше місце не покарання винного, а відшкодування збитків потерпілому та досягнення примирення між сторонами. Такі інструменти, як медіація, угоди про визнання вини та програми відновного правосуддя, дозволяють досягти справедливості, уникаючи надмірної репресивності. Україна робить перші кроки у цьому напрямку, але культурні та психологічні бар'єри перешкоджають їх широкому впровадженню.

Права людини під час виконання покарань є окремою сферою гармонізації. Європейські пенітенціарні правила встановлюють стандарти поведінки із засудженими, умов утримання, доступу до медичної допомоги, освіти, праці. Українські установи виконання покарань далекі від цих стандартів. Переповненість, антисанітарія, відсутність належного харчування та медичної допомоги роблять відбування покарання нелюдським і таким, що принижує гідність [1].

Виникнення нового виду злочину, а саме колабораційної діяльності, створює складні виклики для держави та суспільства. Потрібно знайти баланс між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини. Дослідження І. Скічко розкривають природу колабораціонізму та характеристики осіб, схильних до нього. Критично важливо, щоб кримінальне переслідування таких людей відбувалося з повним дотриманням процесуальних гарантій. Це допоможе запобігти зловживанням, політичній розправі чи помсті з особистих мотивів [12, с. 272-276].

Свобода вираження думок нерідко конфліктує з потребою протидіяти злочинам у сфері мови ненависті, публічних закликів до тероризму чи державної зради. Європейський досвід показує виважений підхід до цієї проблеми. Кримінальна відповідальність встановлюється виключно за найнебезпечніші випадки, що несуть пряму загрозу. Критика державної влади, навіть у різкій формі, не має каратися законом. Україні варто дотримуватися цих принципів, особливо під час воєнного стану, коли з'являється спокуса обмежити свободу слова під приводом безпеки.

Приведення українського кримінального права у відповідність з європейськими нормами наражається на численні серйозні перешкоди. Об'єктивні складнощі пов'язані з істотними відмінностями між правовими системами. Ці відмінності зумовлені історичними шляхами розвитку, культурними особливостями та специфікою становлення вітчизняної юридичної традиції під радянським впливом. Потрібні не лише зміни в законах, а й докорінна трансформація правового мислення.

Суб'єктивні чинники пов'язані з протидією груп, яким вигідно зберігати поточний порядок речей. Корумпованість у правоохоронній та судовій сферах створює простір для маніпуляцій та підтримки недосконалих правил. Політична верхівка часто застосовує кримінальне переслідування як засіб тиску на противників. Це суперечить концепції неупередженого правосуддя.

Брак коштів обмежує впровадження європейських норм на практиці. Оновлення пенітенціарної сфери, підготовка кадрів та формування нових структур вимагають великих вкладень. Держава, ослаблена економічними проблемами та війною, не спроможна забезпечити це повністю. Зарубіжна допомога лише частково покриває цю нестачу.

Правова неясність залишається хронічною проблемою. Швидкі та непродумані корективи до кримінальних норм породжують суперечливі, розмиті або незрозумілі положення. Це порушує принцип правової визначеності, який є базовим для європейського права.

Нарешті, глибока недовіра громадян до силових структур та судів руйнує авторитет усієї системи. Люди не вірять у справедливість, переконані, що правосуддя можна придбати або що воно залежить від знайомств. Подолання цієї кризи довіри потребує не лише законодавчих змін, а й реальних, помітних досягнень у протидії корупції та безкарності.

Воєнний стан створює додаткові виклики для гармонізації. З одного боку, війна актуалізує потребу в міжнародній підтримці, що стимулює прискорення реформ. З іншого боку, вона створює об'єктивні труднощі для нормального функціонування

правової системи. Частина території перебуває під окупацією, мільйони людей стали внутрішньо переміщеними особами або біженцями, судова система працює з перебоями. За цих умов дотримання всіх європейських стандартів є надзвичайно складним завданням.

Проте війна не може бути виправданням для тотального відступу від прав людини. Європейська конвенція допускає обмеження окремих прав у надзвичайних ситуаціях, але ядро фундаментальних гарантій – заборона катувань, право на життя, презумпція невинуватості – мають дотримуватися за будь-яких обставин. Україна як держава, що прагне членства в ЄС, має демонструвати здатність дотримуватися цивілізованих стандартів навіть у найскладніших умовах.

Перспективи гармонізації залежать від кількох ключових факторів. По-перше, це політична воля вищого керівництва держави. Без справжньої прихильності президента, уряду, парламенту принципам верховенства права жодні технічні реформи не принесуть результату. По-друге, це підтримка громадянського суспільства. Активна громадськість, незалежні медіа, правозахисні організації мають контролювати процес реформ і не допускати їхньої імітації.

Технічна та фінансова допомога ЄС, експертиза Ради Європи, моніторинг міжнародних організацій допомагають Україні рухатися правильним курсом. Водночас важливо уникнути пастки механічного копіювання європейських моделей без урахування української специфіки. Гармонізація має бути творчим процесом адаптації, а не бездумного запозичення.

Освіта та підготовка юристів відіграють ключову роль у довгостроковій перспективі. Нове покоління суддів, прокурорів, адвокатів, що виростає з європейськими цінностями, поступово замінить старі кадри з радянською ментальністю. Університети мають викладати кримінальне право не як набір репресивних інструментів, а як засіб захисту прав людини та забезпечення справедливості. Програми академічних обмінів, стажування у європейських судах та прокуратурах сприяють формуванню нової правової культури.

Отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС створює потужний стимул для продовження реформ. Однак шлях до повноправного членства буде тривалим і складним. Кримінально-правова сфера традиційно залишається однією з найбільш чутливих з точки зору національного суверенітету, тому досягнення повної відповідності європейським стандартам потребуватиме багато років наполегливої праці.

Отже, приведення українського кримінального права у відповідність до норм Європейського Союзу в публічній сфері – це складний, багатогранний процес. Він охоплює не лише юридичні та інституційні зміни, а й процесуальні та культурні аспекти. Це не одноразова подія, а тривала, системна робота, яка потребує злагоджених дій усіх гілок влади та активної участі громадськості.

Основою для такої гармонізації є ключові принципи: верховенство права, поділ влади та захист прав людини. Важливо розуміти, що гармонізація – це не сліпе копіювання, а творче пристосування європейських стандартів до українських реалій. Це дозволяє зберегти унікальність нашої правової системи, одночасно забезпечуючи її відповідність європейським нормам.

Міжнародно-правова база гармонізації включає Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Угоду про асоціацію з ЄС, численні конвенції Ради Європи та рамкові рішення ЄС. Практика Європейського суду з прав людини формує конкретні стандарти, обов'язкові для України. Механізми моніторингу забезпечують постійний контроль за виконанням взятих зобов'язань.

У сфері матеріального кримінального права гармонізація має спрямовуватися на декриміналізацію малозначних діянь, гуманізацію покарань, ширше використання альтернатив позбавленню волі. Процесуальне право потребує кардинального реформування інституту запобіжних заходів, зміцнення гарантій права на захист, забезпечення розумних строків провадження. Особливої уваги потребує допустимість доказів, оскільки європейські стандарти категорично забороняють використання матеріалів, отриманих із порушенням прав людини.

Боротьба з корупцією, організованою злочинністю та тероризмом вимагає не лише суворого законодавства, а й ефективних інституцій, здатних його застосовувати. Створення спеціалізованих антикорупційних органів стало важливим кроком, однак їхня практична діяльність потребує подальшого вдосконалення. Міжнародне співробітництво у цих сферах є критично необхідним, оскільки злочинність не визнає кордонів.

Захист прав людини має бути наріжним каменем усього процесу гармонізації. Кримінальне право служить подвійній меті – захищає суспільство від злочинів і одночасно обмежує каральну владу держави рамками закону. Баланс між цими функціями є делікатним і потребує постійної уваги.

Процес стикається з численними перешкодами: від природних відмінностей правових систем до опору корумпованих чиновників. Війна додає складнощів, але не може бути виправданням для відмови від європейських стандартів. Навпаки, здатність

дотримуватися цивілізованих норм навіть у кризових умовах демонструє зрілість правової системи.

Перспективи гармонізації залежать насамперед від політичної волі та суспільної підтримки. Технічна допомога міжнародних партнерів є важливою, але не вирішальною. Ключовим фактором успіху стане формування нової генерації юристів з європейським світоглядом, для яких права людини та верховенство права є не абстрактними поняттями, а практичними орієнтирами професійної діяльності.

Отримання статусу кандидата в члени ЄС є історичним шансом для України. Однак шлях до повноцінного членства буде довгим. Гармонізація кримінального права має особливе значення. Хоча вона є лише частиною загальної євроінтеграції. Кримінальне право тісно пов'язане з державним суверенітетом. Тому готовність узгоджувати його з європейськими стандартами має важливе значення.

Список використаних джерел:

1. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Rec(2006)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 11 січня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

2. Кисельова М. С. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу у питанні заборони користування засобами мобільного зв'язку за кермом. Перспективні напрями розвитку кримінальної юстиції в цифрову еру: матеріали Всеукр. заоч. наук.-практ. конф., м. Харків, 23 липня 2023 р./ НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. 2023. С. 128-130. URL: <https://surl.it/zxprxs>

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року : ратифікована Законом України від 4 лютого 2004 року № 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року : ратифікована Законом України від 31 липня 2006 року № 54-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712.

5. Кримінально-правова конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року : ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

6. Максимович Р. Л. Про адаптацію кримінального права України до права Європейського Союзу. Кримінальне право України перед викликами сучасності і

майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р./ Харків : Право, 2022. С. 147-149. URL: <https://surl.li/hgymmс>

7. Романов М. Ю. Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України : дис. докт. філ. : 081 «Право». Київ, 2022. 264 с.

8. Романов М. Ю. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій : монографія. Донецький державний університет внутрішніх справ. Київ : ТОВ «7БЦ». 2022. 312 с.

9. Туляков В. О. Апроксимація кримінального законодавства України до права ЄС (методологія питання). Право України. 2023. № 3. С. 101–114.

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року : ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

11. Скічко І. А. Взаємодія в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності: теоретико-правовий аспект. *Право та державне управління*. 2022. №4. С. 158–162. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2022/22.pdf.

12. Скічко І. А. Поняття та сутність колабораційної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 272–276. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2022/6/46.pdf>.

13. Скічко І. А. Криміналістична характеристика особи-колабораціоніста. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 129–134. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/16.pdf.

14. Скічко І. А. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування колабораційної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 4. С. 224–228. URL: <https://nvppp.in.ua/vip/2023/4/39.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Мельничук Ольга Федорівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Оверковська Тетяна Костянтинівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Остапенко Олександр Євгенович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Пащенко Ірина Іванівна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Самборська Оксана Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Скічко Ірина Анатоліївна – доктор філософії в галузі права, асистент кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Тарасевич Тетяна Юріївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Хмельницького національного університету.

Чернищук Наталія Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.